

2223

NAPKELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

Petrovics Elek a képzőművészet magyarságáról
Kilián Zoltán a mai Ausztriáról

Gino Saviotti
Beczássy Judit
Farkas Zoltán
Ujházi György
Thurzó Gábor
Majthényi György
Makkai László

Óda a Dunához
Békebeli história (novella)
Velazquez
Szent Margit a Nyulak-szigetén
Változatok Heine-versekre
Író a színpadon és a kánpadon
Történelmünk népi háttere

Govrik Elemér, Toldalaghy Pál és Turbók Gyula versei.

A nap visszhangja: *Marék Antal*: Kétféle szociográfia. — A költő és a reklám. — Utóhang a könyvnaphoz. — Frakban jajgatott. Író és világnézet. — Végletek.

A kritikai és szemle rovatokban:

Bányai K. Mária, Biró Vencel, Bontempelli Massimo, Calderon de la Barea, Csokonai Vitéz Mihály, Eliot S. T., Erdős Renée, Kaden Bandrowski Juljus, Molière, Sophokles, Strindberg Ágost, Szigligeti Ede, Valéry Paul, Varasdy Imre és Villani Lajos

műveiről ír:

sz. Csorba Tibor, Dénes Tibor, Dömötör István, Fábián István, Füsi József, Galambos G. Ferenc, Jánossy Margit, Marék Antal, Mihály László, Nagy Média és Rédey Tivadar.

1938. ÉV

MÁSODIK

XVI. ÉVFOLYAM

214
7. SZÁM

FÉLÉV

ÁRA 1.20 PENGŐ

JÚLIUS 1.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felolós szerkesztő:

KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 Pengő. Külföldre 15 Pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefonszám: 131-420.

Szerkesztőségi órák: kedden 3-5-ig.

TARTALOM:

	Oldal		Oldal
<i>Petrovics Elek</i> : Mi a magyar jelleg a képzőművészetben?	1	<i>Kilián Zoltán</i> : Pillanatfelvételek a mai Ausztriából	10
<i>Turbók Gyula</i> : Ének szomorú virágról (Vers)	6	<i>Govrik Elemér</i> : Isten telében (Vers)	14
<i>Gino Saviotti</i> : Óda a Dunához. Képes Géza fordítása	7	<i>Beczassy Judit</i> : Békebeli história	15
<i>Toldalaghy Pál</i> : Gógós epitáfium (Vers)	9	<i>Farkas Zoltán</i> : A háromszázéves Velazquez <i>Ujházy György</i> : Szent Margit a Nyulak-szigeten	22
		<i>Thurzó Gábor</i> : Változatok Heine-versekre	27
			34

A NAP VISSZHANGJA:

<i>Marék Antal</i> : Kétféle szociográfia	39	<i>Viator</i> : Iró és világnézet	43
<i>Mme Sans-gêne</i> : A költő és a reklám	41	<i>Tüske</i> : Végletek	44
<i>Tüske</i> : Utóhang a könyvnaphoz	42	<i>Marék Antal</i> : Varasdy Imre: Megérkezés	45
<i>Sajtójáróőr</i> : «Frakban jajgatott»	42	<i>F. G.</i> : Kenyeres Imre: Auróra	45

ELVEK ÉS MŰVEK:

<i>Majthényi György</i> : Iró a színpadon és a kispadon	46	<i>N. M.</i> : Erdős Renée: A Timóthy ház	52
<i>Makkai László</i> : A magyar történelem népi háttérének földériteése	48	<i>Mihály László</i> : Biró Vencel: Képek Erdély multjából	53
<i>Füsi József</i> : Villani Lajos: A renaissance úttörői	51	<i>Mihály László</i> : William Walsh: A bűn sodrában	54
<i>Dénes Tibor</i> : Massimo Bontempelli: Halálos élet	51	<i>M. J. M.</i> : Férfihűség	54

SZEMLE:

<i>Rédey Tivadar</i> : Színház	55	<i>Dömötör István</i> : Szent István-kiállítás	62
<i>Soós László</i> : Film	60		

KÜLFÖLDI KRÓNIKA:

<i>sz. Csorba Tibor</i> : Chopin rőneszansza	66	<i>Galambos Gruber Ferenc</i> : Az új francia irodalom	67
---	----	---	----

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

<i>Magyarok Prampolini Egyetemes Irodalom-történetében</i>	69	<i>A magyar Palestrina-kórus Tallinban és balti államokban</i>	71
<i>Az Archivum Europae Centroorientalis</i>	70	<i>Magyar képzőművészek Tallinban és Helsinkiben</i>	71
<i>Hungarian Folk Costum</i>	70	<i>Hory Etelka lengyel nyelvű Bem könyve</i>	72
<i>A magyar ballet</i>	71	<i>Magyar film-előadás Svájcban</i>	72
<i>Az Archives Diplomatiquea et Consulaires magyar száma</i>	71		

MI A MAGYAR JELLEG A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN?¹

Irta: Petrovics Elek.

MIELŐTT megpróbálnánk erre a kérdésre felelni, tisztázzuk minde-
nekelőtt azt, hogy a művészi alkotás magyarsága nem a tárgyon
fordul meg. Hová is jutnánk, ha a tárgy alapján állapítanók meg,
van-e valamely alkotásnak nemzeti íze? Hogyan boldogulnánk például
az olasz művészet legragyogóbb századaival, amelyekben a művészek tár-
gyukat legtöbbször a Bibliából és a szentek életéből merítették s mégis minden
ízeben olasz művészetet teremtettek. Ugyanezt állapíthatjuk meg a korai
németalföldi vagy német művészekről is. Ők is a Bibliából merítették tár-
gyat, mint az olaszok, s ebből a nemzetinek éppen nem mondható témakör-
ből olyan önálló jellegű és saját zamatú művészetet tudtak kialakítani, amely
eszményi módon felel meg a nemzeti művészet fogalmának.

Másrészt sok példát lehetne felhozni arra, hogy szintiszta nemzeti
tárgyból is készülhet olyan ábrázolás, amely vagy idegen jellemet fejez ki,
vagy pedig nemzetközi ízű, közönyös munka. Kirívó esetek azok, amelyek-
ben idegen művészek dolgoztak fel magyar tárgyat, mint pl. a flamand
Verhaghen nagy Szent István-képében vagy a bécsi Krafft Péter Zrínyi
kirohanását ábrázoló, híres kompozíciójában. Ezeknek a tárggyal ellenkező
idegenszerűsége már-már a groteszkség határán jár. De hányszor keressük
hiába a magyarságot saját festőink történeti képeiben is. Az, hogy tárgyak
színmagyar, olykor csak annál kirívóbbá teszi a feldolgozás idegenségét.
Már messziről elárulják az idegen mestert, akitől festőjük a kompozíciót,
mozgást és színezést kölcsönözte. Fejek, viselet, kard és buzogány, — minden
magyar ezeknek a képeknek némelyikén, kivéve magát a képet. Vagy pl.
a Balaton, ez az annyira különös, úgyszólván egyéni ábrázatú magyar tó
vajjon mivé válik régi derék tájképfestőnk, Brodszky Sándor előadásában?
Bizony nem igen különbözik azoktól az osztrák tavaktól, amelyeket a festő
bécsi kortársainak képeiről ismerünk. Opálos színe, szelid bája, eredeti
atmoszférája, — mind, mind belevész az ismert kaptafára készült barna
tónus közönyösségébe.

A művészek, akikről szoltunk, már meghaltak, de magjuk nem veszett
ki. Szellemi utódaik élnek, s ma is elég példát látunk arra, hogy miképpen
lehet magyar témának idegen ízt adni. Kiállításainkon légió az olyan kép,
amely magyar életet vagy tájat ábrázol, de aki a magyarságot keresi a művé-
szetben, az sokszor érez csalódást, s a legnagyobb csalódást nem egyszer
azok okozzák, akik mindent elkövetnek a magyar külsőségek halmozása
körüli, de lényeg helyett beérik a mutatós látszattal, s mi úgy érezzük, hogy
amit látunk, abban több a számítás és a rendezői ügyesség, mint a lélek
önkéntelen nyilatkozása.

¹A szerző ezt a dolgozatot, mely egy tervezett nagyobb tanulmány
gondolatmenete, ezévi április 10-én a Magyar Rádióban olvasta fel.

Nem szeretném, ha félreértenének. Semmi sem természetesebb, mint az, ha a művész a hazai életből és természetből választja tárgyát, amelyet alaposan ismer és amellyel lelkileg összeforrott. Semmit sem érezhet át a művész olyan bensőséggel, mint azt, amiben él, amit állandóan magába szív, ami a vérebe ment át. A magyar történetnek egy-egy jelenetét vajjon ki tudná jobban elképzelni, a magyar embernek jellemét, a magyar földnek sajtószertűségét jobban megérezni, mint magyar művész? Ha sikerül a magyar tárgyat magyar szellemmel párosítani, ez bizonyára a legszerencsésebb találkozás, s Izsó Miklós táncoló magyar figuráinál, vagy Munkácsy 48-as újoncainál tisztább magyarságot senki sem kívánhat művészi alkotástól. Amit hangoztatunk, az csupán annyi, hogy a tárgy még nem dönti el az alkotás magyarságát és hogy sem cifraszűr, sem legelő csorda, sem gémeskút és Hortobágy nem elég az igazi magyarsághoz. S ezen nem változtat az sem, ha a színmagyar tárgyat hiven és megbízhatóan írja le a művész, mert ezzel csak azt bizonyítja, hogy jó megfigyelő és amit megfigyelt, azt közölni is tudja velünk.

Általában azt mondhatjuk, hogy nem elég a magyarsághoz semmi olyan, ami *kivülről* jön, ami tudatos megfontolás szülöttje, vagy ami diszító ráadás és ízesítő járuléka. A magyarságot nem lehet úgy beleadni a művészetbe, mint a borsot, vagy a paprikát az ételbe, hogy ízt és zamatot kapjon tőle. A magyarság nem készítmény, hanem termény, íze természetes íz, mint a gyümölcsé. Ha nem így lenne, akkor olyan művésztől is telhetnék magyar művészi munka, aki a magyar tárgyban vagy magyaros díszben meglátja ugyan a kiaknázásra érdemes, hálás anyagot, de akinek lelki alkata merőben idegen.

Lelki alkatot említve, elérkeztünk oda, ahol választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy mi a magyar a művészetben? Igenis, a magyarságnak nem *kivülről*, hanem *belülről* kell jönnie és a művész lelki alkatán, tehát nem a tárgyon, hanem az *emberen* fordul meg minden. A temperamentum sajátossága, a látás és érzés különös módja az, amitől a mű magyarsága függ, s amitől magyar ízt kaphat az idegen tárgy is. Amint Arany János színmagyar költő marad akkor is, ha a walesi bárdokról, vagy Danteről énekel, éppen úgy nem vesztí el Munkácsy művésze magyar ízet akkor sem, ha idegen világból meríti anyagát. Nem a *mit*, hanem a *hogyan* a döntő.

Magyarságot keresni a művészetben tehát annyi, mint a lelket keresni, amely az alkotásból hozzánk szól. Ennek a léleknek jelenlétét megérezni persze könnyebb, mint ismérveit szavakba foglalni. Amilyen könnyű lenne a magyarság megállapítása, ha a tárgy után igazodhatnánk, éppen olyan fogassá teszi a kérdést az, hogy a szellem vizsgálatát kívánja meg, ami bonyolult és kényes feladat.

Azt talán mondanunk sem kell, hogy a magyarságot nem foghatjuk fel itt biológiai értelemben. Nem törődhetünk csak azokkal, akiket a vérség és származás közössége kapcsol össze. A magyarság sok népelemből alakult ki, a középosztályban pedig, amelyből művészeink zöme kikerült, különösen nagy volt a vérkeveredés. Magyarságról szólva, mindazokra gondolnunk kell tehát, akiket a sors a nyelv, a kultúra és a magyar öntudat közösségében kovácsolt össze. Kérdés, mik a magyar jellemvonásai annak a művészetnek, a mely ebben a közösségben fejlődött ki?

Vajjon lehet-e találni ilyen jellemvonásokat régi művészetünkben? Bizonyára *lehet*, de tegyük mingyárt hozzá, hogy ez a része a kérdésnek

különösen bonyolult. Ha azt kérdezzük, lehet-e elképzelni Rafaelt vagy akár szerényebb olasz kortársait is németnek vagy Brueghelt vagy Rembrandtot olasznak, nincs senki, aki ezt ne érezné képtelenségnek. Így van ez az olyan autochton, tősgyökeres, elsődleges művészetnél, aminő az olasz vagy a német-alföldi volt. Ha azonban azt kérdezzük, hogy a Bécsi Képes Krónikát el lehet-e képzelni olasz földön vagy M. S. mester képeit német földön, erre már nem mernék olyan kereken nem-mel válaszolni, mint az előbbi esetekben. Ebből nem akarjuk azt a következtetést levonni, hogy a régi magyar festészet alkotásaiban egyáltalában nem lehetne olyan jellemvonásokat felfedezni, amelyek megkülönböztetik őket más népek művészi alkotásaitól, és hogy a mi régi művészetünk annyira önállótlan lenne, mint például egyes balkáni népeknek a bizánci hagyományokat szolgáló módon befogadó és követő egyházi művészete. Volt olyan korszak is, amelyben az európai stílusnak nyilvánvalóan sajátos és önálló változatát tudtuk megteremteni. Gondoljunk csak reneszanszkori emlékeinkre. Csupán azt hisszük, hogy a megkülönböztető ismérvek nem mindig ilyen szembevetők és a jellembeli különbség sokszor csak gondos elemzés alapján formulázható.

Ha tehát a magyar jellemvonásokat kutatjuk művészetünkben, természetesen, hogy erre a célra inkább olyan korszakot választunk, amelyben a magyar iz erősebben érezhető. Leginkább a XIX. század második felében és az azóta lefolyt idő művészetében lépnek fel olyan jellemvonások, amelyek sajátosak és nagyobb önállóságról tanuskodnak. Ez összhangban van azzal a törvénnyel, amely Riedl Frigyes szerint egész szellemi életünk fejlődésében uralkodik s amelynek az a lényege, hogy az európai hatásokat az idők folyamán egyre önállóbban dolgoztuk fel, az idegen hatásba egyre többet vegyítettünk saját szellemi tulajdonunkból, míg végre a XIX. században önállóan fogtuk fel és alakítottuk át a nyugati ösztönzéseket. (A magyar irodalom főirányai, 108—109. l.)

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a képzőművészetben az idegen hatás ebben az időben is nagyobb volt, mint pl. az irodalomban. A művészetben általában erősebb a nemzetközi hatások áramlása s nálunk hozzájárult, hogy a múlt században művészeink legtöbbször külföldön járt iskolába, nem egyszer egész életét külföldön töltötte. A müncheni akadémia és a párisi Julian-iskola fontosabb tényezője volt ebben az időben művészi képzésünknek, mint a budapesti mintarajziskola, annál is inkább, mert az utóbbinak tanárait is München nevelte. Csoda-e, ha művészeink lelkiállapotának magyarsága nehezebben, sokszor csak vergődések között tudott szóhoz jutni?

Bizonyos azonban, hogy szóhoz jutott. Legjobban talán akkor derül ez ki, ha egy-egy kiváló magyar művész jellemét összehasonlítjuk azzal az idegen művésszel, akitől tanult, vagy aki leginkább hatott rá, vagy egy-egy magyarországi áramlatot összevetünk azzal a külföldivel, amely rokon és párhuzamos vele. A különbségek, amelyeket ilyen összehasonlító eljárás útján kapunk, talán biztosabban mutatnak rá a magyar jellemvonások mibenlétére, mint ha valaminő a priori feltevésekből indulnánk ki.

Ilyenfajta kísérleteink első eredményeképpen azt állapíthatjuk meg, hogy a magyar művészek a színezés erejében, tűzességében rendszeresen túlszelenek mesterükön, és hogy a színeknek ez az intenzitása egyik jellemző sajátos festészetünknek. Szinyei Merse Pál Piloty iskolájában olyan képeket fest, amelyek a színek merészségével, teltségével és világosságával Párizstól

Keletre egyedül állanak abban az időben. Mikor Majális-át festette, Böcklin volt az, aki a színek erejének fokozására buzdította, de amit elért, az jóval felülmúlja Böcklin koloritját. Nem akarjuk a két művészt egyébként összemérni, de az bizonyos, hogy a Majális melegségét, színeinek tüzet és világító erejét Böcklin egyetlen művében sem találjuk meg.

Csak röviden utalunk arra, hogy Székely koloritja olykor milyen érdekes meglepetésekkel szolgál és mennyivel változatosabb, mint a Pilotyé s hogy Lotz könnyű és világos színeiben idővel mennyire eltávolodott Rahl nehéz receptjétől. Ha Benczúrt vetjük össze tanítójával, Pilotyval, ismét azt látjuk, hogy színezésének nagyobb melegsége az, ami legjobban elkülöníti őt mesterének fakó világától, s hasonló eredményre jutunk, ha egy korábbi művészüket, Brocky Károlyt hasonlítjuk össze angol környezetével, amelyben élt és amely hatott rá. Őt is gazdag és meleg színezése különbözteti meg legjobban azoktól, akikkel együtt járta útját.

Rippl-Rónai Párizsban, ahol művészetének kialakulása megindult, szürke fátyolon keresztül látta a világot, de mihelyt itthon telepedett le, ez a fátyol szétfoszlott, képei megszínesedtek s volt idő, mikor valósággal harsogó lett koloritja. Ha azok mellé állítjuk, akikkel Párizsban egyszerre indult útnak, egyebekben felül ez az erősebb, néha a tarkaságig fokozódó színessége az, ami elválasztja tőlük. Csók István ifjúkori eszményképének, Bastien-Lepage-nak szürke, egyenletes világítását tüzes és meleg színekkel cserélte fel, amelyekben olykor a magyar népművészet sugalmazását érezzük. S a színeknek milyen erejével és ragyogásával találkozunk még Ferenczy Károly előkelően tartózkodó művészetében is, mely szintén a Bastien-Lepage-féle józan naturalizmus jegyében fogantatott.

Legnagyobb festőnk, Munkácsy, első tekintetre zavarba ejt. Úgy látszik, mintha ő azokkal a komor, sötét tónusú képeivel, melyeket a 70-es évek elején festett, megzavarná és meggyöngítené okoskodásunkat. Azonban ez a látszat hamar eloszlik. Ezeknek a képeknek tónusa sötét ugyan, de színezésük telt és tömör. Az ő feketéje nem süket, hanem éppen olyan élő és pozitív szín, mint a vörös vagy a zöld, — gazdag és bársenyos. Ha összehasonlítjuk azokkal az idegen festőkkel, akikkel kapcsolatba szokták hozni, Knausszal, Leibl-lal, Ribot-val, éppen színeinek elemi ereje és súlya az, ami szembe-tűnik. Későbbi, világosabb korszakában pedig egyre nagyobb érzéki szépséget tudott elérni színeiben és művészetében elsősorban ezzel diadalmaskodott.

A szín nemcsak külsőség a művészetben, hanem mélyebb lelki sajátságok kifejezése. A szín erejével és tüzével bizonyos érzési melegség jár együtt, a fokozott kolorizmus belső izgalmat sejtet, — olyan tulajdonságok, amelyek sajátos ízt adnak a mi festészetünknek.

Valóban, az érzés spontánsága mindig egyik megkülönböztető jegye volt művészetünknek és az is marad. A magyar művész szívesen bizza magát az intuíción és idegenkedik attól, aminek elméleti, spekulatív jellege van. Ebből a jelleméből fakadnak jellegzetesnek mondható erényei: melegsége, közvetlensége, romantikus kitörései. Hajlik a szenvedélyes, szabad előadásra, a szárazság és a pedanteria messze esik tőle. Másrészt ebből származnak gyöngéi is: hajlama az ernaedésre s ami ezetel jár: a pongyolaságra. Talán a korai csüggedés és az időelőtti hanyatlás ezetel is azért olyan gyakori nálunk.

A magyar művészi szellem ilyen irányának lehet tulajdonítani, hogy korunknak azok az áramlatai, amelyek ellenkeznek a szabad és kötetlen

szellemmel, mint az ú. n. neoklasszicizmus, vagy a német «Sachlichkeit», nem tudtak nálunk mélyebb gyökeret verni, vagy hogy annak idején az ú. n. neoimpreszionizmus vagy pointilizmus, mely a látás közvetlensége helyett szinte tudományos módszerrel törekedett fényhatások elérésére, egyáltalában nem jutott el hozzánk.

Ha magának az impreszionizmusnak a magyar festészethez való viszonyát vesszük szemügyre, ugyancsak olyan eredményekre jutunk, amelyek megerősítik a mondottakat. Az impreszionizmus klasszikus formájának, amely Claude Monet és a késői Manet művészetében öltött testet, nem született meg magyar kiadása. Nemcsak a maga idejében, amikor még saját hazájában sem értették meg, hanem később sem, amikor már mindenfelé elterjedt. Ez az impreszionizmus gyönyörű műveket alkotott s roppant megtermékenyítette és átalakította az egész festészetet, de elsősorban racionalista művészet volt, a szem és az értelem, a megfigyelés és a mérlegelés művésze. Úgy látszik, ez a jellege okozta, hogy eredeti szellemében nem tudott nálunk felvirágozni. Azok a festőink, akiket többé-kevésbé párhuzamba lehet állítani ezzel a mozgalommal, nem foglalkoztak olyan rendszeresen és kizárólagosan a fény és a levegő problémáival, mint az igazi impreszionisták, másrészt melegebb, olykor érzelmes hangot ütnek meg, mely hiányzik az impreszionizmus művészetéből. Egyének szerint más-más alakot ölt ez, de aki a Majális-nak, a tavasz és szerelem himnuszának szárnyalását összehasonlítja a nagy francia festők piknikjeivel, talán megérzi azt, amit kifejezni szeretnénk. Az érzésnek ez a melegsége az, amely a nagybányai kolóniának, Hollósynak, Ferenczynek, Thormának, Rétinek naturalizmusát sajátos zománccal vonja be és olyan lírai jelleget ad neki, amelyet nem találunk meg Bastien-Lepage-ban, akiből kiindultak. Ha Mednyánszkyt figyeljük meg, akit az atmoszférikus jelenségek festésében leginkább lehet Claude Monet-val kapcsolatba hozni, megint valaminő lágyabb, érzelmesebb vonásra akadunk, amely merőben idegen a nagy francia mester művészetétől.

A valóság érzéke is olyan sajátság, amely mélyen gyökerezik bennünk, és a változó célsásokkal szemben mintegy állandó tényező festészetünkben. Még azok a festőink is, akik elsősorban a történeti és mythológiai kompozíciót művelték, még ők is sokszor rándultak ki a valóságos életbe, hogy mintegy megpihenjenek a földön és friss erőre tegyenek szert. Gondoljunk Székelyre és Lotzra. Legjobb, legjellemzőbb festőink, akiket eddig fel tudunk mutatni, a realizmus táborából kerültek ki. A nyugati áramlatok közül azok vertek legmélyebb gyökeret nálunk, amelyek a valóság hű ábrázolására töreksznek.

Másfelől a szimbolizmushoz, az érzékfeletti célzatú áramlatokhoz a magyar festészetnek nem volt számottevő köze. A kubizmus, az expresszionizmus, a futurizmus, az elméleti alapon kialakított akadémikus ízű absztrakció, szóval azok az áramlatok, amelyek a természet külső képétől függetlenül igyekeztek magukat, nem tudtak nálunk komolyan erőre kapni. Azt is hozzátehetjük, hogy az antirealisztikus áramlatok nálunk mérsékelt alakot öltöttek, s legmerészebb festőink sem távolodtak el olyan messire a természettől, mint azok, akik külföldön a szélső balszárnyat jelentik.

A fiatal nemzedék vezető tehetségeinek működése is megerősíti ezt a gondolatmenetet. Jellegzetes mai művészeink elfordulnak az absztrakció ridegségétől s az impreszionizmus eredményeinek felhasználásával olyan művészetet alakítottak ki, amely szellemibb ugyan, de szoros kapcsolatban

marad a természettel és így szervesen helyezkedik el a magyar festészet fejlődési vonalában.

Kiszabott időnk nem engedi, hogy vizsgálódásainkat a szobrászatra és az építészetre is kiterjesszük. Jól tudjuk, hogy amit a festészetéről mondtunk, az is messze van attól, hogy kimerítse a kérdést s legfeljebb arra alkalmas, hogy gondolatokat ébresszen és megmutassa: merrefelé, milyen irányban kell keresni a magyarságot a művészetben. Ami örvendetes és bizonyos, az az, hogy van mit keresni, és hogy a magyar művészet immár fontos és el nem tagadható tényezője féltett kincsünknek: szellemi önállóságunknak.

ÉNEK SZOMORÚ VIRÁGRÓL.

*Mikor született, azon a tűnt, fekete őszön,
végzet tiport mindenütt a magtalan mezőkön,
az Égen tébolyodva járt-kelt a Nap és sírón
növő életcsirák véres ostor alatt nyögtek
s gyökérben, szárban újkori erők dübörögtek.*

*Mikor született, volt-ös magról álmodtak a földek,
akkor minden mézes-ajkú multat halomra öltek,
új Bábel zengett a siralmas-könnyes Ég alatt;
tavasz-fény nem hullt rá, csak holt, jégvirágos este
s élet értelmét béklyózott kacsokkal kereste.*

*Akkor vajúdott a föld: a nagy öröklevés teste,
tántorgott az Ember, új horizont nyílását leste,
lába alól semmibe-sikkadt a megadott béke;
felhőket figyelte, egek misztikumát kutatta
és messze tévedten nem talált a régi utakra.*

— *Hogy mint nőjjon, nyíljon senki neki meg nem mutatta,
mocsok remeg szárán, a kelyhén: mocsokban fut Napba;
bimbót a Léleknek hiába nyit százszor és daccal:
zord széad-viharok tépik le, mik elzúgnak fölötte,
tépik s vetik mai ájult, bűnös, parázna körökbe.*

*Már ráomlik a Mára: szétporló, lihegő rögre
törött derékkal és pihenni vágyón mindörökre;
benne kereng már minden bánat, övé e könnyes élet,
a hideg-ajkú Nap felett és a halott mező;
alaktalan az Ember arca s sírva kérdi: ez ő?!*

*Nincs vágya más: ne fájjon az élet, amely percege nő,
békéljen meg a Nappal s békéljen meg véle a Mező,
legyen idegen a rög, a Nap, a Hold, s a szél, hogy amíg
felette ki tudja honnan-jött viharok futnak át,
hallgathassa békén az elvesztett föld első, ős dalát.*

ÓDA A DUNÁHOZ.

— Gino Saviotti. —

Gino Saviotti nevét kritikái tették ismertté. Több haladószellemű folyóirat munkatársa volt, melyek a háborúutáni elsőkélyesedett közönség-irodalom ellen harcoltak s az irodalom méltóságának igyekeztek új érvényt szerezni. Következetes kritikus létére, mikor ez erőteljes visszahatás a túlságos irodalmiasság veszélyével fenyegetett, maga alapított egy folyóiratot Genovában, «Indice» címmel, melyet három éven át szerkesztett s ebben nagy hatást gyakorolt az olasz próza kialakulására. Dolga végeztével gyakorlatilag is meg akarta mutatni művészi felfogását. *Mezzo matto* című regénye viareggioi díjat nyert. E finomszerkezetű regényben egy nyugtalan emberrel találkozunk, aki sorozatos kalandon, szenvedésen és tévedésen át jut egyénisége teljes kifejtéséhez: szobrász lesz, s a lapos álerkölcstől félbolondnak csúfolt ember megnyugszik. Másik regénye Szent Antal életéről szól, megint csak az eszmei fantázia küzdelméről a vaskos valósággal.

S ahogy témáiban az anyagtól megszabadult lelki egyensúly diadalát énekli, ugyanúgy stílusában is a zeneiségre tör, s nem egy helyen, különösen Szent Antal életében, valóságos prózai költeményt ír.

Bemutatjuk itt *Ode al Danubio* c. költeményét,¹ Képes Géza kitűnő fordításában, melyben magyar rokonszenve és érdeklődő vonzalma elragadó művészi formában fejeződik ki.

i. i.

Hömpölyögsz, fejedelmi folyó,
 vérarany-színű habbal; partjaidat
 cikk-cakkos fényzalagok kötik össze.
 De hogyha tekintetem rólad leröpül;
 rekedt siralom
 von fátylat a hullámok játéka elé
 s Dél temetői csöndje kísért, — szél selyme suhog:
 a Kárpátok vad bércei lépászták meg e selymet,
 amíg idelengtél.
 S odaát Buda kuksol hallgatagon,
 a tűhegyes, hiú tornyok,
 dombok, sziklák, meg a házak s a királyi lak ott fenn
 némán hunyorognak
 ködfelhőbe borultan.

Magyarok hajdankori nagyhíre, hol vagy?
 Szurokszínű zászló
 csapkod bágyatagon. A madárhad
 még le-lezúg a folyó fövényes partjára, betöltve
 az útott repedéseket.

Idők idején

itt kondult meg az ég csöndes kupolája
ostromba zúdulók harci zajától; éji táborok tüze,
mint olvadt arany, úgy loccsant a habokba;
hej, dicső dolog ellenségre robogni a harc mezején,
így mondtad, úgy-e, költő?

és hogy a végbeli jó katonák,
e lovas fél-istenek,

villámként cikkáznak a hímesréteken át! —

«Vitézek, mi lehet szebb dolog a végeknél?»

S halld, mint zeng Zrínyi éneke, fölcsap a dal, föl az égig
harcokról, miket itt a magyar kar, az ősi vitézség
vívott a pokol sunyi, bős seregével!

Oh, hát megfojtották volna valóban

a gyémánthangú fülemilét,

melynek a magyar nemzet szíve volt puha fészke?

Jaj, hát még mindig gyászoló

kurucok zokogását rejtik az erdők:

«Árva fejemet nincs már hova hajtsam!»

Jó magyarom, többé ne zokogj

mult s a jövő Mohácsi nem fenyegetnek ezentúl,
hogy felfalják ős nagyságodat, mint roppant temető.

Rómára tekints, im, a Tiberisről

új kor serkentő szele szökken.

Magyar, diadalmámban

szállj ki a kriptai csendből

s a latin szellem fénye ragyogja be újult életedet!

A Nyulak Szigete,

szent szigete

halott most, lombjai sárba tiporva.

Csontvázak a fák, a nevetést

ajkadra fagyasztják.

De a Szűz szívetől a szép ágak

egyszerre kihajtanak újra,

szerelmesek ajka susog a sötét

hullám gyöngéden simogatja a partot

s frissen, mint szerelemre gyulladt lány ajkai.

S egyszerre magasba röpülnek, mint lángok, a zászlók

s a tornyokban Szent István harangjai zúgnak.

Hallja e hangot a messzire néző ércalak, Árpád,

szeme villámlik, büszkén igazítja párdúc-kacagányát;

füleiben lüktet most érces pengéssel az ének,

Vörösmarty dala —

száz más költő hangja rivall s a vezéren

átnyilal valamennyi

s visszhangot ver a lelkében

Petőfi zokogása. És ime:

a Duna nem piros és nem fekete többé, —

drága illatú fátylak hullnak rá,
 mint egy királynő dús hajzata!
 Csönd. Fülel a város;
 valami ritka csodát sejt.
 S Árpád s hat vezére talán
 elhagyja a nagy talapzatot és
 — mögöttük végtelen csapatok, úgy
 menetelnek az éjben, bársonypatájú lovakon;
 titokzatos mosolyuk ki-kivillan
 a sötéten lobogó szemöldök alól.

A Duna vizét s a Tiszáét
 s Erdély bozótosait
 többé nem festi pirosra magyar vér!
 Dicsőséges vonulás ez: a seregek Atyja
 rugtat elől, délcegen, s a vezérek utána:
 hol van olyan hatalom, mi legyőzheti őket?!
 Új vérszerződésre vonulnak,
 a nép körülveszi őket
 s a Koronázó Templomot
 sose-látott ünnepi fény aranyozza be...
 Aludj békülten Kölcsey, néped
 bűnhődve multért s a jövőért
 fejére hág a gonosznak, bizakodva elindul
 s a jövőendő partján
 várja víg eszlendő és tiszta verőfény!

Képes Géza fordítása.

GÓGÓS EPITÁFIUM.

Ki nyugszik itt, szegény kicsiny poéta,
 barátaid között a legparányibb,
 gyötrődve számos, hosszú éjen által,
 gubics-tintától szurtos, rossz fülelkel, —
 reménytelen próbálta rímbe törni
 makrancos és sovány strófáit, s célját
 nem érte el, mert bölcs madár-füledben
 még gyöngye neszt sem kell a cirpegő dal,
 tücsökfi lényem szánalmas danája, —
 de mint bogárkák s puzmogó füvecskék,
 kiknek nesztét nem hallja hold, se csillag
 s mégis danolnak: úgy verseltem én is,
 magamnak tán, ahogy tanít a véda.
 Csak énekeltem, jámbor kis poéta,
 néhány nyers rímet váltva és cserélve,
 terelgewén, miní kis papírhajókat,
 strófáimat az új, megáradt ébbe!

Toldalaghy Pál.

PILLANATFELVÉTELEK A MAI AUSZTRIÁBÓL.

Irta: Kilián Zoltán.

AUSZTRIÁRÓL, azaz most már a német Ostmarkról temérdek furcsa hírek kering. Ezek a hírek persze nem alapulnak közvetlen tapasztalatokon, amolyan «azt mondják» tudósítások csak, egyik oldalról a hisztériás remegés túlzásaival, másfelől a mindentmegszépítés átlátszó igyekezetével. Pillanatfelvételeink tárgyilagosak, az író senki felé nem hajló érdeklődésből fakadók. Átszövi őket e minden politikai koron át szép és érdekes föld szeretete.

Aki Magyarország felől lép be a németek által tudatosan és következetesen Ostmarknak nevezett területre, még majdnem teljesen a régi képpel találkozik. A vasutasok és pénzügyőrök mindenütt a régi osztrák egyenruhát viselik; csak a pénzügyőr karján lévő, horogkeresztes piros karszalag az új, no meg az, hogy «*Deutsche Zollrevision*»-t mond. Szigorú határvizsgálatról, valuta után való kutatásról, poroszoknak mondott keménykedésről szó sincs; mintaszerű udvariassággal és kellemességgel viselkedik mindenki, az a fekete egyenruhás SS-legény is, aki a polgári ruhás rendőr után még belekukkant az útlevelbe. Az újvilágot a mozdonyok mellén lévő, piroskarikás, fehérmezős fekete horogkereszt jelzi, meg a legkisebb állomáson is felállított zászlóárbc.

Ami először gondolkozóba ejti az embert, az a kabátokon, ruhákon elmaradhatatlanul megmutatkozó horogkeresztes jelvény. Sokszor bejártam Németországot 1933 óta, de ott távolról sem tapasztaltam ezt a jelvénykitűzési igyekezetet. Nem a német nemzeti szocialista munkáspárt tagsági jelvényéről van szó, hanem alkalmi horogkeresztekről. Még zsidókon is láttam nem egy ízben! Megüti az embert, mikor az ilyen jelvényes szidni kezdi az új uralmat.

Hogy a sokat emlegetett náciterror nem lehet olyan nagy, bizonyítja a nyelvek gyors megoldódása. Anélkül, hogy bármilyen biztosítékuk volna, tisztán a magyar beszéd hallására gyakran megered a szavuk. Legsűrűbb kérdés:

— Mit szólnak külföldön ahhoz, hogy Németországgal együtt vagyunk? Irigyelnek vagy sajnálnak bennünket?

Bármit feleljen is az ember, ezzel folytatják:

— Valaminek történnie kellett már!

Legtöbben leplezetlenül elmondják, hogy eleinte nagyon örültek. Ausztria magában kicsiny és gyenge volt, az osztrák meg a bajor nép teljesen egy és ugyanaz. Most várnak. Igéret bőven van. Ha mi kérjük, hogy most jobb-e, a válaszok különbözők. Egyharmada határozott igennel felel. Sokan vállatvonnak. Mások kereken tagadják a javulást és a márkához igazodó árakra hivatkoznak. «Még nem tudom, magam is kíváncsi vagyok rá!» — mondja egy elég népes csoport.

— Megmaradnak-e az osztrák népi sajátosságok?

Határozott *nem* a válasz. Kivált az ifjúság rendkívül öntudatos ebben, a leányok is. Egységes, nagy és erős németiség minden osztrák népi jelleg

nélkül, amerikai munkatempó, semmi erőltetett alpesi néprajz és semmi, de semmi kedélyesség. A hagyomány nem érdekli őket, csak a munka. Mintha nem is volna külön osztrák mult... A Hitler-ifjúság nagyarányú megszervezése rendkívül élénk ütemben folyik, minden apró-cseprő helyen megvan már a helyicsoport otthona és mindenütt olvashatjuk a belépésre szóló felhívást. A Hitler-ifjúságnak megfelelő leányalakulat, a német leányszövetség szintén nagyban szervezkedik, a birodalomból jöttek kiadós csúszban csinos és lelkes vezetők erre a munkára. Felvonulásoknál még sok a «civilruhás» fiú és leány, a szülők zsebe nem engedi gyorsan beszerezni a szabályszerű egyenruhát.

Az ifjúság és a felnőttek kettészakadása megdöbbenően érezhető azokban a családokban, hol az apa osztrák nemzeti érzelmű volt, a Schuschnigg-korszakban fontos szerepet játszott és most üldöztetésnek van kitéve. A gyermekek elítélik szüleiket, vagy közömbösek sorsuk iránt. Sok zokogó anya nyilatkozott erről. A kíméletlen állásvadászat vádja már nemcsak az ifjúságot éri. Egyszerre mindenki gazember lett, aki jobb állást töltött be eddig; temérdek feljelentés érkezik még mindig a hatóságokhoz, különösen kisebb helyeken. A nemzeti szocialista vezetők nagy önuralommal és lehető igazságossággal igyekeznek e «tisztoगतó» szándéknak gátat vetni. Sok ember megjárja a Bezirks- és Kreisgerichteket csak azért, mert valaki szemet vetett az állására. Ez persze minden rendszerváltozásnál, minden országban így van.

Irodalmi szempontból felemlíthető, hogy Schirach, a birodalmi ifjúsági vezető kiadatta az osztrák Hitler-ifjúság azon verseit és dalait, melyek az üldöztetés korszakában, tehát a Dollfuss—Schuschnigg-időkben születtek.

Az üzletekben mennyiségre és minőségre egyaránt korlátlanul kapható minden. Nevetnem kellett azokon a legendákon, hogy Hitler kenyérjegyre szorította az osztrákot, hogy már Bécs is rossz barnakenyeret eszik, mint Berlin (ezt egy előkelő angol folyóiratban, a *The Listener*-ben olvastam), hogy a vaját Németországba viszik, stb. Mindebből egy szó sem igaz. Az utolsó faluban is fehérkenyeret vehet aki akar, hozzá a legfinomabb vajból korlátlanul. Élelmiszerjegy nincs, Isten hátamögötti helyeken is árulnak minden jót, azon az áron, mint nálunk, vagy csak alig drágábban. Az üzletekről lévén szó, beszámolhatunk a zsidók hátraszorításának látható jeleiről. Az «*Arisches Geschäft*»-cédula ott fehérlik a boltok ajtajában és kirakatában városban és faluban egyaránt. Bécsben a zsidó boltokon nincs semmi felirat, kisvárosokban öles sárgászöld plakát van a zsidó üzletes kirakatüvegén és ajtaján ezzel a felirással: «*Jüdisches Geschäft*.» Semmiféle észrevétel nem kíséri a zsidó boltba való belépést, az erőszakoskodások az első napokkal elmúltak. A józanabb szempontok minden vonalon felülkerekedtek. Aránylag ritka az olyan üzlet, kávéház, vendéglő vagy szálló, mely kiírja, hogy zsidók belépése nem kívánatos, még ritkább, mely ridegen és parancsolón ezt ragasztja ki: «Zsidónak tilos a belépés!» Tapasztalat szerint e tiltó írások csak formálisak, a gyakorlatban nem háborítanak senkit.

Gyorsütemű az osztrák hadsereg külsejének megváltozása. A régi zubbony hajtókás állógalléjára zöld, németes körgallért varrnak, ezüst-sávokat tesznek rá, a mellre kiterjesztett szárnyú, német ezüstsast varrnak fel, német tányérsapkát tesznek a fejükre és kész a német egyenruha. A repülők mindenütt új német egyenruhát kaptak. Tisztet a régi ruhában csak elvétve látni, de német ruhában is alig. A teljes helyzetképhez hozzátehetjük, hogy

az SA barna egyenruhái nem tarkítják az utcákat oly sűrűn, mint Németországban; az SA emberei között idősebbek elég sűrűn adódnak, az SS-legények a németekhez mérten feltűnően fiatalok, szinte csak legénykék még.

A magyarul beszélő idegeneket lépten-nyomon megszólítják magyarul az odaszármazott honfitársaink. Mind a magyarországi kereszt- és házasság-levelek, születési bizonyítványok megszerzési módja iránt érdeklődik; mind szeretne hazalátogatni, de a megengedett 10 márkával nem mer kijönni. Egyre tanácsokat kell adnunk, miközben nagy szívességgel invitálnak magukhoz. Némelyik panaszkodik, hogy a nemzeti szocialista pártba való jelentkezésnél gyermekeiket túlbuzgó pártközegek azzal utasítják vissza, hogy a magyarok nem árják, hanem mongol fajúak. Faggatnak, mit lehetne ez ellen tenni?!

Idegen úgyszólván nincs ma az Ostmark gyönyörű földjén, noha az utazás módfelett kényelmes feltételekkel, 60%-os kedvezménnyel jár, noha mindenki, hatóság és egyén igen előzékenyen, kedvesen viselkedik az idegen iránt s eddig az élet nem lett drágább. Az idegenforgalomból élőkét a birodalmi németek hatalmas, bár csak átmenő jellegű látogatása élteti. Ez a német-özön kíváncsian zúdul rá a nagynémet haza új területére, valósággal felfedezik Ausztriát. Látogatásuk elsősorban a híres idegenforgalmi helyeknek szól, a Bécs felé irányuló vonalaktól alig tér el. Mindenütt a Kraft durch Freude nagy nyaralótömegeitől várják a nyári fellendülést; a cseh, magyar, angol, skandináv, lengyel nyaralók által hozott régebbi megélhetést az olcsón, de tömegesen nyaraló németek tartoznak pótolni. Tömegeikről elismeréssel, takarékoságukról kevesebb lelkesedéssel nyilatkoznak az osztrákok; az autón gyorsan átsuhanó, hétvégi jellegű vendégek helyett inkább nagyböröndös, lassan mozgó idegenek után sóhajtoznak. Bécsben a szórakozóhelyek, művészi élvezetet nyújtó intézmények bizony üresek. A zsidók visszavonultak, az árjalakosság ezen a téren nem igyekszik helyükbe nyomulni, pénzes idegen nem jön. Csak néhány, erősen helyi jellegű szórakozóhelynek megy, például a Rathauskeller grinzingeri pincéjének, mely estéről-estére megtelik a bécsi hangulatot áhító birodalmi németekkel. Ezek adják ki Grinzing mulatozóit is, a zarándok élvezetével, de csak módjával szűr-csölvé a heurigert.

Kortünet, hogy sok osztrák hangsúlyozza szudétanémet származását. Míg a hivatalos felfogás csak németet akar elismerni helyi vonatkozások nélkül és buzgón igyekszik az osztrák szó által jelzett fogalmak eltüntetésére, a szudétanémet hirtelen kiugrott és ma ő a németebb német. Fürgesége és élelmesége az alpesi németet bizonyos mértékig háttérbe szorítja, az új állásfoglalók nem jelentékeny része közülök való. Olyanféle jelenség ez, mint az erdélyi magyarok erőteljes térfoglalása Csonkamagyarországon a vörös uralom megszüntetése után. Németek vagyunk mind — hangsúlyozzák —, de én szudétanémet vagyok, tehát jobban érzem a németiség minden lélekrezdülését! Bizonyos, meg nem írt, nyilvánosan ki nem mondott ellenszenv már régebben kialakult az alpesi németben a szudétanémet iránt, még a világháború után elárasztották a menekült csehországi németek a megmaradt Ausztriát és fölényesen megszállták a jobb helyeket; ma újra felszítódik ez a lappangó ellentét.

A márka és silling közt meglévő 50%-os árkülönbség eddig még nem emelte észrevehetőn az árakat. Az átszámításnál némelyek felfelé, mások lefelé kerekítenek. Az egyszerűbb emberek a kétféle pénzbe állandóan bele-

zavarodnak, noha átszámító táblázat mindig van a kezükögyében. Minden második-harmadik ember felsőhajt az adás-vevésnél:

— Mennyi baj van ezekkel a márkákkal! Csak már egyféle pénz volna végre!

Itt is kiderült, hogy a tizesszámrendszer mennyire az emberek vérévé vált; a 3:2 silling-márka arány a hárommal való osztást követeli folytonosan, tízesrendszerű pénzegységekben, érthető az állandó zavar. Egyébként az átcserelés meglepő gyorsasággal történik, a forgalom legnagyobb része már a kizárólagos márkabankjegyeken kívül márkafémpénzben megy végbe. Újveretű a fémpénz csaknem mind, hiány csak az 1 és 2 pfennigeseken van, ezek helyett még erősen járják a garasok.

Az átfogó helyzetképre törekvő szemlélőt érdekli az ipartelepeken mutatózó változás is, hiszen ez igen jó tükre szokott lenni az uralomátvétel eredményeinek. Megfigyelésre az osztrák vasbányászat és kohászat ősrégi központja, Eisenerz volt legalkalmasabb. A vidék alpesi tájélvezés szempontjából is figyelemreméltó. A birodalmi nemzeti szocialista vezérek mind ellátogattak ide. Az eisenerzi Erzberg, ez az 1534 m magas hegykúp a szó szoros értelmében vashegy, alkotó kőzete 37% ércet tartalmaz; minden különlegesebb bányászterű berendezkedések nélkül robbantják és lefejtik a hegyet. Hatalmas arányú sikló- és csillrendszer szállítja a fejtett követ a pályaudvarra, hol most már temérdek németbirodalmi teherkocsi telik vele, hogy a nagyértékű vasércet Essenbe szállítsa. A merészen épített, nagyhatású táji szépségeket nyújtó Erzberg-vasút, mely Prebichlnél 1264 m-ig megy fel és havasi részén fogaskerekű, most teli és teli van tehervonattal, egész éjjel fujtatnak a vonatok rakományukkal a régi Németország felé. Göring megkapja a legértékesebbnek tartott anyagot, a vasat.

Hogyan változott a vasattermelő emberek helyzete itt Eisenerzben? Sok bányással beszéltem, de a legvilágosabb képet egy bányászasszony adta. Az asszonyok mindig bátrabbak és közvetlenebbek.

— Örültek az emberek Hitlerék bejövetelének nagyon, úgy-e?

— Hogyne, kérem. De most már kevésbé örvendeznek.

— Miért? Hiszen minden vezető itt járt és alapos helyzetváltozást ígért!

— Hát ez igaz. Kaptunk is mindjárt az elején fejenként 20 márkát.

Azóta nem történt semmi. Ley megmondta, hogy márkában kell annyit kapnunk, amennyit eddig sillingben, ez ötvenszázalékos emelés volna. De most meg úgy nyilatkozott Göring is, Ley is, hogy nekünk osztrákoknak magunknak kell fokozott munkával változtatni a helyzetünkön, a németek legfeljebb csak segíthetnek ebben. Hát így vagyunk... Megmondták, hogy ne várjuk a sültgalambot!

— Mekkora munkabérek vannak?

— Nagyon különbözők, 56 garastól 2 sillingig óránként.

— 2 silling? Az nagyon szép már!

— Ja, azt csak össze-vissza egy ember kapja az egész üzemben! Másfél sillinget talán nyolc vagy tíz. A legtöbb az 56 garasos. Nyugdíj nincs. A régi üzemkorlátozásokban eladósodtunk. Most csak 58 sillinget kapunk kézhez havonta. Ezen kellene valakinek segíteni.

— Fognak. A jóakarát és a nép szeretete megvan a vezetőkben.

— A vezetők!... A régi elnök-vezérigazgató öngyilkos lett, most másikat tettek helyébe... Mindegy, uram, annyira nem tud a világ fordulni, hogy a mi sorsunkon is fordítson!

Fent az Erzbergen csillog a napfényben az odarakott óriás horogkereszt. A bányászasszony észreveszi felírányuló tekintetünket.

— Mit tetszik szólni hozzá? — kérdi büszkén. — Úgy-e, érdekes?!

Ez valóban új Ausztriában. Minden élénken szembetűnő hegycsúcson ott van a hatalmas, csillogó horogkereszt.

És minden városban, faluban ott az Adolf Hitler Platz vagy Strasse. A főterek, főutcák bámulatos gyorsasággal felvették Hitler nevét. Amit valaha Franz Josef Platznak, később 12. November Platznak, majd Dollfuss-Platznak hívtak, az most az új vezér nevét viseli. Az átváltoztatási buzgalom azonban nem érte be ezzel; Burckelnek külön mérséklő rendeletet kellett kiadnia, hogy teljesen megérti és helyesli a mozgalom immár történetivé magasodott alakjairól, Hitlerről, Göringről, Hessről való utcaelnevezéseket, de már például Burckel- vagy Seyss-Inquart-utcára semmi szükség, inkább kövessék hiven az ilyen alvezérek rendelkezéseit.

A «Heil Hitler» köszöntést lelkesen és érezhető élvezettel mondják. A legapróbb gyerek is ezt selypíti; az egyszerűbb emberek, kivált a földművesek, mind ezzel köszönnek. Sok helyen ki van írva az 1933-i német példára, hogy német ember Heil Hitlerrel köszön, de azért a régi módon is visszaköszönnek. Fegyelmeztettek és jóindulatúak az emberek, nem akadékoskodnak, külföldiek iránt meg egyenesen figyelmesek.

Napjaink kísérő jelensége, hogy az idegennek szabadabban megmutatkozik a lélek, mint a honfitársnak. Eddig még minden diktatúrás országban tapasztaltam ezt. Ausztriában e tapasztalataim fokozódtak és érdekes fényt vetettek a belső életre. Magyar beszélgetésünket hallva, több ízben is előfordult, hogy nők, idősebb, meggyötört nők figyeltek ránk, lassanként szólni kezdtek hozzánk s egyszer csak kiáradt belőlük a könny- és szóáradat: végre kipanaszkodhatják magukat rettegés nélkül, végre van, aki megéri és meg akarja őket hallgatni! Az uralomváltás hisztériás lélekhullámai ezek, a megbántottak kirobbanó bosszúállásai. Az idegenhez, a külföldhöz való fellebbezés.

«Valaminek jönnie kellett Ausztriában!» A valami eljött. Ausztria Németországgá lett, de azért még nem olyan része a német birodalomnak, mint Tübingia vagy Poroszország; mikor most, júniusban e sorokat írom, még határvizsgálat van mindenki meglepődésére az osztrák-német határon.

ISTEN TELÉBEN.

*Nézlek didergve: mégy át a világon.
Arcod szigorú, zárkózott, komoly,
Szívedetegynagy hópusztának látom,
Ahol marcona, süket tél honol.*

*Forró kamrai jéghidegre hülnek
S amikor jönnek a kicsi madarak,
Kiket érckörmökkel üldöz a fagy.*

*Sahogy diderget nagy fagyavalódnak,
Dermesztve jóságom meleg hitét,
Szívem köré kristályosan rakódnak
Jégszilánkos, kis fénylő hópíhek.*

*Előtte didergőn hiába ülnek:
Kömereven csak nézi, hogy a síri
Csendben a tél holttestük kiteríti.*

Govrik Elemér.

BÉKEBELI HISTÓRIA.

Irtá: *Beccássy Judit.*

MÉG a kocsija zörgése is másképp hangzott ki a többi közül, ha Dancsó Péter hajtatott a városon keresztül. Felfigyelt rá a legkisebb uccagyerek is és hanyatt-homlok rohant, hogy sorfalat álljon, ha a Nagyúr leszáll. Megérte a fáradságot. Nemcsak azért, mert szerette a gyermekeket és krajcárt osztogatott — de csodalátni is.

Dancsó Pétert nem ok nélkül nevezték Nagyúrnak. Lehetett volna Óriás is, vagy Húshegy, vagy bármi, ami túlzott méreteit jobban kifejezi — de Nagyúrral jó volt vigyázni. A mérge is négy emberre való volt. mint a térfogata. Gazdag is volt, bizottsági tag, már így is tekintély. De a tekintélyes külső is számba jött. Ha egyszerűen hájas, puhább is lett volna, inkább nevetséges, mint félelmes. De Nagyúr izmos volt. Szilárd, biztos alapokra épült monumentális mű.

Meg kellett bámulni, mint egy bronz-óriást. De a szobrok a talapatukon maradnak, Nagyúr pedig leszállt. Félelmes volt a döngő lépte, rettenetes harsány hangja, a jókedve, nevetése, kézfogása — emberi mivolta. Nagyúr nem lehetett egyszerűen ember. Minden megnyilvánulása szertartássá fajult, körülményes lett, előkészületekkel járó, szinte népünnepély.

Ha csak átment a szomszédba a barátjához, elébb két udvaros átvitte a székét. Mert nem ülhetett közönséges székre. Nemcsak hogy nem fért rá, de el sem bírhatta. Rengeteg súlyát még nyugalmi helyzetében is túlzottnak találhatta egy közönséges szék, de Nagyúr soha, egy percig sem ült nyugton. Élénken beszélt, közben többször maga alá rántotta a széket és újból nyergelte, göcögve nevetett, vita közben felemelkedett és visszahuppant. Ezt csak az ő vaspántokkal erősített, különleges méretű és erősségű székei bírhatták. Állt ezekből egy-egy a színházteremben, a Fehér Hollóban, a városházán, mindenütt, ahol szabályosan beosztott napirendje során előreláthatólag megjelent.

De micsoda megjelenés volt ez! Méreteihez készült fogatán, égzengés és földindulás között. A kocsija nem négy, de hat kereken gurult. Nagyúr ülését, hátul, két dupla vastagságú tengelyen, két pár keréknek kellett alátámasztani. A szélessége is túltett minden egyéb kocsikulcsán. Csak természetes, hogy az ilyen dupla méretű kocsinak a kereke sem lehetett gumi. Dupla súllyal, dupla vasalással, dupla lármát csapott. Tudta is mindenki, ha Nagyúr kikocsizott. És a nap állásából azt is, hogy hová. Ritkán ment, csak céllal. Dél előtt csak ülésre mehetett, a városházára, utána sörözni. Délután sohase. Este, ha a színtársulat éppen náluk játszott, színházba, ha nem, csak a vendéglőbe. Meghívást soha, senkitől el nem fogadott, nem szerette.

a privátlakásokat, a nem hozzá méretezett bútorok tömegét. Mindeütt kínban volt, ahol nem úgy ülhetett, mozoghatott szabadon, ahogy a saját kipróbált és bevált holmijai között.

De a Fehér Hollót szerette. Megvolt a külön asztala, az asztalfőn a saját széke, ismerték a gusztusát, tudták, mit kell neki felszolgálni, a poharak jó vastagok voltak, otthon érezhette magát. Szerette azt is, hogy a barátai perceken belül körülötte ültek. Ahogy meghallották a kocsija zörgését, indultak, külön hívás nélkül, maguktól. Öröm volt köztük lenni és érezni a szeretetüket.

Nagyurat csakugyan szerették. Nemcsak azért, mert bőkezű barát volt, vendégelt, etetett és itatott, de értette a tréfát, értékelte a jókedvet, élvezte a nevetést és nem tűrte maga körül a lógó orrokat. Értett hozzá, hogyan oszlassa el az apró gondokat, bajokat. Csak intett a rosszkedvűnek :

— Keressél fel holnap — az már tudta, hogy a szénája rendbe jön.

Nagyúr nemcsak a pénzét, a szívét is adta. Tudott szeretni és gyengéd volt. Ügyelt, hogy a kézfogása össze ne roppantsa a felényujtott kezét. A szavaival is ilyen tapintatosan bánt. A kedvessége úgy ölelt, mint felnőttek a pólyást. Szinte féltette a barátait a saját erejétől.

Úgy ült köztük, mint bernáthegyi a foxikölykök között. Ha egyet-egyét legyintett is a mancsa, csak úgy, hogy kárt ne tegyen bennük. Ha néha mordult is, inkább játékosan. Annyira érezte az erejét és a többi gyengeségét, hogy igazi egyenrangúság nem is fejlődhetett köztük. Mindenki alattvalóvá törpült mellette és ő a jóságos fejedelem. Nem zsarnok.

Zsarnok csak a hordó aljánál lett. Amikor túlméretezett vacsorája után a csapravert hordó a vége felé járt, Nagyúrból a kényúr lépett elő. De akkorra már a foxikölykök odébb sündörögtek. Néhány vakmerőbb tartott csak ki mellette, kik maguk is annyit ittak már, hogy nem is tudták, mire vállalkoznak. Ezek aztán szűkülve inalhattak, ha maradt még idejük, mielőtt Nagyúr az ajtókat is lezáratta.

Az óvatosabbja már akkor szedelőzködött, amikor Nagyúr először kérdezte :

e Hát te mért nem iszol? . . . — a bennfentesek előtt ez már jelezt—a kedélyváltozást. Ezután már nem kérdezett többet, parancsolt. Egyszerűen kiadta a jelszót és annak is inni kellett, akibe nem fért már. Inni, vagy enni, ami éppen eszébe jutott Nagyúrnak. Esetleg egy egész sonkát. Vagy egy egész libát. Vagy énekelni kellett, vagy táncolni, óraszám, míg Nagyúr meg nem únta és mérgesen álljt nem vezényelt. Nem lehetett tudni, hogy mire támad kedve, csak azt az egyet, hogy szót kell fogadni. Ilyenkor önuralom nélkül önmaga volt. Ereje teljében, izmai tudatában, követelő, házsártos, ingerült. A banda reszketve húzta, a pincérek nyakuk köré szedett lábbal igyekeztek, ijedten pislogott még a lámpa is, a tükör elsápadt, az asztal felnyögött, a pohár szilánkká hullt, rettenetes ökle alatt és előtt minden meg-

semmisült. Ilyenkor már régen kilopta zsebéből valamelyik előrelátóbb barát a pisztolyt, de a hangjától is szörnyethalhatott, akire ráordított. Egy pofonja is a másvilágra küldhetett valakit, nem kellett Nagyúrnak a meglóbált székkal lesujtani.

Ivása végére mindig egyedül maradt. Ha eléggé tele ette-itta magát, hogy felkelni sokalt, akkor ott helyben elaludt. Ez volt még a jobbik eset. Megébredve már megint csendes lett, fizetett, felkapaszkodott a kocsijára és hazahajtatott. De ha elébb állt fel, amíg még a lábai elbirták, akkor csak az Isten tudhatta, hogy az estéje hogyan végződik.

Volt úgy, hogy borgőzös fejjel kibotorkálva a vendéglő ajtaján, meglátott egy gyanutlan idegent. Ivótárs! . . . Ha akarta, ha nem, cipelte vissza magával. Ha másképp nem, a kabátgallérjánál fogva. Volt úgy is, hogy lassú, döngő lépteivel hazáig gyalogolt. Ilyenkor a kocsija lépésben követte. Mert a kocsisa sem mert volna rászólni, hogy üljön fel. Hiába is szólt volna. Részeg fejjel egyedül fel nem tudott volna kapaszkodni, segítség meg? . . . Nem egymaga, de tízen sem tölják fel.

Egyszer, egy ilyen bandukolás közben akkor bukkant eleven lélekre, amikor már olyan messze járt a Fehér Hollótól, hogy eszébe sem jutott visszacipelni. Ott görnyedt egy kapu melletti padon, könyökkel a térdén, arccal a két tenyerében. Dancsó Péter megfékezte döngő lépteit és megállt előtte. Igyekezett a hajnali derengésben többet is kivenni, de hogy jobban nem láthatott, rászólt :

— Mit búsulsz, kenyeres? . . .

A Dancsó Péter hangja máskor sem suttogás, de most az ital, a hosszas némaság, valami rekedt bömböléssé fokozta. Az idegen — aki ha hallotta is a lépteket, nem akarta tudomásul venni, nehogy megzavarják — most úgy szökött talpra, mintha egy égi szózat döbrentett volna rá. A hatalmas hang magasba nyúló, hatalmas gazdáját látva, inkább jelenésnek képzelte, mint földi valóságnak. Nem régen került a városba, személyes találkozására még nem volt Nagyúrral és így, a szürkületbe rajzolva, a látvány a képzeletet is felül multa. Csak nézett rá ijedten, de szólni nem tudott.

Az idegen szerencséjére, Dancsó a változó hangulatoknak abba a skálájába jutott, amikor a jóság öntötte el. Elérzékenyült, együttérző szívvel ismételte meg a kérdést :

— Mit búsulsz, kenyeres? . . . — Volt valami a hangjában, vagy az idegen vállára súlyosodó kezének érintésében, amitől abban a bizalom felbuzgott. Mint a szepegő kisgyermek panaszja, a mindenható felnőtthöz, úgy szakadozott fel még el-elcsukló torkából :

— Nem . . . akarják . . . hozzám . . . adni . . .

Eddig nyilvánvalóan sírt. A szükséges mennyiségű ital könnyekbe oldotta bánatát és a padra roskadva zokogta eddig a kikoszarozott kérő keserveit. Maga sem állt szilárdabban a lábán, mint Nagyúr a két

szétvetett, de meg-megingó oszlopán. Mégis érezte, hogy akár földi, akár túlvilági jelenség, aki itten iránta érdeklődik, ez és csakis ez fogja rendbeszedni az ő dolgát. A keblére tudott volna borulni, ha feléri.

— Kit nem adnak hozzád? — mennydörgött Nagyúr, mintha a kosár szégyene őt magát érte volna.

— A Mancikát.

— A Mancikát? . . . Nem adják hozzád? . . . Micsoda dolog, hogy a Mancikát nem adják hozzád? . . .

— Pedig én szeretem.

— Persze, hogy szereted.

— És ő is szeret engem.

— Még csak az kéne, hogy ne szeressen! . . .

— Azért, mert színész vagyok? . . . De naturburs! . . .

— Natur? . . . az jó . . . azt én is szeretem.

— Mert az apja kereskedő? . . .

— Micsoda? . . . kereskedő és még okoskodik? . . . Hogy hívják?

— Balló Dénes.

— A Balló Dénes? Akkor nincs semmi baj. A Balló Dénessel majd én beszélek . . . Merre is lakik az?

— Ott, arra a második sarok.

— Hát gyere!

A színész, mintha erre a súlyos biztatásra kissé kijózanodott volna. Megszeppenve nézett fel Nagyúrra:

— Most? . . .

— Most hát! . . . Hát mikor beszélnek? — Dancsó Pétert a hajnali óra nem akadályozhatta. Terelte maga előtt a színészt, ő meg ment utána. — Csöngess! . . . — rendelkezett és maga is ütött egyetkettőt a kapura. Parancsszóra csengetett a színész, kezét le nem vehette a gombról.

— Ki az? . . . — mordult ki álmosan az ablakon Balló és méltatlankodni akart a hajnali csendháborításért, amikor a hatalmas árnyékban felismerte Dancsót: — Mivel lehetek a szolgálatára? . . . — folytatta hirtelen hétrét görnyedt alázattal, mert már rosszat sejtett.

— Nyissd a kaput komám. Siess, mert sürgős a dolgunk.

— Kiadom az ablakon is kérem. Tetszik tudni, nem vagyok felöltözve. Pezsgőt méltóztatik? . . .

— Pezsgőt? . . . minek az? . . . jobb lesz most a barack. De csak nyiss kaput és add a verandára.

— Finom kecskeméti barack, igenis. Azonnal hozom, csak egy perc. — Már el is tűnt a feje az ablakban és igazán alig egy perc múlva már nyújtotta is ki a barackot.

Nagyúr elvette, megnézegette az üveget és méltatlankodott:

— Se pohár? se szívesség? . . . Nem azt mondtam neked, hogy add a verandára? . . . Nyissad azt a kaput, amíg szépen szólok, mert különben megharagszom és —

— Ó, kérem, Dancsó úr . . .

— Semmi úr! . . . Komám vagy? vagy nem vagy komám? . . .
Eressz már be, ne okoskodj!

Szegény Ballónak nem volt választása, A hajnali látogatásból kitalálhatta, hogy Nagyúr a Fehér Hollóból jön, onnan pedig beszélve — nem tanácsos vitatkozni vele:

— Igenis, nyitom már . . . — Újból eltűnt az ablakból. Nyilván ruhadarabjai után kotorászott még, de Dancsó, türelme fogytán, nem tudta kivárni:

— Fogd csak — nyomta az üveget a színész kezébe, vállát meg a kapunak és reccs, máris bent voltak. — Gyere csak utánam. — Karjánál fogva cipelte a színészt. A kavics recsegett a talpuk alatt, de világított, mutatta az utat. A veranda homályában csendben bóbiskolt egy masszív falóca, néhány szék, egy asztal. Nagyúr odatapogatott és óvatosan próbálta ki a padot. Kicsit nyöszörgött, de kibírta. Ráereszkedett, várt. — Ül le öcsém, ne félj, amíg engem látsz.

Már a színész is ült az egyik szék sarkán, amikor Balló, még a nadrágját huzogatva, kilépett a lakásból egy üvegajtón és a villanykapcsolót kaparásztta. A felgyúlt fényben meglátta a két vendéget:

— Már be is tetszettek . . . — igyekezett mosolyogni, de rosszul sikerült. Fogalma sem volt, hogyan juthatott éppen ő a Nagyúr eszébe? Hogyan került hozzá és mit akar? Semmi jót sem nézett ki a szokatlan látogatásból. Magában méltatlankodott is, de szólni érte nem mert. Nem vendéglő az ő háza, nem kocsmá, hogy itt az ivást tovább folytathassa! . . . Mégse mondhatja meg. Ha már a kaput benyomta, mi az ennek a lakásba behatolni? . . . Már csak azon volt, hogy kint marassza: — Parancsolják felbontani az üveget? . . . hozom azonnal a dugóhúzó. — Újból eltűnt és újból megjelent. most már egy tálcányi poharat is hozott: — Tessék, kérem, tessék . . .

Dancsó Péter mereven ült. Fél súllyal a lábain, nehogy leszakadjon. Ünnepestes volt a tartása, de még ünnepestesebb a hangja:

— Lánykérőbe jöttünk.

— Tessék? . . . — állt meg az üveg, töltés közben, Balló kezében és kis hujja, hogy maga is le nem ült.

— Lánykérőbe jöttünk. Legkedvesebb barátom Natur . . . Natur izé . . .

— Kövesi Pál — csapta össze a bokáját a színész és meghajolt.

— Az elébb azt mondtad, hogy natursnicli vagy — ráncolta a homlokát Nagyúr.

— Naturburs. Naturburs.

— Azért mondom! . . . Hát Natur barátom számára ezennel megkérem a Mancika kezét.

— Igenis . . . — dadogta Balló.

— Na, mit mondtam öcsém?! Csapj föl, rendben van. Igyunk a Mancika egészségére! . . . — Mikor letette a poharát, az halk sóhajjal

levált a talpáról. — Na komám, lássuk a Mancikát! . . . Hol a boldog menyasszony? Hívd ki komám, hadd koccintsak vele.

— Igenis . . . — de nem mozdult. — Tetszik tudni, alszik . . .
 Alszik kérem. És az anyja is alszik . . . Igenis.

— Hogy-hogy alszik? . . . Egy menyasszony nem alszik. Költsd fel komám és hívd ki közénk, rá akarom köszönteni a poharamat.

Balló mindenesetre eltűnt. Ijedt suttogás szűrődött ki, szuszmutolás, topogás. Dancsó hangja eddig is betalált, a nők tudták már, miről van odakint szó, már nagyban öltöztek. Mancsi most izgatottan igazgatta a ruháját, anyja meg a haját. Mentek volna is ki, nem is. Amennyire érdekes volt, hogy ilyesmi történhetik velük, épp olyan félelmes. Nem kellett sok biztatás hogy kimenjenek, de borzongva ismételtgették magukban: mi lesz itt? . . . mi lesz itt? . . .

De nem lett semmi. Nagyurat a nők törekenysége józanon is megthotta, hát még mikor kitombolta magát. Azon volt, hogy bizalmat keltsen maga iránt, eloszlassa a félelmüket. Ahogy meglátta Balló mögött a két sápadt arcot, bár nehézkesen, de vigyázva állt fel. Kifényesedett, kerek nagy képére atyáskodó mosoly ült ki, a szokottnál is gyengédebb és megnyugtatóbb. Ballónénak kezét csókolt, Mancika arcát megsimogatta és maga volt a jóság:

— Elhoztam az én legkedvesebb barátomat, Natur . . . izé . . .
 hogy megkérjem számára a Mancika kezét.

De Ballóné nem a szót hallotta, a kézcsók volt fontos. Nagyúr nagy úr volt, földbirtokos, gazdag, előkelő barátai, nagy tekintély, a városban és lám, nem rátarti, kezét csókol, ahogy illik. Nem gőgös ez, nem félelmes, nem kell tőle megijedni, csak okosan rá kell hagyni mindent, nem kell ingerelni, ha egyszer már ivott. Mit számít a hajnali óra? a kapatosság? . . . Érezte, hogy nem kell megsértődni, nem rosszból jött ide, nem is lesz semmi baj, ha nem ellenkeznek. Mintha előírásos időben, az illem szabályai szerint vizitelne náluk, úgy nyájaskodott:

— Isten hozta, kedves Dancsó úr. Örülünk a szerencsének — és már szinte megnyugodva ült le vele szemben és várta, hogy Nagyúr is óvatosan visszaereszkedjék a padra és feleljen:

— Részemről a szerencse . . . Egy pohárkával? . . . — és töltött a nőknek.

A színész nem volt sem eleven, sem holt. Az a szerencse, hogy a visszautasítás után íme bejuthatott — és nemcsak titkon láthatja Mancikát, hanem a rideg apa és rideg anya személyes jelenlétében — azt a néhány szót is a torkára forrasztotta, ami lassan tisztuló agyából már-már felszínre vergődött. A hölgyeket üdvözölni ugyan ő is felállt, de sajnós, Nagyúr annyira lekötötte a figyelmüket, hogy őt észre sem vették. Az általános leüléskor ő is visszaszerénykedett a helyére, ha lehet, még bátortalanabbul. Annyira a szék sarkára, hogy az már csak lebegésnek számíthatott. Így lebegett egyébként a valóság és álom közt is. Hallotta, mégsem hihette, hogy a lánykérés megtörtént.

Ahhoz, hogy hihesse, a választ is hallania kellett volna, de az nem hangzott el. Pislogott újdonsült barátja felé, de Nagyur nyilván már el is felejtette, hogy a világon van. Már régen másfelé beszélt :

— Nem is képzeltem, hogy a ház mögött ilyen szép kertjük van ... és ez a veranda ...

— Ó, hát Istenem ... nem mondom ... elég szép ... de a Dancsó úr parkja azért mégis más ... — és dicsérte a szép oroszagarát, amit a kerítésen keresztül látott már, a virágait, háza táját, még a tejet is, amit a kúriából hordanak, a gazdaságot, mindent, csak hogy egészen megnyerje Nagyúr jóindulatát és ne lehessen semmi ellentmondás.

Mancika még sohasem látta Nagyurat ennyire közelről. Félt tőle ő is, ahogy mindenki félt, ha már ivott s közben biztatgatta magát, hogy nem is félelmes. Ült vele szemben és le nem vette róla a szemét. Tetszett neki, hogy miatta jött ide, s közben a másik oldalról meg is feledkezett. Mintha soha a hírét sem hallotta volna a színésznek, feléje egy pillantása sem volt. Elég volt belőle annyi, amit a verandára kilépve meglátott : a kisírt, elivott, elereszkedett arc, a csapzott haj, félrecsúszott nyakkendő és az egész elszerencsétlenedett alak, ahogy behúzott nyakkal, félszegen állt. Már maga sem hitte, hogy a színpadon olyan gyönyörű volt. Mintha nem is ő és nem is ennek a kedvéért szökött volna déltájt a korzóra. Mintha nem is az ő hangja reszketett volna ma este, amikor az előadás után az ablaka alatt elsétáló szerelmesnek megmondta, hogy a szülei egy színészről még csak hallani sem akarnak. Úgy kiesett a törődéséből ez a zilált külsejű, félszeg figura, mintha a színpadi sülyesztő tüntette volna el. Ott sem volt, csak a Nagyurat leste. Szinte sajnálta is, amikor anyja, a kedvességek végén mézesen kimondta :

— De úgy-e nem veszi rossznéven kedves Dancsó úr, ha arra kérem, hogy most már ... ügyebár ... Tudja, az üzlet ... nekünk korán kell ám kelni és még egy kis alvás bizony ránkferne.

— No de persze ... természetes ... ezer bocsánat, hogy alkalmatlankodtam. — Már fel is állt, huszárosan összeverte a bokáját, meghajolt, újból kezét csókolt — aztán, hogy körülnézett, mintha most jött volna csak rá, hogy mibe keveredett, kissé sértődötten fordult a házigazdához : — Jónapot. — Már nem volt a komája. Már a színész sem a barátja. Meg sem látta, ahogy leforrázottan kullogott utána. Azt sem, hogy a háziak lassú menetben kísérik. Kilépett a kidöntött kapun és a szokás szerint várakozó kocsijába felszállt : — Hajts ! .. Harsogta a bak felé és vissza sem nézett.

Pedig Mancika nézett a kocsi után, mint hajnali álom után a felbukkanó nap vörhenyes fényében.

Ballóné az elgörbült zárat nézte és segített az urának, hogy valamikép a helyére igazgassa.

Csak a színészt nem nézte senki, amint kiséprűzött kandurként osont ellenkező irányban a kerítés mellett.

A HÁROMSZÁZÉVES VELAZQUEZ.

Irta: *Farkas Zoltán.*

DIEGO Silva y Velazquez, a legnagyobb spanyol festő, nem mindig állott abban a nagy megbecsülésben, mint ma, amidőn a XVII. század egész festészetét áttekintve, kételkedés nélkül állítjuk őt az élre, Rembrandt és Rubens mellé és ezzel a világ legnagyobb képzőművészeinek sorába. Világhíre késésének részben az is oka volt, hogy működése, két itáliai útjától eltekintve 1623-tól, egészen haláláig 1660-ig, tehát 37 éven át a spanyol királyi udvarhoz kötötte és műveinek túlnyomó része a XIX. század elejéig a nagy európai áramlatoktól mindjobban félreeső hazájában maradt, amaz arcképek kivételével, amelyeket IV. Fülöp spanyol király családja tagjairól a vele rokon vagy összeköttetésben álló udvaroknak ajándékba küldözgetett.

De ennél fontosabb okok is közrejátszottak. A barokknak ama hatalmas stilizáló lendületéből, mely Rubens káprázatosan pompázó művészetét, vagy az olasz építészetet áthatotta, nincsen benne semmi, hallatlan józansággal alkot egy fölötte mozgalmas korban, melynek izgalmairól nem tud beszélni. Műveiről nem árad olyan csodálatosan mély lelkiség sem, mint Rembrandt alkotásairól. Akárhogyan iparkodnánk is, hogy műve mögött valami gazdag és sokrétű egyéniséget fedezzünk fel, ez nem sikerül. Lionardo vagy Michelangelo lelki nagyságának nyoma sincsen benne és nincs benne olyan démoniség sem, amilyent honfitársának, Goyának műveiből nem nehéz kiérezni. Udvari festő volt, sőt évek hosszú során át udvari szolga, aki alázatos tisztelettel vette körül urát és nem kevesebb alázattal volt híve hitének, vallásának, de nem kevésbé a legszigorúbb kasztbeli elzárkózást jelentő spanyol nemesség minden megkötöttségének is. Magánéletében nincsen semmi olyan kilengés, mely bárminemű lelki küzdelmet árulna el. Fiatalságában szorgalmasan tanul, fiatalon házasodik, példás családi életet él, nem tudunk olyan szokásáról vagy még csak vágyáról sem, amely egy pillanatra is kizökentette volna környezetét szigorú erkölcsi és társadalmi törvényekbe bilincselte életéből. S ha mint embernek sem voltak problémái, nem voltak a művésznek sem, művészpályája minden rázkódás nélkül és idegen hatásoktól majdnem teljesen mentesen játszódik le, olyan szervesen, olyan egyszerű szükségszerűséggel fejlődik, folyton tovább és tovább tökéletesedve, mint a természetnek valamely dús gyümölcsöket ajándékozó teremtménye.

Egyszóval nem volt úgynevezett hányatott lelkű, érdekes ember. Ránk maradt kétségtelen arcképein, amelyeket ő maga festett, tehát egyszerű jellemábrázoló tehetsége miatt feltétlenül hívek, olyan, mint amilyennek emberi élete mutatja. Ezek a portrék nem árulnak el semmi különösséget. Tartalmilag nem sugározzák az ábrázolt zsenialitását, csak megfestésük zseniális. Nem mutatnak olyan megszállottságot, mint az öreg Rembrandt önarcképei, nincsen bennük semmi sejtelmesség, semmi titokzatosság. Józanul, egy kissé vizsgálódva tekintő szemek néznek reánk, nyugodt, inkább zárkózott, mint közlékeny arcból. Ha nem tudnók kétségtelenül, hogy kinek portréját szemléljük, egészen bizvást úgy jelölhetnők meg a festményt, hogy ismeretlen

spanyol úr arcképe a XVII. századból, amit a haj, szakál, bajusz és ruhaviselet, valamint az arc határozottan spanyol jellege tanácsol.

A XIX. század romantikus felfogása a művészegyeniségről, amely még ma is irányítja a közönség ítéletét és a művészt bizonyos mértékig a lelki-beteg közelébe helyezni, sehogysem tudott összebarátkozni Velazquez életének érdektelen egyszerűségével. Szinte elképzelhetetlen volt neki, hogy a világ egyik legnagyobb festője ennyire hijával volt minden különösségnek. Ha ma élne, nyárspolgárnak neveznék, akinek életéből a lélek lázai teljesen hiányoznak. E romantikus, majd később a patológikus művészzemléletnek megfoghatatlan volt, hogy ilyen nagy festő miképpen tölthetett be a spanyol udvarban évek során majdnem szolgálai szerepet az uralkodó mellett s hogyan foglalkozhatott később évtizedeken át a legnagyobb szorgalommal és lelkiismeretességgel, mint udvari marsall, a királyi szolgák, a palota, az ünnepek és az utazások fárasztó ügyeivel, hiszen művészi munkájának mindez útjában állott.

És amiképpen Velazquez nem volt hálás téma azoknak, akik egy művész jellemzésében világfelfogásának ábrázolásával festik alá művészi teljesítményei értékét, azonképpen nem hálálja meg azok fáradozását sem, akik az ősi emberi érzelmek, harag, szeretet, rajongás, kétségbeesés, fájdalom, öröm megnyilvánulásait kutatják a művész alkotásaiban. Velazquez teljesen hangulattalan, sőt hűvös, nem árul el érzelmeket. Nem mintha rejtegetné, vagy titokzatosságba burkolódnék, nincsen haragja és nincsen nevetése, nincs iróniája és nincs humora. Érzelmi szempontból egészen tartalmatlan. Sőt futólagos szemléletre úgylátszik, hogy nincsen átalakító képzelete sem, amint nincsen a tükörnek, mely a jelenségek képét visszaveri.

S ha ennyi minden hiányzik belőle, amit mások esetében ünnepelni szoktunk, vajjon mi lehet az a ritka és kivételes tulajdonság, amely a XIX. század második felében arra csábította a művészet értékelőit, hogy odaállítsák a képzőművészet legnagyobbjai mellé, mi ébresztett iránta Manet-ban akkora lelkesedést, mi állította meg mindhosszabb időre festményei előtt a bécsi, párizsi és londoni képtárak látogatóit és mi vonzotta szinte ellenállhatatlanul mind nagyobb tömegekben a madridi Pradóba a képzőművészeti élvezet világjáróit?

Erre a kérdésre röviden lehet válaszolni: ábrázolásmódjának festői tökéletessége. Egy olyan kornak kellett a XIX. században elkövetkeznie, amely, minden egyéb vonatkozástól eltekintve, elsősorban a festés módjának tökéletességéért lelkesedjék és ebből a szempontból is teljes igazságot szolgáltatasson Rembrandtnak, Brouwernek, Frans Halsnak és mindnyájuk előtt Velazqueznek. Ez a kor a francia naturalizmus és impresszionizmus kora, melynek kialakulására Velazquez Manet művészetén át fölötte nagy hatással volt.

A Szépművészeti Múzeumnak angol magángyűjteményből származó Velazquez festménye fiatalkori mű és így természetesen nem árulja el a mester későbbi nagy értékeit. Bár egyik igen fontos és jellemző hajlandósága, erőteljes naturalizmusa már feltűnően megnyilvánul benne. Keletkezésének idejét 1616 tájára teszik s egy tizenhét év körüli fiatalembertől mindenestre meglepően jó teljesítmény. Tele van pompásan megfigyelt étellel, a magyarázó fiatalember valóban bravúros ellesése a természetnek. Persze festésmódja még erősen hozzákapcsolódik a megelőző spanyol realizmus zsíros színeihez és erősen árnyékolt modorához. Ehhez hasonló és mind töké-

letesebbé váló zsánerképszerű alkotásokkal kezdi Velazquez pályafutását, de első nagy sikerét egy arcképnek köszönhetette, melyet pártfogója a királynak bemutatott. Ez a különben elveszett arckép a kortársak feljegyzése szerint meglepően élethű volt, éles megfigyelőképességének pompás terméke. Ez elkísérte őt egész életén át, az életjelenségek meghökkentően éleslátó és hű ábrázolásához mindvégig ragaszkodott, ha később pályája harmadik harmadában mind nagyobb érvényesülést engedett mellette a színbeli komponálásnak is.

De milyen is volt Velazquez naturalizmusa ?

Ma ennek a művészi stíluskörülírásnak nincs a legjobb csengése, nagyobb a hitele annak a művészetnek, amely képzeletével erősen átalakítja a látottakat, vagy emlékeket. De Velazquez nagyszerű festményeinek láttára lehetetlen a naturalizmus művészeti egyenlő értékűségének elismerése elől elzárkózni, mert ez a naturalizmus hallatlan erejével és igazságával illúziókeltés szempontjából éppen olyan meggyőző, éppen olyan nemes és az emberi lélek mélyébe markoló, mint a nagy stílizáló művészet. Csodálatosan igaz és eleven életet varázsol elénk. Az az eszközeiben legtöbbször igen egyszerű, de életigazságában valóban megrendítő arcképsorozat, melyet környezetéről, de legfőképpen a királyi család tagjairól festett, a világ legnagyobb arcképfestői mellé állítja, sőt van egy festménye, melyet sokan és nem is túlzással az egész arcképfestészet legkiemelkedőbb remekének mondanak.

Amidőn 1649-ben másodszer utazott Itáliába, hogy ott királya számára műkincseket gyűjtsön, Rómában megfestette a Budavár felszabadítását támogató X. Innoncent pápa képmását. Ez a portré ma a római Palazzo Doriában látható, egy tanulmány hozzá, vagy ismétlés a pétérvári Eremitageban volt. Ez a pápaarckép amaz alkotások közé tartozik, amelyek felejthetetlenül vésődnek bele a szemlélő emlékezetébe. A pápa, aki darabos arcú, ritkás szakállú, gyanakvóan néző, vörö sarcú öreg, vörös bársonyszéken ül, rőt színű függöny előtt és bíborszín föveget, selyemgallért visel, melyet fehér karinge rikitóan emel ki. Ezekből a színekből csodálatosan egybehangzó színskálát épített fel Velazquez, de ennél a harsogó színhatásnál is hatalmasabb az arc és azon a pápa jellemének, életének nagyszerű megjelenítése. Ez a festmény volt az, amely Justit, a kiváló német tudóst arra ösztökélte, hogy Spanyolországba utazzék, mire évek fáradságos munkájával megírta alapvető monografiáját Velazquezzal és koráról.

De nemcsak ez pompás festmény, hanem a spanyol udvarról, a királyról, első és második feleségéről és gyermekeiről festett, vagy az udvar szörnyű bolondjairól és nyomorékjairól készített portrészerű ábrázolások is mind arról tanuskodnak, hogy Velazqueznek csodálatos valóságérzéke volt. Ez a valóságérzés ellenállhatatlan hatással van festményeinek minden szemlélőjére, akármilyen festői irány híve vagy művelője. Még Raphael Mengs is, a vértelenül klasszicizáló és mindenáron nagystílusú komponálásra vágyó, de hatalmas műse a XVIII. századvégnek, elragadtatással irt Velazquez festési módjáról, megállapította, hogy a Pradóban csak Velazquez képei igazak, a többi kép csak befestett vászon, hogy Velazquez keze feltétlenül követi akaratát, mert biztos szemmel látta meg a természet legtitkosabb rebbenéseit is.

Ez a természethez, ez a modellhez kötöttség mindennemű tárgyi körben alkotott festményein előmlik. Ha vallásos tárgyú képet festett, ha nagyritkán mitológiai kompozíciót alkotott, akkor is szigorúan ragaszkodott a modellhez. Krisztusai, madonnái, ókori istenei élő spanyol emberek hű ismét-

lései, eszébe sem jutott, hogy a természeti jelenséget a típus szépsége felé megnesemítse, az eszme felé elvonja azt, amit maga előtt látott. Nagyobb felfogásbeli különbséget, mint a vele egyidőben alkotó Rubens és az ő felfogásmódja között alig lehetne elképzelni. A Pradóban őrzött remek festménye Vulkán műhelyéről jó példa erre. Ugyanazok az izmos, inkább rút, mint szép és erőteljes férfialakok szerepelnek rajta, mint többi művein, ugyanazzal a kegyetlen megfigyeléssel festve, amely a természeti rút és szép között semmi értékkülönbséget sem ismer.

Velazquez mindenütt az esetlegesen jellegeztet látta, mely minden arcnak, minden testnek különösen igaz életet ad. Együtt élt éveken át azokkal, akiket lefestett, harminchét éven át figyelte a királyt és családját. A király órákon át elüldögélt műtermében és leste, hogy legkedvesebb festője miképpen dolgozik, de sem neki, sem a festőknek nem jutott eszébe, hogy más legyen a kép, mint jól ismert valóság. Van ebben az álláspontban valami józan büszkeség, sem a király, sem a művész nem szorultak rá, hogy a valóságot kendőzzék.

És nagy tévedés volna, ha nem látnók meg Velazquez műveiben és éppen az ő művein át, hogy a naturalizmus is mennyire tud komponálni, mennyire tud alakítani, hogy a naturalizmusban mennyi tere van a képzelet játéknak is. A rossz naturalizmus szolgái módon csak külsőségeket másol és ismétel, de van olyan naturalizmus, amelynek képzelete mélyre lát, meg tudja éreztetni az emberi lélek mélységeit s amidőn érzésvilágunkat hozzábilincseli a természet tüneményeihez és alázattal hajlik meg előttük, hogy művészi igazságot is csak bennük keressen, olyan eddig meg nem látott vonásokat fedez fel bennük, amelyek feltárása éppen úgy magával ragad és éppen úgy gszdagít, mint az a művészet, mely szabadjára ereszti az emberi képzelet átalakító hatalmát.

Hogy pedig Velazquez következetes naturalizmusával a legmagasabbrendű komponálás magaslátára is fel tudott lendülni, arra kiváló tanúbizonyosság remek történelmi kompozíciója, a Breda átadása, melyet a rajta baloldalt meredező lándzsaerdőről Las Lanzas néven is neveznek. Ez a festmény azt a fontos pillanatot örökíti meg, midőn Nassaui Justin, a vár parancsnoka, a győzelmes ostromlónak, Spinola spanyol hadvezérnek meghódolása jeléül mély meghajlással átnyújtja a vár kulcsát. Alig húsz arc van a nagyméretű képen, ezek közül alig öt kiemelt és hangsúlyozott. A kompozíció nagyszerűen egységes, minden eleme a kulcs átnyújtásának jelképes tényét hangsúlyozza. A két parancsnok mögött óriási tömegek tolongását érezzük, pedig csak néhány alakot látunk, baloldalon egy háttal álló, félreforduló hatalmas ló takarja el a sűrű tömeget, melyből lándzsaerdő emelkedik ki. Justi nagy művében nem kevesebb, mint tiz oldalt szentelt e kép beható és kitűnő jellemzésének. Én ismét Mengset idézem: «E mű minden tökéletességet tartalmaz, amit a tárgy nyújthatott és mindezt a legtökéletesebb remekeléssel fejezi ki.» Ismét nem túlzások azok álláspontja, akik ezt a festményt a világ legnagyobb történelmi festményének ítélik. Kompozíciójának, zárt monumentális egysége, az alakok, az anyagok pompás jellemzése, a megfestés és a színbeli felépítés egyaránt nagyra teszik ezt a kivételes alkotást.

Mert nemcsak naturalizmusa, amellyel eddig foglalkoztunk, fényes tulajdonsága Velazquez művészetének, hanem nagyszerű és úttörő festőisége is. Ennek teljességét élete harmadik szakában érte el, sőt még szűkebbre szabta az időt, életének utolsó tiz esztendejében.

Az átalakulás, mely a kezdeti zsánerképszerű festmények mélyen árnyékolt, meleg tónusú, sok és zsiros festéket használó módjától az utolsó tíz év remekeihez, a kis infánsnők és a király ezidőben festett arcképeihez, a Las Meninas-nak és a Las Hilanderas-nak, a remete Szent Pálnak könnyen szárnyaló és játékosan biztos festéséhez vezette, lassú, de következetes volt. Évről-évre könnyedebben, lazábban, világosabban és levegősebben festett. Mindinkább megérezte a teret, a levegőt és mind színesebben látta maga körül a világot. Kezdetben meleg színskálájába mind több fölötötte finom hideg szín vegyült, az erős árnyékok és erős fények mind jobban tünedeztek képeiről. Első olaszországi útján Rómában felfedezi a szabadtéri világítás felbontó erejét, aminek emlékét két remek tájképvázlata őrzi. Hazatérve, egykori nehéz és sötét színeit ezüstös szürkés tónusokkal váltja fel. Ecsetje mind könnyedebb és szélesebb vonásokkal fut. Második római tartózkodása X. Innoncent arcképével ismét fordulópontra jelent, a lehető legkevesebb festéket használja, képeinek túlnyomó részét *alla prima*, tehát az első ízben véglegesen felkent festékekkel és tegyük hozzá, legkevesebb festékekkel festi meg.

Ugyanaz a látási folyamat játszódott le benne is, mint az öregedő Rembrandtban és a vén Tizianóban: egyrészt sokrétűbben, másrészt összefoglalóbban látott, ami az évek hosszú során át szerzett biztossággal párosulva szinte, szédületes optikai csillogást és elevenséget adott alkotásainak. Egymással össze nem olvasztott színeket vet egymás mellé, átlátszóan világító gyöngéd és finom színértékekből, a szemlélőre bízva azok összefoglalását. A kép felületét színek játékos élete szövi be, amelyből csodálatosan finom és könnyed harmóniák születnek. A tárgyak testisége színekképpé oldódik fel, amelyben addig elképzelhetetlen színösszeállítások oldódnak fel gyönyörű összhanggá: ő volt az első mai értelemben vett valeurfestője a világnak, akit azóta is csak kevesen értek utól. Utolsó éveinek festészetébe mindjobban beléhatolnak a valóság fényének átalakító játéka. Két remek kompozíciója a Las Meninas, mely őt magát, festés közben, az udvarhölgyeket és a kis infánsnőt egy törpével és a kedvenc kutyával ábrázolja, de tükörből visszavertén a királyi párt is beleszövi a kép egészébe, valamint a Las Hilanderas, mely egy szőnyegszövő műhelynek életét festi, a térnek és az azt modelláló fénynek és benne átalakuló színek olyan pazar festői megoldását adja, amely párját ritkítja az egész világ festészetében.

Száznál alig valamivel több kétségtelen festménye maradt reánk, sok elkallódott, vagy királyi paloták égésében pusztult el. Műveinek mintegy fele és éppen a legcsodálatosabb alkotások túlnyomó része ma is Spanyolországban van, a többi megoszlik az európai múzeumok között, a legtöbbet az angolok szerezték meg maguknak. A madridi Pardó őrizte legremekebb képeit. Ott voltak ötven között IV. Fülöp arcképei, Don Carlos infáns remek képe, a Medici-villában festett és a kort több mint kétszáz évvel megelőző tájképváltozatok, Vulkán műhelye, Baltazar Carlos herceg vadászaton, IV. Fülöp nagyszerű lovasképe, IV. Fülöp vadászruhában, a törpék és bolondok, a Las Meninas, a Las Hilanderas, ott Breda átadása: csupa felejthetetlen remekmű. Mi lett, vagy mi lesz ezeknek a pótolhatatlan festményeknek sorsa? Ez a kérdés nem csekély mértékben izgatja a művészet rajongóit. Mert hogy mennyire pótolhatatlanok és pusztulások mennyire helyrehozhatatlan kárt jelentene, azt nem csekély mértékben az a meddő küzdelem is mutatja, amellyel még a legtehetségesebb másolók is vívnak, ha Velazquez festményeit próbálják fáradtságos munkával ismételni.

SZENT MARGIT A NYULAK-SZIGETÉN.

Irta: Ujházy György.

(Részlet a szerző szabadtéri miszteriumjátékából.)

Szín: a szigeti Boldogasszony Klostromának zöldpázsitos, tarkavirágos előkertje. A kolostor belső udvarának kapuja tárt, a mélyben látható a kápolna s a zárda. Itt élt IV. Béla királyunk szentéletű leánya, akit a tatárvész idején a nemzet megmeneküléséért Isten szolgálatjára ajánlottak fel királyi szülei.

TÁVOLI KÜRTJELEK *(harsannak fel).*

MARCELLUS PRIOR *(öreg, hófehérhajú dominikánus barát, sietősen megjelenik a mélyben s messziről kiáltja):* A király és királyné asszony megérkezett!

OLIMPIADES PRIORISSA *(rémülten mutat Szent Margit sikálástól vizes, sáros ruhájára s parancsokat integetve, kézenfogja a királyleányt s nagy fejcsóválások közben gyorsan elsiet vele a kolostorba).*

SZENT MARGIT *(hófehér új kappában Olimpiades priorissával kilép a kapun).*

KIRÁLYI HINTÓ *(négy almásszürkétől húzva, begördül a kolostor- kapu elé).*

AZ ÖRDÖG *(veres köpenyben a királyi hintó lakájhágsóján áll; amikor a hintó begördül, visítással leszökik a hágsóról és lefut a szín elejére; közönségnek háttal, szétvetett lábbal, mereven áll).*

SZENT MARGIT *(mélyen meghajolva fogadja királyi szüleit):* Isten nevében köszöntöm fölségeket.

AZ ÖRDÖG *(Isten nevének említésére megremeg s meghajlik kissé).*

SOROROK *(mélyen meghajolnak).*

OLIMPIADES PRIORISSA *(a királyi pár elé lép):* Uram, királyom. Királyné asszonyom. *(Mélyen meghajol.)*

BÉLA KIRÁLY *(csöndesen):* Szeretettel köszöntünk mindeneket. *(Fejét meghajtja.)* Dicsértessék a mi Urunk Jézus Krisztus!

AZ ÖRDÖG *(dühösen felszív és leveti magát a földre).*

SOROROK *(megilletődötten):* Mindörökkön örökké.

OLIMPIADES PRIORISSA *(méltósággal):* Amen.

BÉLA KIRÁLY *(megöleli és megcsókolja leányát):* Leányom . . .

MÁRIA KIRÁLYNŐ *(hosszan magához öleli s megcsókolja Margitot):* Kedvesem . . .

SZENT MARGIT *(melegséggel, mosolyok között viszonozza az öleléseket s csókokat).*

BÉLA KIRÁLY *(emelt hangon):* Magas vendégeim, Ottokár, csehek királya, fegyvertársam és szövetségeseim s a lengyel herceg, Vilmos úr, tisztességet adván mindannyiónknak, leányunk látogatására idejönnek. *(Finom éllel Margit felé.)* Kívánjuk, óhajunkért is, kegyesen

fogadtassanak. (*Enyhültebben a priorissához.*) Klastromotok szent zárját a királyi férfiak igaz jámborsággal megbecsülik, éppen ezért itt, szentelt küszöbötökön kívül mutatják be hódolatukat.

OLIMPIADES PRIORISSA (*meghajol és némán gesztusokkal parancsot ad*)

TÖBB SOROR (*a priorissa intésére besiet a kolostorba*).

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*Margithoz fordul*): Anyai szívem sok gondjával gondoltam reád.

SZENT MARGIT (*csöndesen*): Köszönöm aggodalmadat, királyné asszony, anyám. (*Szomorúsággal.*) Nékem is ólmos a lelkem s most imádságomban sem tudok könnyebbülést lelhetni. (*Finom szemrehányással.*) Ilyenkor szoktunk a karban zsolozsmázni.

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*fáradt mosollyal*): Királyi személynek királyi személyét kell szolgálnia mindenkoron.

SZENT MARGIT (*felemeli fejét s megretegő hangon*): Isten szolgálatját fogadtam én.

BÉLA KIRÁLY (*aki eddig a priorral beszélgetett, Szent Margithoz lép*): A herceg kezded megkérni jön.

SZENT MARGIT (*tompán*): Tisztelendő priorunk átadta üzeneted, atyám és Frater Marcellus is bizonyost... (*elfúl*).

BÉLA KIRÁLY (*fojtott lobbanattal*): Elmondotta milyen konok vagy!

SZENT MARGIT (*alázattal meghajtja magát; szelíden*): Bocsáss meg nekem, királyom és atyám, hogy szót merészelek emelni akaratom ellen, de vedd szavam könyörgésként, mert esedező szívvel kérlek, ne kívánd, ne parancsoljad, hogy elhagyjam Istennek ajánlott életem útját (*letérdel*).

BÉLA KIRÁLY (*felemeli, hosszan a leánya szemébe néz, majd biztatóan megszólal*): Vilmos herceg szép, délceg, csillogószemű, omlóhajjú. Kedvességével megejti a szíveket.

SZENT MARGIT (*fejét rázza; suttogóan*): Nem...

BÉLA KIRÁLY (*indulat gyúl a szemében*): Nem?! Akkor mond meg te néki, utasítsad vissza te, magad őt! (*Haraggal elfordul Szent Margittól.*) Ha meg tudod tenni! (*Indul a kapu felé.*)

TÖBB SOROR (*rendezés szerint a kolostorból két hatalmas, aranyos trónust és egy támla nélküli, bársony ülökés széket hoz ki s a klastromkapu előtt elhelyezi*).

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*Szent Margithoz, asszonyos lágyssággal*): Nemcsak országunk hasznából, érted is kívánjuk ezt a házasságot. (*Mosollyal.*) A herceg szépsége mindenkit megbabonáz, te sem lehetsz kivétel. (*Majdnem nevet.*) Makacszkodó szád nem tudja majd kimondani az elutasító nemet. (*Indul a trónja felé.*)

SZENT MARGIT (*megtörten áll, de tagadóan rázza fejét*): Nem, nem... (*Kétségbeesett, halk sikollyal.*) Nem!...

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*főlényes mosollyal*): Jó, jó... (*Visszafordul Margithoz; villanóan.*) Szívedre hallgass!

SZENT MARGIT (*elkerekedett szemmel*): Igen . . .

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*kézen fogja*): No, jer, foglaljuk el helyein-
ket. (A bársonyszékhez vezeti Margitot, leülteti s maga is leül trón-
székébe.)

BÉLA KIRÁLY (*trónja mellett állva figyelte a párbeszédet, rossz-
kedvűen legyint s leül*).

A LENGYEL HERCEG és a CSEH KIRÁLY (*belovagol kíséretével*).

AZ ÖRDÖG (*amikor a herceg beért, ledobja maga mellé veres köpenyét;
ruhája jobb oldalán olyan, mint a hercegé: ezüst s kék; bal oldalán pedig
a cseh király vörös s arany ruháját viseli; nagy szökkenésekkel a Lengyel
herceghez fut, megáll mellette*).

LENGYEL HERCEG (*emelt fővel, magabizásának, varázsa tudatának
biztonságával a trónusok elé siet; mélyen, nagy tisztelettel meghajlik;
hangja csengő, vidáman zeng még akkor is, amikor a ceremónia szokvá-
nyos cikornyáit mondja*): Királyom, Nagyúr! Királyné asszonyom!
Szülői engedelmetekkel hódolattal köszöntöm házatok szelíd liliumát,
kinek szépséges hírénel, mely messzi hazámból idehozott, csak szép-
ségének valósága szebb . . . (*Mélyen meghajol.*) Királyi leány! Szívem
eltelt örömeivel kérődként állok eléd. Legyél fénylő tavaszunknak
édességes verőfénye, kacagó vidámságunknak felragyogó mosolya,
mely betölti a szíveket, mint a nap melege, légy táncos kedvünknek
bűbájoló muzsikája, elért örömünk s betölt boldogságunk. Szelíd
szépségedet patyolat fátylak s hamvas selymek, hóbársonyok vakító
pompájába öltöztetem, remegő válladra hermelin lágy prémjét borí-
tom, szűzi derekad tisztafényű gyémántokkal övezem. Fehér váram-
ban olyan leszel, mint hold ezüst vízében ringó, habfehér királyi rózsa.

SZENT MARGIT (*tekintetét merev nyugalommal nyugtatja a hercegen*).

BÉLA KIRÁLY (*kis szünet után; tompán*): Engedelmet adunk,
hogy válaszolj a hercegnek.

SZENT MARGIT (*feláll, hangja csendes, nem elutasító, de a lélek
magasságába jutottak hűvös határozottsága sugárzik egész lényéből*):
Köszönöm, ifjú herceg, felajánlott gazdagságát szívednek, köszönöm,
hogy messzi, idegen várad asszonyának akartál választani, édes tava-
szodban, kacagásod boldogsága között, vidám, muzsikás kedveddel.
De a te várad, föld rögre épült örömeid csillogó ezüst virágai is
mind földből sarjadoznak (*sóhajjal*), földön jár maga a tavasz is.
(*Emelt hangon.*) Meg kell mondanom, herceg, ha már szentelt kön-
tösöm és vélumom nem értette meg véled . . .

LENGYEL HERCEG (*közbeszól*): Fátylad még fehér!

SZENT MARGIT (*lehúnyja szemét*): Első fogadalmam jele. Eskü
köt ezzel is égi világomhoz! (*Fojtott forrósággal.*) Életem s vágyott
boldogságom túlkerült minden földi örömn, magasabbra röppent,
mint a szálló felhő, messze túljutott a sápadó Holdon is, messzebb él,
mint a pilláncsos csillagok. (*Keresztet vet.*) Krisztus! . . . (*Lehajtja fejét.*)

AZ ÖRDÖG (*riadtan hátrál*).

LENGYEL HERCEG (*szomorún megszólal*): Megértettelek, királyleány. Ha sebesszárnýú sólyom lennék, vagy akár ha tüzesen szárguló csillag az ég boltján, akkor sem érhetlek immár el.

SZENT MARGIT (*felnéz*): Krisztusban mindenek találkozónak . . .

AZ ÖRDÖG (*még néhány lépést távolodik a hercegtől*).

LENGYEL HERCEG (*pillanatokig szomorúan nézi Szent Margitot és halkán megszólal a csendben*): Szem már nem is lát, fül már nem is hall téged, királyleány. A feléd nyúló tétova kéz is csak ellibegő szent fátylad szűz hűvösségét érzi. (*Közben kinyújtotta kezét, majd lemondóan leejti s visszalép.*)

AZ ÖRDÖG (*fenyegetően felemeli öklét*).

SZENT MARGIT (*könnyesen*): A kegyelmes Isten áldjon meg irgalmadért, herceg.

AZ ÖRDÖG (*pillanatra megroskad Isten nevére, de aztán Béla királlyal szemben kiegyenesedik s pillantásával bűvöli*).

BÉLA KIRÁLY (*erővel és méltósággal*): Ez a frigy nekem, apádnak és királyodnak kedves. Akarjuk! S a szülő hatalmánál fogva, mely Istentől engedelmességre kötelezi a gyermeket, parancsoljuk, hogy házasságra add magad a herceggel!

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*fagyosan*): Óhajtjuk s megköveteljük!

AZ ÖRDÖG (*vihog*).

SZENT MARGIT (*csöndesen, de fojtott izgalommal*): Én téged, királyatyámat, uramat és téged, királyné asszony, anyámat mindazokban, melyek Isten szerint és Istennel vannak ismerlek . . .

AZ ÖRDÖG (*meggörnyed, de aztán a Cseh király felé somfordál lassan és bűvölve nézi a Margitot megejtetten bámuló Cseh királyt*).

SZENT MARGIT (*jolytatva*): De mik Istennek ellene vannak, sem téged, királyatyámnak nem mondalak, sem téged, királyné asszony, anyámnak nem mondalak, mert meg van írva, ki el nem hagyja Jézusért . . .

AZ ÖRDÖG (*dühösen a Cseh király lova mellé ugrik s megfogja a ló zabláját*).

SZENT MARGIT (*elfúlva jolytatja*): Akár atyját és anyját is, nem méltó Isten Fiához . . . (*Lehajta fejét.*)

AZ ÖRDÖG (*felnýög, de a ló zabláját előrerántja*).

BÉLA KIRÁLY (*kiált*): Leány! . . .

CSEH KIRÁLY (*hevesen felemeli kezét*): Királyi testvér! (*Hangja forró.*) Tudod s tudjátok mindannyian s akarom, tudd meg te is (*Margitra mutat*) klastrom leánya, mint rokon és barát jöttem ide, hogy hatalmam s birodalmam fényével beragyogjam kötésteket, de imhol, fehér lényed varázsa megbűvölt, szépséges királyi szűz! (*Vad szerelemmel.*) Törbeesett párducként remegek édes tekinteted fénylő hálójában. (*Lobogva.*) Mert szebb vagy fehér vélumodban s kappád egyszerű köntösének fonségében mindeneknél, kiket sziporkázó gyémántok, aranynak ékes terhe, rubin és smaragd között valaha is

láttam tündökölni! Orcád, mint a hajnali tó tükre, pillantásod, mint a felhőből előszökő égi sugár! (*Szenvedéllyel.*) Szüzi fehérséged vakít, mámoros illatod érzem s gyönyör kábulata tölti be szívemet. (*Ki-egyenesedik nyergében, hangja majdnem parancsoló.*) Trónomra magamhoz kívánlak emelni!

SZENT MARGIT (*reszketeg állt a tüzelő szavak ostroma alatt; alig hangon*): Országért, népemért áldozatul adattam az örök Istennek...

AZ ÖRDÖG (*visszatántorodik s mind hátrább kerül*).

CSEH KIRÁLY (*göggel*): Trónusom magasságában gazdag hatalmaddal leszel csak igazán patrónája hazádnak.

SZENT MARGIT (*szelid ellentmondással*): Mi patrónánk Istennek Anyja, oltalmunk és erősségünk Mária, kit könyörgő imádással hú leányaként akarok szolgálni.

AZ ÖRDÖG (*hátrálásából előrelép, mint a vivó, aki újra támad*).

CSEH KIRÁLY (*dölyffel*): Országot szelid imád helyett, fehér fátyladért cserébe győzedelmes kardom kapja, vérmosta kopjám ezreit, vértés vitézeim tengernyi töménjét! (*Kevélykedve.*) Dús kedvemben néped között elosztom sok drága aranyam. Hatalmam be- napoz itt mindeneket teéretted!

SZENT MARGIT (*halk sikollyal*): Fogadalmamat, mit tettem az oltár lépcsőjére borulva, nem szeghetem meg!

CSEH KIRÁLY (*nagy fölénnyel*): Fehér fátylad első esküjét kívánságomra Róma majd feloldja!

BÉLA KIRÁLY (*szabadkozva a Cseh királyhoz*): Még fel sem szenteltetett! Egyszerű fogadalma alól érsekünk kérésemre már meg is kapta a szentséges atya abszolúcióját.

SZENT MARGIT (*szüzi fönségében kimagasodik*): Esküm enyém Istennél! (*Kezét szívére emeli.*)

AZ ÖRDÖG (*mind erőtlenebbül s megtörtebben húzódik vissza a rivalda felé*).

SZENT MARGIT (*hangja kigyúl*): Fogadásomat megtartom állhatatosságban mind holtomig az én Uramnak, Jézus Krisztusnak. Felajánlott szeplőtelenységemet sem világnak dicsőségéért, sem hatalmáért, sem életemért, sem halálomért meg nem szegem! (*Nagy izgalma fojtogatja.*) Megmaradok örök hűséggel a megfeszített Jézus-hoz való alázatos jegyességemben és boldog szegénységemben elhanyagló erőm utolsó leheletéig.

AZ ÖRDÖG (*összeszugorodva hallgatta Szent Margit szavait, most kiegyenesedve távolról Béla királyra mutat*).

BÉLA KIRÁLY (*vérbeborultan, harsanóan*): Megtagadlak!

SZENT MARGIT (*alázattal meghajtja fejét; nyugodtan*): Tagadjatok meg, átkozatok el, egyedülségem magányosságában is Jézussal, szerzetesi szegénységem kincsével maradok, Istenemnek, örökkön való Királyomnak áldozatul, engesztelésnek.

CSEH KIRÁLY (*mordan*): Most van, hogy néped boldoggá teheted.

SZENT MARGIT (*halk hajthatatlansággal*): A Szentséges Szűz minden boldogságunknak Anyja . . .

AZ ÖRDÖG (*meggörnyedten hallgatta Margitot; megint támad, Béla királyra mutatva*).

BÉLA KIRÁLY (*remegő indulattal*): Gondolj a tatárookra, kik ismét öldöklő vassal és pusztító tűzzel készülnek határaink ellen!

SZENT MARGIT (*nehéz sóhajjal*): Uram, irgalmazz!

CSEH KIRÁLY (*elbiggyesztett szájjal*): Fegyveres seregem megvédene benneteket.

SZENT MARGIT (*reszketeg, megkínzottan*): Krisztus erősebb a kardnál . . .

AZ ÖRDÖG (*pár lépést előrejut; tajtékozó dühvel kiált*): Használni akar országának, bizony mondom, inkább pusztulást hoz mindenekre!

TÖMEG (*felmorajlik*).

BÉLA KIRÁLY (*kétségbeesetten*): Megbántod a hatalmas királyt!

SZENT MARGIT (*végző erejével*): Királynál és császárnál is több az Isten.

AZ ÖRDÖG (*visszafut a rivaldában ledobott veres köpenyéhez, összeesik*).

CSEH KIRÁLY (*vérig sértetten*): Eleget szóltunk! Menjünk!! (és kurta fejbiccentéssel már el is fordul Szent Margittól, lovát megsarkantyúzza és balra elvágat).

MÁRIA KIRÁLYNŐ (*megettörtén beszáll a hintóba; Szent Margittól szemrehányó gesztussal búcsúzik*).

BÉLA KIRÁLY (*nem is néz a leányára, bosszúsán beszáll a hintóba. Királyi hintó el bal felé. Lengyel herceg és kísérete is elvágat*).

AZ ÖRDÖG (*ezalatt veres köpenyét kifordította és fehér-fekete barátságcsuhaként felöltötte, derekára kordát kötött s most a Sororok felé igyekszik*).

SOROROK (*Olimpiades priorissával kétségbeesetten tördelik kezüket; nem tudják, mit tegyenek*).

AZ ÖRDÖG (*csuhájában megjelenik az Apácák előtt és int, hogy vigyék ki a trónusokat*).

TÖBB SOROR (*a trónszékeket s Szent Margit mögül a bársonyszéket sietősen beviszik a klostromba*).

ZENEKAR (*az ördög-motivum akkordját tompán kitarlja*).

AZ ÖRDÖG (*süvítő hangon*): Ez a konok leányzó megtagadta királyi atyját, elfordult szülőanyjától, népét romlásba taszította, kolostorotokra is vést hoz majd! Hagyjátok el, mint ahogy ő is elhagyott mindeneket! (*Parancsoló gesztussal mutat a kapura*.)

ZENEKAR (*jelorkánlik és kíséri tovább az eseményeket*).

SZENT MARGIT (*dermedten, földre szegzett szemmel áll; teste kifeszült, moccanástalan*).

AZ ÖRDÖG (*amikor magukra maradnak, lassan közeledik Szent Margithoz, de aztán távolabb megáll; fürkészően nézi*).

SZENT MARGIT (*lassan felemeli meghajtott fejét, könnyes szeme a messzeségbe révül*).

AZ ÖRDÖG (*álszentelkedő hangon*): Mit míveltél?

SZENT MARGIT (*pillantása előrenéz*): Mást tennem nem lehetett.

AZ ÖRDÖG (*élesen*): Királyokat tiportál meg! Vakmerően cselekedtél s balgán is. Haragot lobbantottál a hatalmasok szívébe! Elvesztél!! S vesztébe döntötted az országot, a népet, kiról pedig azt mondd, szereted!

SZENT MARGIT (*csöndesen*): Szeretem...

AZ ÖRDÖG (*villanóan*): Akkor alázzad meg magad!

SZENT MARGIT (*meghajtja fejét*): Alázatban élek...

AZ ÖRDÖG (*süvitve*): Engedelmisségben teljesítsed királyi szüleid parancsát!

SZENT MARGIT (*kiegyenesedik, hangja határozott, majdnem hideg*): Inkább összevagdalom orcám épségét s kioltom szemem világát s kívánom, izenként szabdaljanak fel, elszenvedem átkukat és minden gyötrésüket elviselem, semhogy hitem, esküm, szeplőtelen fogadalmam elhagyjam!

AZ ÖRDÖG (*gúnyosan*): Elhagynak mindenek!

SZENT MARGIT (*tompán*): Tudom...

AZ ÖRDÖG (*felsüvit*): Nagy egyedültségben ki vigasztal majd?

SZENT MARGIT (*csöndes erővel*): Krisztus! (*és térdre omlik*).

AZ ÖRDÖG (*megsemmisülten felordít és eltűnik*).

ZENEKAR (*az Ördög megsemmisülését hozza és megcsendesedik a most már egész tisztán csendülő Margit-motivumban és kötött melodramatikusan festi alá a következőket*).

VILÁGÍTÁS (*teljesen elsötétül, csak Szent Margit körül növekszik s vakító ragyogásig nő fel a fény; követi a szöveget s a zene belső emelkedését*).

SZENT MARGIT (*mélységes szelidséggel*): Nincs apám, nincsen anyám, elhagytak minden atyámfiai, mindenek. Immáron (*gestus a föld felé*) te sem vagy nekem, Föld, megtagadtam tavaszodat. És elfordultam tőled is (*fölnéz az égre*) ezüst álmú Hold s túlszáll pillantásom tirajtatok is, messzeségek világai, csillagok. Fényetek ellobbant mellettem, eloltottam rejtelmes tündöklésteket, hogy lelkem Isten szerelmével telt mécsese, kit Krisztus eleven tüze gyújtott föl bennem, világoljon csak egyedül. S a fehér tűz nő, növekszik és izzóbb lesz a vakító déliverőnél s ragyogóbb a nap aranyfészkénél is és illatoktól terhes s melengetőbb a gyümölcsstermő nyárnál és teljes, teljességes, (*széles ölelő gestus*) mint a minden... Minden!... Bennem... Lelkemben... (*Mosoly remeg fel arcán.*) Isten szerelme által minden, apám is, anyám is és mindenek, árva népem is. És Istennek fényében a sápadt Hold s a pillogó csillagok nagy tündökléssel gyúlnak ki nekem és az Ég fényköntösében jó élem a tavasz. (*Lágy gestussal.*) És te is, rögzös Föld, megújulsz Istennek szerelmetességétől. (*Forrósággal.*) Áldalak Krisztus fellobbant parazsa, magányosságban ki világosodó fény, egyedülseges Isten! (*Elragadtatással kitarja karját; arcán földöntúli boldogság ragyog.*)

VÁLTOZATOK HEINE-VERSEKRE ÉS EGYÉB KIFORGATÓ FORDÍTÁSOK.

Irta: *Thurzó Gábor.*

A TIZENKILENCEDIK század elején az idegen szöveget úgy akarja fordításban látni egy-egy fentebb szellem, mintha az «magyaroknak magyarul» iratott volna. Mennyi szenvedélyes orthológus és neológus méri össze fegyverét idegen verseken s akarja kicsiholni a maga nyelvi eszközeivel az eredeti értelmet! És talán ez is a helyes, — akárhogy is közel jutni a vershez, feláldozni az önálló költőt és vállra emelni az egyszerű közlőt, aki nem akar egyebet, mint szolgálni a másnyelvű költőtársat és szolgálni a magyar nyelvet. A fordítás nem a beavatottaknak szól; amikor szélében Weisse átdolgozásában, korszerűvé-rontásában játszották Shakespearét, az elit ismerte az eredetit, s valahogy mindig úgy lesz, hogy a fordított mű fölött az eredeti diadalmaskodik. Mit csináljon hát a fordító, ha nem akarja rontani az illúziót, ha az idegen művet magyaroknak magyarul kívánja tolmácsolni? Nagyon egyszerű a válasz: fordítsa le az eredetit, s ha nem lehet hozzá hű szóról szóra, legyen hozzá hű gondolatról gondolatra. Egy vers bonyolult ügy, a fordító kénytelen vállalni a formát, a képeket, a színeket és a gondolatokat, — aki prózát fordít, azt csak a szöveg hűsége köti, aki vershez nyúl, annak magyarra kell áttennie a vers teljes formai habitusát. Homéroszt nem fordíthatja rimes alexandrinusokban, mert erős a gyanú, hogy a gyanútlan olvasó nem Homéroszt fog magyarul olvasni, Racine-t nem adhatja magyaros versekben, mert félős, hogy Phèdre hortobágyi kocsmárosné jelmezében pattan a tragédia színpadára. A fordító valóban magyaroknak magyarul fordít, s két cél vezet: pontosan, hűségesen, szinte ujjal vezetve a mondatok és verssorok csalóka fordulatait, mint főkönyvben az összeadásra váró számokat, — a másik cél ennél talán nehezebb: magyarul írni, a kor nyelvén közvetíteni.

Fordítónak nem egyszerű és nem kellemes a dolga: alázatot kívánó pálya, jó fordítók mögött jó költők is sülyedtek már el. Az idegen vers mérgez, átítatja a saját strófákat bódító és zavaró mákonnyal, — de ilyenkor talán a fordító volt gyenge költő. De idegen vers nemcsak az mérgezhet, alig van jobb vezető ennél a bódulatnál: Babits útját érdemes figyelni a mások versén át önmagához, Kosztolányi tartalmi sűrűsödését a mások versén keresztül. Méreg ez is, de serkentő, felajzó, mint a morfium. A költő a vers lényegéig juthat le általa, szinte a szeme láttára születik meg a vers struktúrája, szinte élményként rakódik a struktúrára szó és szín, kép és hangulat, — bódító és nagyszerű élmény, mintha egy organizmus kifejlődését követhetné valaki szemmel. A költő hidegen és figyelőn áll szemben a más versével, akkor is, ha fordítása remek, átéltebb saját verseinél is. Nem köti semmi és nem zavarja semmi, izgalmas és méltó próba: mennyit ér a szó, mekkora megterhelést visel el épen és elegánsan a magyar betű? Érezhet-e valaki nagyobb gyönyörűséget, amikor a legtökéletesebb mestermunka és iparos-munka, egy adekvátul magyarra tett idegen vers jelenik meg előtte? A fordításban éppen az a szép és az érdemes, hogy a fordító elsősorban a nyelv teherbírásáról, hajlíthatóságáról, gazdagságáról tesz vizsgát. Szabad ezért a győzelemért

valamit is feláldozni, valamit is eldobni? Rengeteg példa, egy elharapódzó izetlen divat mutatja, hogy talán mégis csak érdemes, és nem Kazinczynek volt igaz, aki «újra egészen» lefordítja Sallustiust, hogy megközelítse.

A magyar nyelv engedelmes, a magyar nyelv költőmesterei nagy fordítók is voltak mindig. Vörösmarty, Arany, Petőfi versengve fordította Shakespeare, az igazi próbát, az örök fordítói vizsgát, amelyet ismét és ismét megrohamoztak, hogy visszaadják belőle, ami örök és ami korszerű. Shakespeare a tétje Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc fordítói vágyainak is s a magyar irodalom nagy korszakai mindig a fordításirodalom nagy korszakai is. Van-e szerényebb és ugyanakkor gögösebb fordító náluk? Szerényebb, mert háttérből figyelik Shakespeare, gögösebb, mert a maguk tökéletességét bocsátják Shakespeare verseinek szabad szárnyalására. Nagyon jól tudják, hogy a fordítás, a jó fordítás, az előtérben maradó költői egyéniség munkája, hogy amikor a kor nyelvén adják vissza Shakespeare vagy Homérosz örök nyelvét, mégis az időtlen szellemet szolgálják. Egy közkeletű mondás szerint, egy kultúra fejlettségének mérője a fordítások száma. De ennél talán igazabb: nemcsak a fordítások, hanem az eredeti versből kiinduló és az eredeti versben megmaradó fordítások száma. Weisse is fordította Shakespeare-t — de nemcsak a verseket torzította el, hanem Desdemonát is életben hagyta. Mit számított nála a fordítás? Mégcsak adaptációt sem, — a zseni kerékbetörését a verselő kedvéért. Szerénység volt? Volt-e önteltebb Macphersonnál, aki Ossian mögé bújt, volt-e ügyefogyottabb Chattertonnál, aki Rowley csuháját öltötte magára, volt-e óvatosabb Thaly Kálmánál, aki kurucokat állított maga elé? A hűtlen fordítás, az idegen köntösben a saját érzelmvilág és indulat felmutatása sohasem erény, ritkán menthető, legtöbbször nagyon esendő élelem. Aki idegen nevet talál ki önmaga elrejtésére: romantikus, mint Macpherson, Chatterton, Thaly; romantikus, aki nagyobb kalandnak tekinti a költészetet, mint amekkora amúgyis. Aki önmagát költi bele egy idegen műbe, aki azt a gondolatsort keveri össze az idegen vers szavaival, amely az idegen vers hatására benne megindul, — okvetlenül rosszhiszemű. Mert mi a nemesebb: vállalni azt, hogy a jó fordító rossz költő, akiben az egyéniséget elfojtották az idegen versek, aki saját-magában a világirodalom tükörképét láthatja csak, ha akarja Heinét, ha akarja Byront, ha akarja valamelyik középkori himnusz-költőt, — vagy pedig beismerni, hogy csak hangokat tud utánozni, de azt tökéletesen, szebben, mint az eredeti?

Van, aki nem tudja beismerni, hogy elvesztette a saját hangját az idegen hangok koncertjén, hogy a sok édes dallam áradása közben kiszaladt fejéből a saját, szerényebb, édesebb dallam. Babits legyőzte Verlainet, Vörösmarty Shakespeare, Kosztolányi Jammest, de van-e szebb élvezet, mélyebb mulatság, mint az idegen hangok egyénivé másult visszhangját figyelni verseikben? És van-e komolyabb megbecsülés, tisztább hódolat, mint amely Ábrányit illeti meg a Cyranoért, Bérczit az Anyeginért, Kállayt a Jedermannért? Aki nem elégszik meg ennyivel, az rossz költő, kárára van az irodalomnak, amelyet gazdagítani akar, — kárára van, mert nem a mélosz gyönyörűsége dolgozik benne, hanem az elkeseredettség: bosszút állni a mestereken, kakukfiókat ültetni galambfészükbe, sasházukba, verset írni Villon számlájára, Heine terhére, angol barátok kontójára s megmutatni, hogy a fordító is épügy meg tudta volna írni az egész övrt is. A mesterek halottak, nem védekezhetnek, de védekezni szeretne az olvasó, akit a kényszerűség

kizárt az eredeti szavak paradicsomából, aki Verlaine-t magyarul akarja megismerni, Goethét és Shelleyt, Valeryt és Georgét szintén magyarul. Mit kap ő az eredeti helyett? Hagyján, ahol idegen, kívülről előszedett szavak áruhájában az eredeti gondolatot, hagyján, ahol a meghamisított gondolatot az eredeti ép formájában, — de mit csináljon, ahol a fordítót kapja és nem a költőt, ahol «magyaroknak magyarul» szólnak hozzá, de kisebb karakterként a nagy helyében? Mintha valaki lerajzólná a Notre Dame-ot: sipkás toronynyal, barokk ballusztrádokkal, rokokó derűvel. A mentség könnyű: az interpretátor így látta a székesegyházat, de válaszolni lehet rá: ha torzítva lát, ne adja torzul és hamisan a tökéleteset, adja helyesen és éppen a tökéletlent, önmagát.

Ismerik Heinét? Ismerik a nyelvöltögetőt és köpenyeforgatót, a szakadárt és németet, a könnyűszavút és mélyet, a tagadót és hazafit, a költőt, a költőt? A dédanyák emlékkönyvében ott vannak a strófái — s aki emlékkönyvbe ír, jut-e eszébe más, mint Heine-strófa? Ha valaki ma felüti valamelyik kötetét, visszahőköl: mennyire másként élt benne a költő! Friss volt, időszerű, könnyed s most mintha nemcsak a papiros sárgult volna meg avítottá, hanem a költő is. Ilyenkor érzi az olvasó, hogy milyen jó szegény irodalom polgárának lenni, szegény és elkésett irodaloménak, amely pótolni igyekezett mindent és egyszerre szülte Aranyt és a tökéletes magyar Shakespeare-t, Babitsot és a szeplőtelen Baudelaire-t, Szabó Lőrincet és az utólérhetetlen Coleridge-t! Fölnyitja a fordítást, — és visszajed. Nem találja meg a dédanyák mirtuszos és nefelejces, abszintes és hányaveti költőjét, Heinét talál, ez nem kétséges, hiszen a címek egyeznek, néhol talán a szavak is, de valami semmiesetre sincsen rendjén. Ha Arany Shakespeare-ját, Tóth Árpád Samain-jét felnyitotta, megnyugodott, utána gazdagabbnak érezte az eredetit, közelebb férközöttéknek, időszerűbbnek s az eredeti zenéje kettősen zengett, valami ismerős varázstól felerősítetten. Milyen igazi volt a hazatalálás, mennyire megérte a kirándulást az anyanyelv révébe! Most olvassa Heinét és egyre nyugtalanabb:

*Az alkonyatban Donna Clara
sápadt volt, mint a pergament,
midőn a halványzöld ruhában,
mint egy parfümüvegnek árnya,
az álmos nyári parkba ment.*

*S míg fenn a gróji palotában
száz dob, száz kürt, száz sip zenélt:
nagy két mélykék szemét lezárva
a gróf leánya, Donna Clara
az esetre várt és így beszélt:*

— «Untatnak a Caballerók,
untatnak a hosszú táncok,
víg románcok, mézes bókok,
mióta az ismeretlen
lovag adott nékem csókot.»

Az olvasó zavarban van, mert hisz a fordítónak, akire olyan könnyedén rábizta magát, amikor Villont közvetítette számára. Hamarjában nem tud gondolni mást — akár egy tanácstalan fiatal költő, aki Heinét véletlenül éppen Heinének ismerte —, minthogy két Donna Clarát írt a költő. Utánalapoz a német eredetiben, ahonnan száz esztendő pora riasztotta alig előbb az új magyar fordításhoz, de nem találja meg a második Donna Clarát, csak azt, amelyet ismert. Szorongás és bizalmatlanság lepi meg: így, kétféleképpen

tud magyarul megszólalni egy és ugyanaz a vers? Gyorsan olvasni kezdi az eredetét :

*In dem abendlichen Garten
wandelt des Alkaden Tochter,
Pauken und Drommetenjubil
klingt herunter von dem Schlosse.*

*«Lästig werden mir die Tänze
und die süßen Schmeichelworte,
und die Ritter, die so zierlich
mich vergleichen mit der Sonne.*

*Überlästig wird mir alles,
seit ich sah beim Strahl des Mondes
jenen Ritter, dessen Laule
nächtens mich ans Fenster lockte».*

Az olvasó ismerkedni akart a magyar Donna Clara-val, de ez az ismerkedés kicsit már sok a számára. Úgy érzi, ha nem is szebb, de igazabb, hogy az Alkádok leánya, Donna Clara az esti kertben kóborol, a várból dob és trombita ujjongása hallatszik lefelé. Milyen egyszerű a kép, milyen sima a menete, milyen pregnáns és láttató. Mit kap helyette a magyar ismerkedésben? Megtudja, hogy Donna Clara arca sápadt volt, mint a pergament, ruhája halványzöld volt, hasonlított egy parfümüveg árnyához és az álmos nyári parkban járkált. Micsoda megtévesztés ez, — találó skicc helyett benzuri vagy szerencsésebb esetben karlovszky — s pompa, előkelőség, részletek. S tovább is, végig a versen, soha egy pontosan ülő kép, hibátlan áttétel: mennyi szó, mennyi hasonlat, mennyi idegen elem. Nem is figyeli a torzítást, nem is figyeli, ahogy Donna Clara esete a rabbinus fiával egyszerű pamflet lesz a nagyon időszerű mára, — csak az idegesíti és ábrándítja ki, hogy a «Pauken und Drommetenjubil» a magyar fordításban a szó szoros értelmében megszázsorozódik s ez a halmozás folytatódik tovább.

Az első kísérlet most már följajzza az olvasót: tovább a fordító műhelyének boszorkánytitkai közé, nyomon követni a fordítót, ahogy vadra les és nagyvadat kerít puskacsőre. Az olvasó most már bevallja, hogy rosszindulatú, rosszindulatú, mint célpontja, a fordító: nem csinál mást, mint egyszerűen összeszámolja az *Enfant perdu* sorait. Hat négysoros strófa, összesen huszonnégy sor, — nem kritikusi mesterség ez, korántsem, hanem egyszerű helyzetnyomozás. Az olvasó el se olvassa a verset, csak a sorokat számlálta meg. Utána rögtön kinyitja a magyar fordítást: nyolc ötsoros strófát, kereken negyven sort talál. A szaporulat tizenhat sor, — csak egy a bizonytalan: Heine vagy a fordító javára? Az olvasó rosszindulata lohad, fékezi magát: hátha a magyar nyelv a hűtlen, csábító eszköz, hátha a magyar nyelv szorítja a hű fordítót bőbeszédűsége? Mennyi mentőkörülmenyt előlegez a fordítónak, milyen elegáns és jóhiszemű a gesztusa! Megnézi, szólhatott-e volna rövidebben a fordító.

*S a németek nagy öröme végre
én, Heinrich Heine, feljutok az égbe,
s ha igaz az, hogy néha rosszat tettem,
úgy majd az Isten törvényt ül felettem,
és megbocsát, mert ez a mestersége!*

Milyen frivol strófa! Mennyi gúny! Mennyi elmésség! Minden fennhéjzás mellett mennyi szeretetreméltó hengegés! És a fordítónak szóljon a

javára : ezt rövidebben nem mondhatta volna — s megérte a feldúlt forma, a strófa kerek és szép, tökéletesen heinei. Milyen lehet a német eredeti? — furdalja tovább a megennyhült olvasót a nemes és megbocsájtó kíváncsiság. — Semmiesetre se pregnánsabb, tisztább, szebb, heineibb. Elolvassa németül az *Enfant perdu* szakaszait és elhül : a strófa nincs is a német eredetiben ! A fordító maga költötte bele, saját kedvére, talán azért, hogy elképezzze a kritikusokat. Az olvasó, a félrevezetett olvasó, összehasonlítja a két verset, most már betűről-betűre megy és tisztán látja a fordító megtévesztésének menetét : Heinrich Heine verskeretébe, Heinrich Heine sérthetetlen halottságába és parnasszusi pökhendiségébe ojtani a maga fintorait, a maga ízetlenségét, a maga útálatát. Hiszen ez a fordító gyáva ! — kiált föl az olvasó és legszívesebben becukná a könyvet. Hiszen ez a fordító gyáva, — költőnek milyen jó lenne, milyen nagy, ha embernek nem lenne ilyen rossz, ilyen kicsiny ! A fordító a nagypapa házikabátját és sipkáját veszi fel, az ő reszkető hangját utánozza és úgy követ el valami kamasz perverzítást, valami meg-hökkentő és gusztustalan támadást ! Az olvasónak eszébe jutnak a fordító saját neve alatt kiadott versei s arra gondol : elhitte humanizmusukat, elhitte, hogy egy nemes világot áhítanak, hiszen az eszme szintjéről szóltak hozzá, — pedig nem költőt hallott, hanem egy silány hangot a kórusból, valakit a megtévesztők, gyávák és hazugok közül, akik saját szavukkal tiszták, a máséval piszkosak s mégcsak nem is monumentálisan piszkosak, hősín piszkosok, mint a remeket faragó szobrászok, hanem útszélien piszkosak, mint aki az utcán esik el lébe. És felbőszültsége nagyon is indokolt : miért higgyen nekik, amikor ők hazudnak neki? Amikor olyan olcsó hazugságot követnek el, hogy Heinét nevezik a tettesnek, s közben ők a vétkesek.

«Magyaroknak magyarul» — a Kazinczy fordító-eszménye milyen mélyresüllyedt az ügyes interpretátorok kezén ! Az eszmény kettős tisztaság volt a magyar műfordítás esztendein, évszázadain keresztül : a nyelv és a gondolat tisztasága, a legszebb humanitás. Milyen remekeket milyen remekül fordítottak s Arany Arany maradt, Babits Babits, Szabó Lőrinc Szabó Lőrinc, egyik se hagyta ott a szöveget és fabrikált hozzá újat, mégoly hibátlant, egy «Igy írtok ti !» kétélű viccéért nem adta föl a remekművet és nem adta föl önmagát. Kihaltak volna ezek a hagyományok? A szabad zsákmányolás ideje jön el? A vadorzás, amely nem kímél senkit és semmit, radikális és kiábrándult hajdani idealistákat uszítókká tesz, himnuszok megszentelt strófáit-írókat olcsó és behízelt szanzonőrökké, klasszikus antikokat bökörselők-ké? A világirodalom így megváltozik majd a magyar nyelven, a gyanútlan olvasó idegen nevek mögé búvók, jó verselők, ürge szellemek ocsúját kapja s ha végeredményben jó verseket is : hamis és rossz kötöket? Talán nem ilyen vigasztalan a helyzet. Úgy kell hinni, él még a műfordítás aranyjánosi hagyománya, a vörösmartyak alázata, a babitsok szikrázó kultúrája, a kosztolányik salaktalan nyelvkészsége, — talán lehet még próbát tenni, összeolvasni a legújabb nemzedék kitűnő fordítóinak magyar szövegét az eredetivel. Jékely Zoltán Laforgue-ját az eredeti Laforgue-gal, Rónay György Larbaud-ját az eredeti Larbaud-dal, Képes Géza Georgéját az eredeti Georgéval. Hamis tükörben mutatkozik meg a csak-magyarul olvasó előtt az idegen költészet? Biztosan lehet mondani, hogy elmúlik még az áruhás idegen vers, a Heinébe bújó törpe-heinék ideje és a gyanútlan olvasó, aki jóhiszeműen nyit rá egy ismerős Heine-versre vagy egy ismeretlen Juvenáliszra, nem fog Heine, Juvenálisz vagy Villon helyett csak — Faludy Györgyöt találni.

KÉTFÉLE SZOCIOGRÁFIA.

Irta : *Marék Antal.*

AKÖNYVNAP óta estenként az első székely szociográfiát olvasom. Szerzője : Böződi György, erdélyi fiatal író, kiadója : tizenhét erdélyi fiatal író. Olvasom a kötetet, amely a «Székely bánja» címet viseli s ugyanaz az ünnepies, szorongó és lelkes hangulat szállja meg a lelkemet, mint amikor Illyés Gyula : Puszták népe és Szabó Zoltán : A tardi helyzet c. műveit olvastam. Böződi szociográfiája komoly, elmélyedt tudományos mű, amely amellett, hogy a való életet művészi eszközökkel ábrázolja, történelmi visszapillantást is vet s mondanivalóit az élet valamennyi távlatába beállítja. A gördülékeny stílust s a nyugodt és szenvedélytől mentes hangot már csak mellékes érdemként említhetjük. Két mondatot szakítunk ki az író rövid bevezetőjéből :

«Ha nagy tévedéseket és mulasztásokat kellett megállapítanom a multban, ezt nem kevés fájdalommal tettem, mert érzem, kisebbségi helyzetünk fokozott felelősséget és fokozott körütekintést követel meg az írótól a letűnt idők bírálatánál.»

«. . . a biztató jelenségek irányították figyelmemet».

Ime, előttünk áll az igazi szociográfus nemesen eszményi arca. A tévedéseket és mulasztásokat fájdalommal állapítja meg s figyelmét a biztató jelenségekre irányítja !

Nem kétséges, hogy a székelység helyzete rózsásabb-e, vagy a Magyarországon élő bármelyik törzsű s fajú lakosságé. A székelység gazdasági, nyelvi és kulturális harcot folytat az életért. Aki ismeri és átélte a Dunamedencében a kisebbségi életet, az tudja, mit jelent ez az egyenlőtlen harc. Bizonyos, hogy az a sok jaj, kétségbeesés és kilátástalanság, amely életük felett felhősödik, olyan hálás irodalmi anyagot szolgáltatott, amelyet vérbeli író (s Böződi az) eredményesen és hatásosan felhasználhatott volna. De Böződi nem lépett erre a veszedelmes útra. Nem lépett erre az útra, mert számbavette az életet, megmérte gondosan mondanivalóit, számolt a politikával s az önön lelkiismeretével. Böződi szántszándékkal eltüntette művéből az egyéniségét, annak érzelmi megnyilatkozásait s mégis, mire a mű végére érkezőnk, megismertük az íróat.

A szociográfia feladata a kutatás, tehát bizonyos értelemben tudományos munka. A tudós idétlen volna, ha kutató munkája eredményének közlésénél áradozna, izgatna, vagy elvi ellenségei kezébe érveket sorakoztatna. A tudományos hangot nemzetközi szokás és tisztesség szabályozza. A mi szociográfiáink, néhány jóleső kivételtől eltekintve, íróik egyéniségét, vérmérsékletét és érzelmi labilitását is tartalmazzák. Pedig ezek nagyon is alkalmasak arra, hogy józan és független ítéletünket befolyásolják. Az a két szociográfia, amelyre az ügyészség és ellenségeink kíváncsian felfigyeltek, ilyen eredendő hibában szenvedett. Az író regénytémát látott az anyagban s mondanivalóiba belekeverte egyénisége keserű és vígasztalan hangulatait. Nem volt joga hozzá. Ahogyan nem volt joga ahhoz sem, hogy egyes elszórt

jelenségekből messzemenő következtetést levonjon s ezzel ellenségeink kezébe magakovácsolta fegyvert szolgáltatson.

Az író t elragadta vérmérséklete. A fokozott felelősség és körültekintés helyett átadta magát impresszióinak, hagyta, hogy azok felülkerekedjenek s ítéletében megzavarják. Ez még nem is volna olyan nagy baj, ha sebeinkkel elrejtőzhetnénk, mint megbesztett vadállatok az erdő sűrűjébe. Ha nem kellene ezerszeres felelősséget érezni minden leírt szó s minden testet öltött gondolat után. Az írók, akik a hibát elkövették, tévedésükhöz makacsul ragaszkodtak s még akkor sem voltak hajlandók tetteik következményeit levonni, amikor erre a független bíróság ítélete s az utódállamok magyar-ságából feléjük vágódó visszhangja utasította.

«A szlovenszkói ifjúság hozsannája nem a személyeknek, hanem a magyar föld árva nincstelenjeinek szólt» — írja az Új szellem új számában a Féja-ügy egyévi mérlegével kapcsolatosan a haladó szellemű, fiatal Brogyányi Kálmán. S ez lényeges különbség. Egyben ez az a pont, ahol találkozunk a falukutatókkal. Magyarországot fel kell fedezni s az államnak minden rendelkezésre álló erővel a nincstelenek segítségére kell sietnie. De ennek a felfedezésnek nem szabad az üzlet üzlet elv kegyetlen s rideg számításában elsikkadnia, sem az egyéni temperamentumok menél teljesebb kielésével téves vágányokra terelődni. Innen volt az, hogy kifogást támasztottunk a hang s bizonyos számalmas, de elszigetelt jelenségek oktalan kihangsúlyozása ellen.

Aggodalmunk fényes igazolást nyert. A szlovenszkói írók és a haladó szellemű fiatalok, amely láthatatlanul odaült Féja mellé a vádlottak padjára, beszámol arról, hogy a kisebbségi sors árulói az aktivisták s a kommunisták kéjelegtek a felfedezés középkori borzalmaiban. A könyvet végighordozták a magyar lakosságú városokon és falvakon s meglengették, mint a rémület fekete zászlaját. Így jutottunk el oda, hogy ez a haladó szellemű szlovenszkói magyar ifjúság a sorsvállalás könnyes örömei után a kiábrándultság keserű megaláztatását érezte. Most ott tartunk, hogy kérve kéri a magyar írókat, hogy a magyar állam belső ügyeiből ne engedjenek a magyarság egyeteme ellen intézett propagandát csinálni. Kérve kéri őket, hogy mondanivalóik és tetteik politikai súlyát kellőképpen mérleeljék.

Két üzenetet kaptak a falukutatók. Az egyik Erdélyből érkezett s nemes hangjával, tárgyilagosságával s helyesen értelmezett aggodalmával s reményt keltő optimizmusával példát ad a magyarság falukutatói számára. A másik üzenetet a haladó szlovenszkói fiatalok küldték s üzenetük megdöbbentő módon bebizonyítja, hogy milyen romboló munkát végeztek egyes falukutatók művei az utódállamokban. Hála Istennek nem mindegyiké.

Nem vagyunk büszkéek arra, hogy az egyes falukutatókkal szemben hangoztatott kifogásaink helytállóak voltak. Sötét reakció látszatába estünk, holott fajtánk iránt érzett könnyes szeretet beszélt belőlünk. Az ígészetnek és a lidércnyomásnak vége. Már nem szorongunk, ha bátor szót kell leírnunk s helyt kell állnunk érte. Iróink némelyike valahol elvesztette hitelét s ez korunk egyéni, számalmas tragédiája. A «Magyarország felfedezése» vihart vetett s idegen ellenpropagandát aratott. A tényen nem változtat az sem, hogy Erdei Ferencnek a könyve a Parasztok, amely a napokban látott a sorozatban napvilágot túlságosan általánosító, de tárgyilagossá és becsületessé munka.

A KÖLTŐ ÉS A REKLÁM.

Mondhatnánk úgyis a kissé elcsé-
pelt Petőfi-idézzel: «Költő és a sors-
harag», mert amiről itt szó van, arra
egyformán érvényes mind a költő.
A boldogtalan és a tragikus módon
elköltözött József Attiláról beszélek,
akinek igazabban és szomorúbban kevés
magyar költő volt ikertesivére ama bizo-
nyos sorsharagnak. Mert József Attilát
ugyancsak üldözte a jatum életében és
holtában. Erről megemlékezett már a
Napkelet és most vele foglalkozva ismét
előre kell bocsátanom, hogy bár az ő
világnézete, költészetének iránya, az ő
szelleme s azé az oldalé, amelyet szol-
gált, homlokegyenest ellentétben állot-
tak és állanak a Napkelet és a mögötte
álló művelt, keresztény magyarság világ-
szemléletével és eszményeivel, mégis jel-
lemes valakinek és mindenekelőtt igazi
költőnek tartottuk, akinek néhány köl-
teménye az új magyar ióra mindenkori
értéke marad. Nem volt a mienk, de
kötelez minket a tárgyilagosság, hogy
ezt vele kapcsolatban megállapítsuk,
amikor mindenben felül elismerjük azt,
ami benne érték volt. Kényszerítő körü-
lmények sodorták őt a másik oldalra, s
kétségtelen jóhiszeműsége és becsületes-
sége mellett misem bizonyít jobban,
mint az a körülmény, hogy egész életé-
ben úgyszólván csak tengődött. Keveset
törődtek vele. Am öngyilkossága után —
amint nálunk ez már szokásos — vezér-
cikktema lett belőle s egy hét alatt na-
gyobb karriért jutott be a nyilvánosság
előtt, mint végighajszolt nyomorúságos
életében. A költők, akiknek már nem
kellett tartaniuk a kollégájuk maga-
sabbra növeésétől, megizmosodásától,
búcsúversekkel parentálták el. Szegény
József Attila, ha most körülnézhetne,
igen elcsodálkozna, hogy úgyszólván
minden bokorban barátja termett: kri-
tikusok, kollégák, kiadók és még a kö-
zönség köréből is.

József Attilát azonban halála után
nemesak a méltató írások özöne, a költő-

társak dalnokversenye és egyebek jutal-
mázták, hanem végre azt is elérte, hogy
el is keltek a versei. A József Attila-
verskötetek eddig senkinek sem kellett-
tek. Néhány példánynál többet alig
tudott eladni, nem is szölvá a könyv-
napról, amikor versköteté ott hevert a
könyvessátrokban, anélkül, hogy valaki
szíve feléje hajolt volna. Most azonban
minden megfordult és a holt költőt a
szerencse védelmébe vette. Ha életében
nem kapott reklámot, most szinte rogyá-
sig kijut belőle. A főváros tele plakáttal,
amelyek harsogón bejelentik, hogy a
kiadó a magyar irodalom iránti köte-
lességből, díszes és méltó külsővel hozta
ki a nagyközönségnek József Attila
verseit. Jobb későn, mint soha és meg
is nyugodnánk abban, hogy a költőt
a magyar poéták hagyományos sorsa
érte csak utól és örvidenénk csillagá-
nak fölragyogásában, ha mindez a
reklám — amelyből életében morzsányit
sem kapott — megmaradna az ízlés
határain belül. A költőt természetesen
népszerűsíteni kell, József Attilát is,
s azt is aláírom, hogy mindezt nem
lehet a kortól elmaradt módszerekkel
elérni. Ezek a reklámplakátok — nem
öles hirdetésményeket, hanem szerényen
cédulaformájúakat értve — ott virít-
tattak mindenütt, ahol illő és szük-
séges, mint például a könyvesboltok
kirakataiban, hirdetőoszlopokon, de
nem értjük, mit keresnek bizonyos «zöld
házikók» belső termeiben, ahol úgyneve-
zett egészségügyi szereket, jobb eset-
ben tyúkszemvágási s lépcsőházi bejá-
rattal rendelkező masszirozást «szoktak»
népszerűsíteni... Nem vádolhat meg
senki álszeméremmel és prüderiával,
de azt hiszem, mindennek van határa,
még a reklámnak is. Kivált ha az iro-
dalomnak és a költőnek akar hírt verni
az az áldozatos reklámozó, aki a mű-
zsák hajlékát összetévesztette a vén pár-
kák nyugdíjintézetével. A költőnek és
az irodalmi reklámnak haladnia kell
ugyan a korrall, de még sem annyira
sípall, dobbal, nádi hegedűvel, hogy

ilyen méltatlan helyeken ijedjen meg a szem tőle. A költő halála után, ha érdemes rá, fel a Parnasszusra való, nem pedig arra, hogy bármilyen céltalattal a föld alá süllyesszék. Aki ezt nem tudja, akinek nincs ízlése annak belátására, az ne vállalkozzék arra, hogy köllöket népszerűsítsen, mert a jelzett helyeken díszelgő cédulácskák «népszerűsítéséből» egyetlen élő, sem holt költő nem kér! A zöldházikókat hagyják meg a szükséges rendeltetésükkel egyetemben a tyúkszemvágó reklámoknak és társaiknak, s ne hozzák szomszédságba a költőkkel. József Attila az első, akinek ez a kétes dicsőség jut osztályrészül, de éppen az emlékére hivatkozva kell tiltakoznunk az ilyen jó ízlést sértő hírverés ellen. József Attilát életében eleget verte a bal szerencse, legalább halálában kimélik meg az ilyes reklámozási «újszerűségek-től», amelyekben öröme telhetik ugyan a kezdeményezőnek, azonban esetleges «divattá» válása ellen szót emelnek a költők és az irodalom barátai is. Vespasiánus római császárt idézve: «*Pecunia non olet*» — vagyis a pénznek nincs szaga ugyan —, de az ilyen reklámceduláknak annál inkább!

Mme Sans-gêne.

UTÓHANG A KÖNYVNAPOHOZ.

Lehet, hogy a kiadók és könyvkereskedők még kapkodva szedik a lélegzetet, hogy meddig, nem tudom, de mi írók bátran megállapíthatjuk, hogy a könyvnap megbukott. Nem csúfosan, kudarcra, csak úgy lassú halódással, a közönyösség szürke fátylával letakarva. Mert ugyan ki kíváncsi *A könyvre*? Első alkalommal még tolongás volt, mindenki igyekezett megnézni az író külsejét, azaz fizikai fölépítettségét s miután kellőképpen kiábrándult, nem vette meg *A könyvet*. Következő alkalommal jó reklámnak bizonyult a színésznek által áruba bocsátott iroda-

lom. Így született meg az a hallatlan ízléstelenség, hogy a magyar, még élő író könyvébe, szálkás és divatos betűivel egy-egy színészről biggyesz-tette oda hallhatatlan csengésű nevét.

Az idén szokatlanul csöndesek voltak a könyvsátrak. Még az anynyira becézett erdélyi irodalom is pangott. Sehol egy vásárló. De még aláírásért könyörgő diákot se látok. Különben azt hiszem, ez ma már csak őskori diszpéldány volna és mindenki részéről kellőképpen megcsodálandó. Hiszen nem sport eszményképről van szó. Nem a test diadaláról. Csak megalázott szelleméről. Föl szeretnék néha emelni. De hogyan? És milyen áron? . . .

Megyek sátorról sátorra kiábrándultan. Végre az egyiknél feltűnt tolongás. Kíváncsian odaléptetek. Persze, hogy színészről az árusító. Édesdeden kínál: — Vegyék ezt meg! Olyan cuki formájú könyv! És a címe, hallgassák csak! (*Óvódásan éneklő hangon elpetyegi.*) Az írója is itt ül — mutat a fiatal titánra —, rögtön alá is írja. Önnek miért nem tetszik, Uram? És Önnek? Mondhatom, nekem hallatlanul tetszik!

A vér az arcomba szökik. Ezt akartuk mi írók? Így?! Aki még tud pirulni, az ne menjen oda, ahol a könyvét árusítják. Ha másként nem tudják megrendezni a szellem kincseinek néptáplálékká való előléptetését, így ne! Ez szégyen! Inkább az elefántcsonttorony. Ezerszer inkább!

Tüske.

„Frakkban jajgatott.“

Ez a címe annak az úgynevezett vezércikknek, melyben az íróira és újságitróira oly büszke hármaslappóvalat déli lapja Fleta haláláról megemlékezett. Régóta nem olvastunk magyar szavakkal telerótt papíron ennyire időtlen elmeművet, ezért állunk meg egy pillanatra vele olvasóink előtt.

Ajajaj, a jajgatás torz rapszódiaja zúdult a lap szegény olvasóira, akik fejcsóválva fogadták egy valóban világhírű tenorista rövid életének ily méltatlan méltatását. Tetszik tudni ki volt Fleta a Móricz Zsigmond által egyedül teheresnek hirdetett újságitrói lélek megvilágításában?

«Egy megkínzott és megbabonázott korszak előjajgatója.»

«Ő volt a mestersóhajtó abban a világban, amely megtelt panasszal egészen föl a sztratoszféráig.»

«Jól jajgatott és sokak helyett jajgatott, ezért szerette mindenki. Értette a csúziót és édes hangján pótolta egy világkórúst, amikor egyszerre jajgatott fiatal és öreg, gazda, iparos, kereskedő, finánc, pincér, villamoskalauz, egyetemi tanár és jagylaltárus helyett, őt világrész nevében jajgatott és sóhajtott per procura.»

«Eljajgatta a tegnapot, a májt és előlegbe jajgatott a holnapért, mert tudta, hogy holnap is lesz mit jajgatni. Most nem jajgat többé. Eltemetik az Ajajajt, de ittmaradt százmillió jajgató kórusa, őt világrészben egy végtelen karének.»

Bocsánatot kérünk az olvasótól az idézetek okozta megbotránkoztatásokért, de némi kivonatot kellett adnunk ebből az írásból, mely egy keresztény, nemzeti érzésű nagy spanyol művész halálára készült. Amint látni tetszett, szó sem került arra, hogy a forrón szép spanyol daloktól kezdve az olasz operákon át Wagnerig mindent tudott, mindent gyönyörűen adott ez a negyvenegyedik évében elhunyt érdemes énekes. Az átváj-árváj világa, melynek művészi érzékéről és műveltségfenntartó erejéről oly kiadós leckét kap minden öntudatosodó keresztény társadalom, csak az Ajajajt hallja a művész elköltözése pillanatában, a spanyol dal indulatszavát, melyet egy férjias helytállású és kemény kor jeligejének tesz meg azt állítva, hogy ebben az időben mindenki mindig csak jajgatott . . .

Hát nem egészen úgy van az, mint ahogy az előjajgató cikktíró judeocen-

trikus lelkével papírra vetette. A világ nem jajgat és megúnta az előjajgató írómesterek nyavalygását is. Az ilyen bárgyú jajgatást kell minden önmagát valamire becsülő országban végre-valahára eltemetni. Az ilyen örökké szenvedőpárti, bajban kéljelő vezércikkkel kell abbahagyni. Férfiak kezébe kell a tollat adni rogyadozó inú jajgatás-vadászok helyett még a magyarországi sajtó örökkön előjajgató világszervében is. A hisztéria tehetségeit vesztéző alá kell venni, hogy ne fertőzhessenek.

Az erőt és öntudatot óvatosan kerülgető finomkodók olvassák el ezt a kávéháziba oltott, zsinagógiai élményeken felépült szerkesztőségi nyögdecselet és mondják meg igaz lélekkel, hogy micsoda emberi és nemzeti tevékenységi érdekeket szolgál az ilyen újságitrás?!

Sajtójárőr.

ÍRÓ ÉS VILÁGNÉZET.

Hirdessen világnézetet az író? — gyermeteg és fölösleges kérdés; ma már csak azokat izgatja, akik nem értenek az irodalomhoz. A probléma ma már régen nem ez; a «mi»-ről a hangsúly a «hogyan»-ra csúszott: hogyan hirdesse az író azt, amit hirdet? Álljon hordóra, írjon tömegek számára szavalókórusokat, amelyek ilyen vagy olyan eszméket dicsőítenek? Álljon a kor mellé, vagy kiáltson a kor ellen? Egyetlen parancsa van, a szellem és irodalom nemes parancsa: legyen hű föltétlenül, minden körülmények között és minden áron önmagához. Önmagához és hivatásához, mely kötelezi arra, amit ma annyian tagadnak: a szellem nemességére. Ne álljon ma itt és holnap ott, konjunktúrák változó széljárását követve: legyen önmaga mindig, legyen író, legyen a szellem embere. Ha megfogytakozott a józan szó: mondja ki, kiáltsa világgá ő; ha mások eladják magukat, ő legyen megvásárolhatatlan. Az ember sokszor hűtlen, az író

nem lehet az soha. Nem tagadhatja meg soha nemes emberségét, emberi, belső függetlenségét, a «kiművelt emberfő» szabadságát, a helytállás szigorú parancsát. Kiben higgyen a nemzet a hitnek változása idején, ha már íróiban sem hihet? A magyar író mindig legalább annyira vezére volt nemzetének, mint a magyar politikus; s a magyar szellem legremekebb teljesítménye, nemzeti klasszicizmusunk, magyar írók műve. Előttünk Arany János példája áll, Vörösmarty fénye világít: az «itt élned, halnod kell» sikoltása ezt is jelenti: nemesen élj és ha halnod kell, tudj halni méltón! A fölvilágosodás szép szavát idézzük: «emberméltóság» — az írói méltóság első föltétele ez, amelyhez csökönnyösen ragaszkodnia kell mindenkinek, aki hisz az irodalomban, hisz abban, hogy az irodalom nem eszköz és nem propaganda, hanem önmagáért való egy, a «művészet a művészetért» elven túli legszebb és legmagasabb értelemben: önmagáért van, mint minden igazságkutatás, mint minden emberi erőfeszítés, amely a lét, nemzeti vagy egyéni sors végső értelmét akarja megragadni, az örökévalót akarja remek formába zárni. Vörösmarty, Arany és Ady életműve metafizikája a magyarságnak s mint ilyen, ebben a nemesebb értelemben öncélú: az irodalmi öncélúságnak ezt az eszméjét kell védenünk minden, bármilyen jószándékú, irodalomellenes támadás ellen. S ezt védeni az író legfőbb kötelessége: aki ezt az elvet földadja, bármiért is, az nem csak az irodalmat árulja el, hanem vét nemzete ellen is. Erre kötelez az írói hűség, s aki tollal kezében ezt a hűséget tagadja, önmagát közösíti ki a magyar irodalomból.

Viator.

VÉGLETEK.

Csak úgy kapásból idézzek két mostanában megjelent könyvből: — «S e

pillanat bűvölete alatt Beáta felállt és lassú lépteivel a fekele estélyi ruhában, mint egy sötét hatlyú az izgalomtól remegő térdekkel odaimbolygott hozzá és fojtott hangon mondta: — Mester! . . . Más oldalon: Gróf Falconjieri: Hogy aludt asszonyom? — Eccellenza: Remekül. — G. F.: Altató nélkül? — E.: Altatóval. — Ime egy közönség-siker! Rhodos szigete, jácintok fajansz vázában szarvas dísszel, melyet lovagi hódolattal küldenek a kegyelmes asszonynak hajnali ébredéséhez, persze az ősz, borotváltképű komornyik és selyemruhás szobaleány közveitésével. Gyönyörű tájak, izzó légkör a virágok illatától és fölszított vágyaktól, villák, paloták, káprázatos ruhák és luxus ellátás. Ötszáz oldallal súlyosbítva.

Nézzük a másik könyvet. A falukutatás problémája előtérben. — «Az ólak előtt a disznóordítás már megszűnt, enyhén panaszos hörgéssé alakult át. — Megkarikáztunk egy disznót. A disznót tehát nem ölték meg. Csak megkarikázták a disznót. Fogalmam sincs róla, hogy ez mi. Takács megmagyarázza. Hát úgy megy a karikázás . . .»

Ez nem gazdasági szakoktatás. Világért sem. Regény alarcban.

Más: — Derék János: — Úgy alszok én, mint a duda. — Falukutató úr: — Szokott álmodni? — D. J.: Hászen már megtörtént, hogy álmodtam. — F.: — Mit? — Most következik a végtelen hosszú értelmellen álom leírása.

Ha mi gyerekkorunkban el akartuk mesélni az álmunkat, szigorú és józan nagyanyánk azzal intett le: — «Bolond, aki az álmát elmondja, de még bolondabb, aki meghallgatja». Erre gondolva gyorsan becsuktam a könyvet, nem, igazán nem akarom fölülmúlni a szerzől ehhez a közmondáshoz alkalmazkodva.

Mindakét könyv gyönyörű kötésű, tisztelt és jeles kiadókkal cégjelezve. Csak éppen azt nem értem, hogy miért tródott? Irodalom? Izlés? Érdekesség?

Nagyítóval sem fedezhető fel. Az egyik azt hiszi, ha leírja az imbolygó térdű Beáta kegyelmes assonyt, hát a legmagasabb régiókba viszi az olvasóit, — a másik, ha a józan és trágyás földhöz hajol és elmeséli, hogy húznak karikát a disznó orrába, aztán elmondja Vahunkáné álmait és ebből megmagyarázza nemi életét, akkor újat és különöset ad. Szegény papír pedig szégyenkezik, a betűk szeretnének elsülyjedni, mert nem szolgálják többé az irodalmat és költészetet, — ők pedig (Ha senki

más), emlékeznek arra, hogy belőlük formálta Ady «A szivárvány halálát» és mikor Illyés Gyula lehajolt a trágyás földhöz, tiszta lírát teremtett barna rögeiből:

«Egy nyír, eggyvár, egy sornyi krumpli-
ágy,

A krumpli közt egy törpe délibáb,
egy napraforgó . . . félszegen ezek
várják tőlem, hogy versbe lépjenek,
és, mint az emberek
a pusztáról tán elkerüljenek».

Tüske.

RÖVID BIRÁLATOK.

Varasdy Imre : Megérkezés. A kaposvári Berzsényi Társaság meglehetősen gyors tempóban mutatja be azokat a dunántúli írókat, kiknek jórésze még nem kapott komoly helyeken nyilvánosságot. Varasdy Imre versei így tömegben megnyugodott, egyenletes hangulatú költőt reprezentálnak. Régi nyomokon halad, régi költői iskolák agyonfaragott padjaiban ül s bár néha egészen épkezláb verseket ad, valójában sohasem meri önmagát hibáival, bűneivel, kétségeivel megmutatni. A természet azonban a maga valójában jelentkezik költészetében, ugyanazokat a színeket, hangulatokat adja, amiket a dunántúli költők verseiben olyannyira megszoktunk. Itt őszinte csodálat fűti át sorait, a friss színek orgiáznak, tavaszi hangok bonganak s nevet felette a kék dunántúli ég. Ezt a költészetet sohasem zavarja meg semmi, olyan a felszíne, mint a nyugalmi állapotban merengő tóé. A költő egy nyugodt élet hangulatait festi s ezzel úgy érzi, hogy feladatának megfelelt. Lelkében vajjon lesznek-e még olyan gyűrődések, amik új versek megírására késztetik? *Marék Antal.*

Kenyeres Imre : Auróra. (Officina kiadóvállalat.)

Az Officina kiadóvállalat kis kötetű izléses kiállításuk, gazdag és jól megválogatott képanyagok miatt kezdenek közismertté válni. Egyik legszerencésebb kiadvány Kisfaludy Károly Aurórajának feltámasztása, hiszen annak idején az Auróra is képeskönyvnek készült. Kenyeres Imre rendezte sajtó alá az anyagot. Az adott szűk keretben is elérte azt, ami talán minden szemelvényes kiadás legnagyobb eredménye: sikerült feltámasztania az 1820 és 1830 közé eső tíz esztendő hangulatát. Belelátunk az Auróra fejlődésébe, a kor forrongásába, az írók ízlésének átalakulásába (Kisfaludy Károly és a népdal), új műfajok keletkezésébe. Ok nélkül egyetlen részlet sem közölt Kenyeres Imre, vagy stílus- vagy művelődéstörténeti szempontból minden szemelvény fontos. Kár, hogy néhány megjegyzését a rokokó, szentimentális és különösen biedermeier stílusról nem fejt ki részletesebben. Különbön két-háromsoros kísérő jegyzeti tömörök és jól bevilágítanak a korszak irodalmi életébe. *F. G.*

ÍRÓ A SZÍNPADON ÉS A KÍNPADON.

Irta: *Majthényi György.*

Kosztolányi Dezső dicsőséges élete és tragikus halála olyan szuggesztív és fájó elevenséggel tárul elénk e könyv lapjairól, hogy a legmélyebb megindultság fog el, amikor a könyvet becsukjuk. Hiszen Kosztolányi élete egy kissé a mi életünk is volt, kortársaké és barátoké, akik hosszú éveken át, a világháború kitöréséig, együtt ültünk vele a Baross-kávéház híres «Balszélfogó»-jánál. Ifjúsága a mi ifjúságunk is volt, és amikor koporsóját a Keresi-temető sírgödörbe eresztették, egy kissé mi is vele temetkeztünk.

A kínosan élethű fényképek sorozata, a költő ifjúkori naplója, majd későbbi levelezésének, alkotó munkásságának, házasetetének, utolsó szerelmének és végül hosszú, kálváriás betegségének ezernyi adata oly megdöbbentő őszinteségű térképét mutatja a hisztérikus lelkialkatnak, a költő és az ember ezer ellentmondásból álló kúszá szövevényének, amelyet fölvezolni és megvallani is heroikus vállalkozás volt. Az életet pedig végigélni mellette csak kivételes képességekkel lehetett, és a női alkalmazkodóképesség, a színészi alakítóképeség mellett talán az együvé tartozásból eredő hősi önfeláldozásra volt leginkább szüksége annak, aki Kosztolányi mellett a feleség szerepére nemcsak vállalkozott, hanem abban ki is tartott.

A hisztériás félelmek már gyerekkorában jelentkeznek. Fél a sötétől, a haláltól, a betegségetől. «Játék közben belesett az esővízes hordóba. Semmi baja se lett, az asztalra ültették, lehúzták róla a csuromvízes cipőt, ruhát s ő sápadtan kérdezgette édesanyjától: Nem haltam meg? Úgy-e, nem haltam meg?»

«Ekkor már mindenki beszélte, hogy a kis Dide ideges, kímélni kell, titkolódnni kell előtte, mindent rá kell hagyni.»

Tíz éves koráig örökösen betegeskedett. Naponta többször elfogta a köhögés, a fuldoklási roham. Nadrágocskája zsebében állandóan egy ezüstkanalat rejteget, hogyha valahol az utcán, vagy idegenben érné a roham, legyen mivel lenyomni a nyelvé.

Pesten, az ezredéves kiállítás alkalmával a Lánchidon sikoltozni kezd és ki akar ugrani a csukott kocsiból, mert attól fél, hogy a zárt kocsival együtt belezuhannak a Dunába.

«Hatodikos korában egy ebéd után benyit az ebédlőbe s az ebédlődiványon ott látja feküdni édesapját mozdulatlanul, fehéren, lecsüngő kezében forgópisztolyt szorongatva. A pisztoly piros bőrtokja kibontott inge között csupasz mellén hevert. Dide sikoltozni kezd, a többiek berohannak, apuska felriad álmából. Pisztolynak, bőrtoknak sehol semmi nyoma.»

«Később valahányszor elmesélte ezt, valami ravaszkodás, bizonytalan mosoly ült az arcára, mint aki azt mondja: «Eltagadták, pedig hát két szememmel láttam. Ámbár lehetséges, hogy . . .»

«Vajjon mi lehetett ez — kérdezi Kosztolányiné. — Lázlátomás? Vágylátomás?»

Ha az ezután következőket előbbre helyezi a sorrendben, talán köny-

nyebben megkapja rá a feleletet. T. i. azt írja : «Apuska sokszor és szívesen iszik. Gyakran kapatosan megy az iskolába. A diákok megjegyzéseket tesznek az egyébként tisztelt igazgatóra. Az apa erejét nehéz elviselni a fiúnak, de gyöngeségét még nehezebb. Dide titokzatosan félrehívja apját a gimnázium udvarán és remegő ajakkal arra kéri, ne igyék többet . . .»

A «vágylátomás» így sokkal megmagyarázhatóbb ennél a lelkialkatnál. Természetes, hogy ezt a hisztériás lelkialkatot levetkőzni nem tudja élete folyamán, de nem is akarja. Szeretne ugyan konfliktusain túljutni, de impulzivitása nem teszi alkalmassá erre. Szellemét már korán kezdi művelni. Igen tanulékony, tudásszomjas, szellemes. Munkaszorgalma és munkabírása óriási. Szelleme ragyogó felvillanásai mögött azonban mindig megérezni lelkének harmóniátlanságát, és gyakran úgy vettem észre, mintha valami kielégülést, sőt sarkaló erőt is talált volna ebben a harmóniátlanságban. Pedig sokszor gondolt arra, hogy szellemének erejével gátat vet gyöngeségeinek, félelmének. De aztán olyan jó volt a gyengét, a beteget játszani, hiszen az, ami a költőben az «örök gyerek», rendesen a felelősség elől való menekülés. Viszont ezzel szemben kötelességérzete, különösen a munkakötelessége, nagyon fejlett volt. De az ellentétek egész zűrzavara kavargott így benne. Kételkedés, túlzott önbizalom, féltékenység és vakmerőség — sokszor csak a pillanatnyi pózért — váltogatta egymást.

Sem az alárendeltséget, sem a mellérendeltséget nem tudta elviselni. Az élre tört és ambíciójában szeszélyes, féltékeny és tekintetnélküli volt. Amivel együttjárt időnkint és más viszonylatokban az is, hogy önzetlen jóbarát is tudott lenni. De Adyt kezdettől fogva nem bírja, és a közreadott levelek, amelyek Ady igazi sikerei előtt íródtak, olyan féltékenységről és irigységről számolnak be, amely még Ady halála után sem szűnt meg.

«A modern irodalom trónusába egy kiálthatatlan és üres poseurt ültettek : Ady Endrét» — írja egy helyütt Babitsnak. Az ellenszenv kifejezései később még erősebbek.

A pozórség vádjá mindenesetre jellemző, ha Kosztolányiné alábbi valóságát olvassuk férjéről : «Volt benne valami a bohócból. Egy titokzatos magatartású csepürágóból. Néha kísértetiesen emlékeztetett Watteau képére : «Gilles, a bohóc»-ra. Ezt az arckifejezést a tükör előtt is próbálta néha, hogy még pontosabb legyen. Világnézetet jelentett már ez a fintor, Esti Kornél rejtet, ki nem mondott véleményét az életről és a dolgokról».

De csinálta ezt Kosztolányi másképpen is. Mielőtt a felolvasó asztalhoz ült volna, az öltözőben szétzilálta a haját és félrerángatta a nyakkendőjét. Magyarázatul hozzátette, hogy a közönség «bohém»-et akar látni a költőben.

Hogy ez világnézet lett volna? A lélek magatartása volt, amely a világ dolgait a maga számára a legkönnyebben elviselhetővé akarta tenni és menekült minden komoly felelősségvállalástól, helytállástól. Az «irodalom» külön elem volt a számára, ahol nem kellett kockázatot vállalnia az imádott testtel, az én-szeretet egyedül féltett templomával. Az irodalom a szellem játékterülete volt, a testnek csak közvetítő szerep jutott benne, a léleknek ellenőrző. Itt akkor és úgy dolgozhatott, ahogy kedve vartotta, csak önmagának tartozott felelősséggel. Ezt szívesen és könnyen vállalta. Már amikor első ízben katonai szolgálatra kell jelentkeznie, baj van. Mert az anyyira féltett testről van szó és nem játékról. Idegei fel is mondják a szolgálatot és — szerencséjére — könnyen meg is szabadul. Képzeltető, hogy a háború mennyire megviselte !

«1915 februárjában megint sorozásra kell jelentkeznie. Idegrendszere már teljesen fel van dülva, az utcára sem mer lépni egyedül. A szíve úgy kalimpál, mint a vészharang. Ütőere 160-at, 180-at ver.»

Kiszuperálják. Hivatalt keres a fővárosnál, megkapja, de nem tudja elfoglalni. «Negyedórát se bírt volna ki az akták között» — írja Kosztolányiné. De vajjon az aktákról volt szó? És nem arról, hogy a hivatallal felelőség is jár együtt? Mert a feleséggel, a gyerekekkel, barátokkal lehet felelőtlenkedni, sőt önmagunkkal is, de a katonasággal, a háborúval, a hivatallal, ahol mások életéről, ügyeiről van szó, nem lehet. Számptalan részletét idézhetnék még a könyvnek, és emlékeinknek is, ha e cikk feladatát nem haladná túl. Ragyogó ökonómiával, a saját szenvedéseinek háttérbe állításával mondja el Kosztolányiné a férje utolsó szerelmét. Még itt is, mint korábban a feketével és a sok szivarral kapcsolatban, elhárítja a felelőséget magáról. Miért adtok annyit? — kérdi a feketével kapcsolatban, most meg: Ha igazán szeretnél, nem haragudnál érte. — És: Te vagy mindennek az oka, miért küldtél vissza a kastélyba. — És válni akar, s mindehhez a felesége támogatását, segítségét kéri. A kórkép mind tökéletesebb lesz.

A Végzet végre is megelégteli a játékot a sok figyelmeztetés után. Betegsége komoly lesz. Csak könnyezve lehet végigolvasni, hogy a szenvedések milyen özönével kellett lelki gyöngeségéért megfizetnie. De ez volt a helytállás ideje. Valóságos kálvária. Neki talán tiszszeresen az, mert ezeket a szenvedéseket nem háríthatta másra.

Fájdalmas megdöbbenéssel tesszük le a könyvet. És ha a legnagyobb elismeréssel emlékszünk is meg Kosztolányiné pompás írói munkájáról, mégis fölmerül bennünk a kérdés: Mi akad majd fenn az Idők rostáján? A gyarló emberről szóló emlékek, vagy a költő munkái?

A MAGYAR TÖRTÉNELEM NÉPI HÁTTÉRÉNEK FÖLDERÍTÉSE.

Szabó István: Ugocsa megye. Budapest, 1937. Akadémia.

A magyar történettudomány tanulságokban és eredményekben való felszázados gazdagodásának első nagy tanubizonyosága a szellemtörténeti forradalom volt, mely néhány évtized alatt teljesen átalakította a magyar tudományos gondolkozást és termőtalajává lett sok olyan új kezdeménynek, melyek talán itt-ott elhajlanak az eredeti szempontoktól, de amelyek átvették a módszer és a sokirányú érdeklődés egész sor eredményét. A magyar néppel szemben mind erőteljesebben megnyilvánuló felelősségtudat, a szellemtörténeti iskola által felszabadított új szempontok és a pozitivisták fegyverzettség álltak a legújabb magyar történeti tudományágnak, a népiségtörténetnek bölcsőjénél. Nálunk Mályusz Elemér kezdeményezte ezeket, a németeknél már régen folyó kutatásokat, melyek hivatva volnának pótolni azt a hiányt, amely történetírásunknak szinte kizárólagos politikai és magasművelődési érdeklődése miatt keletkezett, t. i. megismertetni a felsőbb társadalmi osztályok története mellett a tulajdonképpen nép öntudatlan életét és kulturális tevékenységét. Az utódállamok tudományossága előszeretettel hangoztatja, hogy az ezeréves Magyarország magyar jellege csak külső máz volt, a mélyben idegen eredetű és gondolkozású népek élték elnyomott életüket és a trianoni béke csak a való helyzetet leplezte le és emelte politikai érvényre. A népiségtörténet vállalja azt az óriási feladatot, hogy a magyar történelem magyar népi hátterét felderítse s egyúttal rávilágítson arra is,

hogy milyen építőjellegű közös munkát végeztek Magyarország magyar és nem magyar népei addig, amíg a legújabbkori politika egymással szembe nem fordította őket. Mindaddig, amíg csak a politikai és magasabbrendű kulturális életet szemléljük, képtelenek vagyunk megérteni azt, ami velünk a háború után történt, hiszen kétségtelen, hogy a mélyben dolgozó, öntudatlan és még ma sem eléggé ismert népi erőnek részök volt katasztrófánk előfeltételének kialakításában. Amellett napról-napra inkább be kell látnunk, hogy egy nemzet jövője népi erőtartálékaitól függ és ma, mikor a fajok öncélúan akarják életüket berendezni, mind a legősibb és egyedül állandó népi alaphoz térnek vissza. A kor zavaros eszmeáramlatai közepette biztos vezérfonalat adhat az a tudomány, amelyik e népi alaprétég összetételét, sorsának alakulását, történeti szerepét világítja meg.

Hóman Bálint elévülhetetlen érdeme, hogy felismerte ennek az új történeti tudományágnak korszakos fontosságát és a kutatók támogatására sietett. Neki köszönhető elsősorban, hogy a Magyarság és Nemzetiség c. könyvsorozat első kötete az Akadémia kiadásában napvilágot láthatott. Domanovszky Sándorral együtt közreműködik a Mályusz Elemér irányítása alatt álló kiadványsorozat szerkesztésében s ha ez teljes lesz, a magyar történelemnek talán legfontosabb problémája tisztázódik általa. Szabó István munkája, Ugocsa megye népiségtörténete, módszerében és eredményeiben sieteti, hogy Magyarország megirandó népiségtörténete milyen meglepő képet fog elénk tárni ezeréves történetünk igazi alapjairól és alakító erőiről. Csak ennek ismeretében lehet majd helyesen értékelni azt a sok munkát és vért, amit őseink az orszáért áldoztak. Új világot fedez fel a népiségtörténet s ez az új világ jelentőségében és gazdagságában nem marad mögötte történetünk eddig felkutatott területeinek. Amit eddig csak felületes, odavetett, homályos ötletekkel, részmeglátásokkal próbáltak megmagyarázni: az osztályokat egybefoglaló egész magyarság történetét, a nagy organizmus csodálatos életvitkeit, betegségeit, fel-fellendülő erőkifejtéseit, azt a népiségtörténet világosan, megdönthetetlen adattömegekkel alátámasztva fogja megértetni.

Ugocsa megye élete kicsinyben az egész magyarság sorsát példázza, kiolvashatjuk belőle népünknek és vezetőinek országépítő kultúrmunkáját, társadalmi életét, küzdelmeit természettel, ellenséggel, saját hibáival, viszonyát Magyarország nemzetiségeivel s azt a végzetet, mely sorainkat megrikította és természetes életkereteink kitöltésére képtelenné tett.

Ugocsa megye hegyes, mocsaras terület, az emberi élet csak a legnagyobb küzdelmek árán bírta meghódítani. Történelmünk első századaiban a Kende-törzs gyepüterelete volt s csak a XII. század végén kezdte az addig gyér szláv népességű földet a magyarság megszállni. A XIII. század közepéig a királyi erdőispánság népei voltak úgyszólván egyedüli lakosai. A század nagy társadalmi változásai csak a tatárjárás után kezdtek Ugocsát is átalakítani, a királyi várbirtok a nagyszőlősi hegyvidékre szorult, a nyugati síkságon a királyi birtok körül északról délre a Gutkeled, a Hontpázmán és a Káta nemzetségek birtoktestei alakultak ki, köztük a Tisza és a Batár mentén kismemesi faluk keletkeztek. A nyugati síkvidéket így színmagyar kismemesi és jobbágylakosság szállta meg s csak a XIV. század közepén jelentek meg a hegyekben északon rutének és délen románok. Így is a XVII. századig a megye lakosságának több mint 80%-a magyar volt.

A XVI. századvégi mintegy 1800 ugocsai jobbágy családnak 86%-a a magyar lakosságú sikterületen élt s a rutén és román hegyvidék alig volt

betelepítve. A Perényi-családra szállott királyi birtokon, a Gutkeledek, Hontpázmánok, Káták és a kismemesek birtokain éltek ezek a jobbágyok s bár az egykorú összeírások kétharmad részüket szegénynek állítják, élet-nívójuk mégis emberinek mondható, a szegényebbje 10—30, a gazdagabbja 40—50 kalangya után fizetett dézsmát. A kismemeség helyzete a gyakori birtokosztódás miatt fokozatosan romlott, soknak már egyáltalán nem volt jobbágya s maguk művelték földecskéiket.

A XVII. és XVIII. században döntő változások történtek. A síkvidék magyar lakossága évről-évre csökkent, lengyel, tatár dúlások, a kuruc-labanc háborúk 1715-ig egynegyedére fogyasztották le a megye lakosságát. Míg azonban a csapások a magyarlakta síkföldet pusztították, addig a hegyvidék szaporodott. A rutének száma 300%-al, a románoké 600%-al szökött fel két évszázad alatt, tehát a XVIII. század végén észlelhető szaporodás az idegenek túlsúlyát biztosította. Csak az Éger-mocsár által védett Káta-faluk őrizték meg eredeti magyarságukat, a többiekben a lakosság nagymértékben kicserélődött. Így olvadt le 46%-ra az ugocsai magyarság. A XIX. században a zsidóság hódított nagy területet a megyében: míg 1743-ban csak 19 zsidó család élt Ugocsában, 1910-ben már az összlakosság egytizedét tették.

A XVIII. század folyamán a megye jobbágylakossága a XVI. századihoz mérten megkét-szeresződött, de mivel a jobbágytelkek száma nem szaporodott párhuzamosan, a szociális nivó nagyot süllyedt. Míg a XVII. századig aránylag gyakori (30%) az egész- vagy féltelkes jobbágy, a XVIII. század átlaga már az egynyolcad jobbágytelek. A hegyvidéken néhol egyáltalán nem is volt szántóföld, erdőllés, fuvarozás, állattenyésztés járta, de ezek a foglalkozási ágak sem biztosítottak jólétet. A kismemeség különösen meg szenvedte a szaporulatot, mert a felaprózott törpebirtokok néha még a jobbágyi életszínvonal elérésére sem adtak lehetőséget. A XVIII. századi szigorú nemességfelülvizsgálások egész sorát utalták a jobbágyok közé az armalist felmutatni nem bíró, szegény kismemeseknek.

A XVIII. század folyamán társadalmilag és nemzetiségileg gyökeres változáson ment át Ugocsa megye társadalma s ez elsősorban a törzsökös magyarságot sujtotta. A trianoni békeszerződés aztán ezt az egész magyar kultúrterületet, nem tekintve a még most is felényi magyarságot, egy 0-1 négyzetkilométernyi lakatlan terület kivételével, elszakította Magyarországtól.

Az ugocsai magyarság sorsának ez a képe a könyv második felében felhalmozott és rendszerezett adatokból vitathatatlan valóságként bontakozik ki. A könyv módszerében az aprólékosságig lelkiismeretes és tárgyilagos tudományos munka iskolapéldáját mutatja. A történész Szabó István az adatgyűjtés, a társadalmi, gazdasági, demográfiai előadás terén és munkatársa, a nyelvész Kniezsa István az adatok nyelvészeti megrostálása és rendszerezése által, a mai tudomány magaslatán álló művet alkottak. Talán a települési formák, az életmód, a topografiai adatok tanulsága bővebb feldolgozást igényeltek volna, de az ezekre és még néhány részletkérdésre vonatkozó kritika szaklapba kívánkozik és a könyv mondanivalóját lényegében nem módosítaná.

Makkai László.

Villani Lajos: A renaissance úttörői. (*Franklin-Társulat.*) A Franklin-Társulat «Kultúra és Tudomány» című sorozatában, melyet annyi kiváló fiatal magyar tudós, író és kritikus neve tett ismertté a szélesebb körű művelt közönség előtt, most megjelent Villani Lajos báró könyve is: A renaissance úttörői. Villani Lajos báró nevét és szerepét, különösen az olasz-magyar kapcsolatok jelenkori kimélyítői között s főleg a Napkelet olvasói előtt nem is kell ismertetnünk, hisz lépten-nyomon találkozunk vele, ahol egyrészt olasz kultüresemények, másrészt külföldi, különösen az olasz közönség megismerésére érdemes magyar irodalmi vagy művészi jelenség beszámolójáról van szó.

Nem is lehetett volna méltóbb névre gondolni, mikor az a gondolat felmerült, hogy az olasz rinascimento úttörőit a mai, különösen olasz kritikai álláspont alapján ismertessék a magyar olvasóközönséggel. Szent Ferenc, Dante, Petrarca, Savonarola neve bizonyára ismeretesek előttünk, de ezzel a tárgykörrel valahogy úgy van mindenki, hogy mivel nagyon is ismeri, könnyen megelégszik az általánossal és a részletkérdésekben meglehetősen bizonytalan. Éppen ezért szükség volt rá, hogy összefoglaljuk és egységesen lássuk e két század szellemi óriásait. Tévedés volna azt hinni, hogy itt már nincs semmi új mondanivaló. Ellenkezőleg; az új olasz kritika igen jelentős felfedezéseket és átértékelő munkát végzett e téren. Gondoljunk csak legalább Papini nevére, aki különösen Dantéval, de a többi nagy olasz költővel, íróval kapcsolatban is számos új szempontot vetett fel. Ami pedig «régí» tudásunkat illeti, ezt sem árt felfrissíteni s a nagy szellemek kultuszát újra meg újra áttelekesíteni. Nagyon helyesen járt el tehát Villani Lajos báró, amikor nem tartózko-

dott ez átértékelő mozzanatoktól s száraz adatközlő, elvont, tudományos módszer mellőzésével az egyéni átélés melegét juttatta érvényre.

Különösen érdeklődésre tarthatnak számot azok a vitázó s a jelenlegi olasz állapotokra vonatkoztatott sorok, melyeket Dante politikai írásai-val kapcsolatban ír nagy meggyőződéssel. Egyáltalán: a rinascimento nagy előfutárainak jellemzése, értelmezése, egységes szemlélete nagy átélő erőről tesznek tanúságot, s azért, amit esetleg a szorosán vett tudósi s merev szempont hiányolhatna, bőven kárpótol a mély emberi átélés tüze és gyöngédsége. S nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy Villani mondanivalóját színes, mindamellett salangtalan nyelvbe öltözteti, előadása könnyed, ugyanakkor pontos és higgadt, előkelő.

Mindent összefoglalva, ez a könyv, ahogy van, nagy nyeresége az olasz kultürtörténet iránt érdeklődő olvasóközönségnek, de joggal kiérdemli a tudósaink figyelmét is.

A szép kiállítású kötet elé Gerevich Tibor írt, avatott kézzel, nemes hangú előszót. Igen találóan jegyzi meg ebben a szerzőről, hogy «nemes olasz vérét mélyen érző magyar szív hajtja».

Füsi József.

Massimo Bontempelli: Halálos élet. (Fordította: Rónai Mihály András. Budapest, é. m. Athenaeum.) Különös benyomást kelt a könyv az olvasóban, aki megszokta, hogy a mai regény az élet egy többé-kevésbé terjedelmes szakaszát adja, bánataival és örömeivel, drámáival és szürkeségeivel és ez életszakasz játékosainak szüntelen fejlődésben lévő jellemrajzával. Az olvasó tehát megszokta a XX. század regényeiben azt, hogy az író a fejlődésmentet érzékeltetésére az életnek minél több mozaikdarabját igyekszik egyberakni, amint mondani szokták, a modern idők eposzát adja

s ezzel a mai életteljesség műfajává válik a regény. Nos, Bontempelli megakasztja a regényírás e módszerének sorát. A többiek az események és életjelenségek felhatványozott rendjét mutatják be, Bontempelli viszont valósággal gyököt von a hősei körül és által bonyolódó cselekményekből. A többiek a mai életfolyamat felfokozottságának megfelelően szintézist próbálnak bemutatni, ő meg leegyszerűsít és a végzetszerű közös nevezőjére hoz mindent.

Elméletileg nincs is baj Bontempelli regényével. Ezt a művet ugyanis némi jóindulattal úgy is felfoghatjuk, mint a Végzet egyik újabb megnyilvánulását a földön és eszerint már nem a Médici-család viaszbábszerű tagjai a hősök, hanem maga a Végzet. Igaz ugyan, hogy éppen ezen a ponton nagy csorba esik elméleten és Bontempelli regényén egyaránt, mert akármiképen alakul is valamely regény menete, a műfaj alapkövetelményétől, a fejlődés ábrázolásától sohasem térhet el. Bontempelli végzete, mint általában a végzet, viszont soha sincs fejlődésben és szerepe mindössze abban áll, hogy időről-időre megjelenjék halál képében az emberek között és figyelmeztesse őket a kikerülhetetlenre. Bontempelli csúfondáros természetére vall azután, hogy a regény lapjain éppen egy apátra bízta a végzet felderítőjének kétes szerepét.

Pedig nyilvánvaló, hogy Bontempellit az elmélet hajtotta e műve megírására. Az az elmélet, amely az antik tragédiákról és Anankéről ismeretes. Amolyan modern sorstragédiát szándékozott tehát létrehozni, sorstragédiát, melyben egy család tagjai hiába küzdenek a végzet ellenében, ötéves időközökben egyiküknek mindig meg kell halnia. Ez így látszólag a félelmetes görög hősi családok tragikumuma. De csak látszólag, mert azok a nagyszerű antik családok új-

jat húztak az istenekkel, vakmerőek voltak, elfogta őket a hybris láza, amiért még a legkésőbbi ivadékoknak is lakolniuk kellett. De a Nagy Öregasszony családja távolról sem lázadó, jámbor papírosebereké valamenynyien. Miért kellene tehát ilyen félelmetes következetességgel a sors és az elmulás időpontjának pontos ismeretével elveszniök?! E kérdésre már az író sem tud megfelelni. Másrészt meg az élet viszonylatában ez a regény nem állja meg helyét. Lehet szépen kigondolt elmémű, elméletnek regényszerű példázata, de az élethez e munkának nem lehet köze. Az olvasó lelkében ma szükségszerűen kibontakozó pozitív hit önkénytelenül is visszaveti a végzetről itt kapott áltörvényszerűséget, amit még a véletlenek badar játékosága is nehezen magyaráz.

Mindez nem jelenti azt, hogy ezt a könyvet néhányan nem olvassák szívesen, különösen olaszul, mert Bontempelli eredeti mondatainak annyi a zenei és festői szépsége és a stílusnak olyan átütő erejű művésze. Kár, hogy a fordítás nem tudja megközelíteni az eredetit, a magyar mondatok mögött Bontempellinek éppen legnagyobb értéke, az a különös költői hangulat sikkad el.

Dénes Tibor.

Erdős Renée: A Timóthy ház.
(*Révai-kiadás.*)

Vigyázat! Csak bárba járóknak ajánlható. A legügyesebb mixer receptje szerint készült az alábbi módon:

Végy egy adag grótot, persze római istenekre emlékeztető emberpéldányt, adj hozzá egy önmaga fényétől eltelt asszonyt, aki sajátságos módon csak nagyvenéves korában jön rá, hogy a kis élvezetekről nem szabad lemondani egy nagy eszmény kedvéért. (Ez eléggé csodálatos, mert Erdős Renée hősnői hamarébb szok-

tak erre ráébredni.) Helyezd őket egy bódítóan szép sziget buja virágai és őskori emlékei közé, cseppents belé egy kis divatos buddhizmust, néhány hitetlen szólammal fűszerezve az élet realitásában való hit javára, végül az egészszet finoman permetezd be az erotikum átlátszó csefogsáaival: íme, kész az ital! Jöhetnek a szomjasok jó nagy poharakkal, telik bőven, minden rendű és rangú olvasó számára, hiszen ötszáz, ird és mond: ötszáz oldal! Gyönyörű kiállítás! Súlyos pénzt kell fizetni érte! (Egy család négy nap ebédelhetne belőle.) Sürgösen jelentkezzen, akinek szomját oltotta! Mert az én szám megkeseredett tőle.

Drága Asszonyom! A név és a mult mégis csak kötelez. Én nagyon szerettem az «Új sarj» íróját és későbbi könyveiben is emlékszem ragyogó oldalakra és tiszta célkitűzésekre. Miért ad hát az selejtes árut, akinek bőven telne másra is? Erdős Renée nem úgy indult el az irodalom ivelő útján, hogy időnként bujkálva, mellék ösvényeken osonjon és kiszolgálja a hisztériás dámák fantáziáját. Én valaha büszke voltam, hogy egy asszonyíró így tudott és mert írni, mint ahogy ön, Asszonyom és ezért fáj, hogy egyre jobban és jobban ki kell ábrándulnom abból az Erdős Renéből, akiről mindig azt hittem, hogy csak pénzszúke miatt folyamodott olyan furcsa témájú regényekhez, melyeket sok ezer példányban csak éppen ezért adnak el. Mindig vártam, hogy az évek múlása felszínre hozza újra azt az ékkövet, amelyik a homlokán tagyogott, mikor írói útján elindult. De ön, Asszonyom, inkább újabb és újabb izsapat halmoz följe, hogy akik valaha hittek Önben, azok se fedezhessék fel többé. — Bevallom, fáj ezt a kritikát megírnom, de tartoztam vele igazságnak és az ön írói művének Asszonyom.

N. M.

Biró Vencel: Képek Erdély multjából. (Kolozsvár, a Minerva kiadása.)

A kiváló piarista tudós «Erdély követei a Portán» és a «Keserű serbet» szerzője a könyvpiacra újabb kötettel jelentkezett, amelyben kisebb érdekes képeket elevenít meg a történeti Erdély multjából az erdélyi magyarság számára. Aki a mostani erdélyi viszonyokat csak valamennyire is ismeri, az tisztában lehet az ilyen munkák nagy jelentőségével és értékével. A kétségkívül magas tudományos és esztétikai valóron kívül is fontosabb az a szolgálat, amelyet az ilyen művek szerzője teljesít a magyarság iránt. Erdélyben, még a hitvallásos magyar iskolákban sem tanítanak ma magyar történelmet, legfeljebb a világtörténelem keretében kap valami igen keveset a sokféle anyaggal agyonnyomórtott magyar diák és így az e téren hiányzó ismereteket a szülői háznak és az áldozatot igénylő önművelésnek kell pótolnia. Biró Vencel egyik ilyen régebbi munkája előszavában meg is mondja, hogy jórészt ez volt a célja, amikor a szépírói tollat kézbevette. A szerző elsősorban tudós, historikus, Erdély történelmének alapos kutatója és ismerője, de mégsem resteli, hogy látszólagosan alábbszálljon egy fokkal és nem kizárólagosan szakkönyvet írjon, hanem tanulságos, mindamellett élvezetes és gyönyörködtető munkát adjon a művelt erdélyi nagyközönségnek. Örömmel és fokozott érdeklődéssel olvastuk végig ezeket a kis történeti karcolatokat, amelyek az elsüllyedt régi Erdély egy-egy színfoltját hozzák eléink. Egyik-másik, mint aminő pl. «Husztai András bujdosása» vagy a «Vass Pál katonaelete» különösen ízes és hangulatos történet. De a többiek a török korabeli Erdély jelenetei is megfognak, épülünk, tanulunk belőlük, köszönjük, hogy mindeme szellemi kincseket Biró Vencel megmen-

tette velünk is. Kristálytisza, nemesen magyar stílusa különértéke a könyvnek. *Mihály László.*

William Walsh: «A bűn sodrában». (Fordította: *Bányai K. Mária*, Élet-regények.)

A némileg megtévesztő cím detektív-regényt sejtet, azonban néhány oldal elolvasása után kiderül, hogy mégsem a szokványos amerikai detektív-történet. Ugyan a mese egy gyilkos leány és annak ártatlanul elítélt vőlegénye körül bonyolódik és jut el a megnyugtató kifejeletig, de már a tendenciája folytán sem lehet ezt a művet azokéval egybevetni. Egy gonosz hajlamaitól elkapott és a végzetes züllés felé fokozódó gyorsulással sodródó fiatalember megjavulása, bensőjében való megigazulása és talpig emberré való válása a börtönben, ahova menyasszonya és egy hamis eskü folytán került. Nyilvánvalóan irányzatos ez a munka, erkölcsnemesítő célzata azonban nem válik az érdekesség vagy a művészet kárára. A meséjét ugyan, főként a leány, Nina Mateskas jelenetét a haldokló Casimirral sem lélektani, sem más szempontból nem tartjuk a művészi realitás alapján lévőnek. Ez erőszakolt s mesterségesen felfokozott izgalma valószínűtlen és olyan, mintha amerikai gengszterfilm vásznáról került volna a könyvbe. Annál érdekesebbek és jobbak a regény felépítésének vázánál az apróbb részletek, az epizódok és általában a háttér. A szerző, aki nyilván lengyel származású amerikai, színesen s

megragadó hűséggel és illúziókeltéssel vázolja az újvilágba kivándorolt lengyelek és litvánok életét és a regény oldalairól hasonlóképpen stílusosan bontakoznak ki a háború előtti és utáni amerikai kisváros körvonalai, Burke atya markánsan megrajzolt profilja pedig izelítőt ad az amerikai katolikus papok praktikus és a helyzethez mért eszközökkel való küzdelméből a hitért.

Mihály László.

Férfi-hűség. (*Várkonyiné Haracsi Erzsébet, Kaposvár, Berzsényi Tár-saság.*)

A kis kötet címét adó novellában az író az azt írja a férfi-hűségről, hogy úgy válik semmivé, mint a könnyű szélfúvásra a mezei pitypang fehér könnyű bóbítája. Egy gyermekkori emlék végére került példázatul ez a nagyönis nőies hasonlat csattanónak és nem is gondolja az író, hogy ezzel tulajdonképpen önmaga mondotta ki könyvéről a kritikát. Mert tulajdonképpen nem rosszak ezek a terjedelemben és színvonalban a vidéki lapok tárcáinak mértékéhez vett írások, az érzelmesebb és kevésbé igényesebb olvasóban keltenek is bizonyos hangulatot, azonban középszerűek és súlytalanok és amikor a kritikus elé jutnak, éppen úgy szertéroppennek nyomtalanul, mint a pitypang. Az író jószándékát nem vonjuk kétségbe, bizonyos készséget sem tagadhatunk meg tőle, azonban novellái mégsem jutnak el a komoly kritika vonaláig.

M. J. M.

S Z I N H Á Z.

A NAGY VILÁGSZÍNHÁZ.

Calderon de la Barca misztériumjátéka a Nemzeti Színházban.

Jubileumi évadjának végén, egyszersemind az Eucharisztikus Kongresszus idején a Nemzeti Színház a spanyol barokk legjellegzetesebb színpadi költőjének *autos sacramentales*-hagyatékából mutatott be egy nagyszabású alkotást. Calderon ezen a színpadon száz év alatt már hat művével megfordult, de «szent» szolgálatú darabjai közül eddig eggyel sem álltak elő. A most bemutatott játék csak egy hazai utánrezgésében jutott itt szóhoz: a Hugó Károly-féle *Világ színjátéká*-ban; erre különben egy másik Calderon-dráma is hatott, *Az élet álom*.

A katolikus áhitat budapesti nagy napjaihoz is szerencsésen talált a választás, a színház sebben aligha hódolhatott volna, mint ezzel a költemény-nyel, hiszen itt magának az emberiség világának lesz jelképi hordozójává a színjátszás, s a Mindenható is úgy lép föl, mint ennek a színjátéknak rendezője. Akadtak bírálatok, melyek ebben az elgondolásban már-már profanálást emlegettek. Minő helytelen felfogása az ellenreformáció-korabeli buzgóság lényegének! Akkori lélek ebből a színház-párhuzamból nem azt érezte, hogy a színház ezzel a magasztosat lealacsonyítja, hamarabb azt, hogy a valódi hit a színházat templommá magasztosítja.

A világmindenség fölött trónoló Mester a különféle embersorsokat szerepek formájában osztja ki az emberi faj típusai (király, paraszt, gazdag, koldus stb.) között, s ezeket a szerepeket kell rendelés szerint földi életükben eljátszaniok. A mű középső szakasza érdekes szimultán megjelenítésben mutatja, ki hogyan sáfárkodik a neki juttatott javakkal, s hogy a «javak» mennyire nem földi értékeléssel mérlegelgetnek, az a költemény zárórészében lesz világossá, ahol a nagy Számadás kerül elibénk, az Igazságnak az Irgalom szellemében gyakorolt ítélkezése. Ezekben a mozzanatokban tetőződik a költemény nemes irányzatossága: az Egyház hittételeinek költői lendületű és a költői kifejezés pazar pompájában megjelenő erkölcsi értelmezése. A színlapon misztériumjátéknak hirdetik Calderon művét, valójában inkább a középkori moralitásjátékkal kapcsolatos egész elgondolása, ezeknek a *moralidad*-oknak spanyol földön különben is hatalmas és eleven hagyománya volt.

Lényegesen átdolgozva kaptuk Calderon darabját, már a színlap sem fordításról, hanem «átköltés»-ről beszél; s még ez az átköltés sem az eredeti szövegből történt. De ebben az esetben — bármennyire körömszakadtáig védjük is egyébként a költő jogát a színpadon — mindezt nincs okunk túlságosan felróni. Az *auto* műfaja magában sem zárt formájú költészet, s azonfelül nem is színházépületbe volt szánva, hanem nyílttéri látványosságul, egyházi ünnepeken. Világos tehát, hogy színházi használatra így vagy úgy föltétlenül át kell dolgozni. Nagyobb hiba, hogy Possonyi László fordítói művészete kevésbé tart lépést Calderonnak különösen formai csillogásával; ahol *azt* mondja is, ami az eredetiben van, nem mondja *úgy*. Ide mesteri formakezelés kell, különben — mint ezúttal is — a mesterkedés veszélye fenyeget. Pos-

sonyinak nincs igazi rimszépség-érzéke, a mértéken hol innen marad, hol túl-
lendül. Néhai Harsányi Kálmán mutatta meg annakidején, mint kell Cal-
deront magyarul megszólaltatni; s ő nemcsak a magyar nyelvnek volt ava-
tottja, hanem a spanyol költészetnek is valódi meghittje.

Németh Antal rendezése e pompaszerető színházi embernek egyik leg-
teljesebb sikerű vállalkozása. A díszítményes elem itt nem járulékos, annyira
belevág magába a lényegbe. S finom arányérzékkel oldja meg az állandó kép-
szerűség összhangját a mértéktartóan alkalmazott, de mindig igen jellemző
mozgással; a cselekvés éppen ezzel a lényegre-csökkentéssel jut itt folytono-
san szimbolikus jelentőséghez. Jaschik Álmos művészi stílusa is jól vág a mű
kívánalmaihoz, talán csak a mennyország legmagasabb körének, a Mester
királyi székének megjelenítésében tévedt némi, rokokó felé hajló aprólé-
kosságba. Farkas Ferenc kísérőzenéje igen tehetséges munka s ami ritka
dolog: valóban szervesen hozzájárul a színpadi cselekvény lényegéhez. Nagy-
ajtay Teréznek a jelmezek kifejező szépsége köszönhető.

Az előadásnak e művel kapcsolatban főfő parancsa: a versmondás töké-
letessége. De tökéletességről e részben a Nemzeti Színházban még mindig nem
lehet szó. Abonyi nemes pátosszal szólaltatja meg a Mestert, Szabó Margit a
Világnyát, ő már igen biztosan halad a *lelket* is megmentő szavalás esz-
ménye felé. Ebben a fiatal Lukács Margit is minden jót ígér. A többiek
többé-kevésbé sikeresen egyezkednek szó és lélek között. Ungváry Halál-
alakjának viszont gazdag és sokatmondó mozgásában volt erős sugallatosság.

A hit győzelme.

Eliot T. S. drámája a Nemzeti
Kamaraszínházban.

Ez is eucharisztiai előadásul került
színpadra, nem egészen megfelelő kör-
nyezetben; a parányi színpad csak
nagy ügyel-bajjal állhatott helyt a
darab eredeti címéért: *Gyilkosság a
katedrálisban*; székesegyház helyett
ez a kis kamaraszínpad bizony nem
egyszer inkább csak kápolna-hangula-
tot árasztott, bárhogy iparkodott is
a diszlettervező Horváth János monu-
mentálisságot varázsolni deszkáira.

Belsőleg is monumentális ez a
dráma: a szenttélevés nagy kegyelmi
tényének lélektani megérzékítése.
Canterbury nagy érsekének, Becket
Tamásnak sorsában példázza a meg-
tisztulásnak és mártírrá magasodás-
nak egyik legmegrázóbb esetét,
ugyanazt, mely Meyer Konrád Ferdi-
nánd regényírói képzelmeit is meg-
ihlette a *Der Heilige* feledhetetlen
lapjain. Inkább Szimfóniának hat az
egész, semmint cselekvényes drámá-

nak, szereplői egy-egy szólamot meg-
zendítő karokká csoportosulnak,
egyénibb színezete csak a főalaknak
van, de sokszor még ez is mintegy
fogalmivá általánosul. De magasrendű
művészet uralkodik szerkezetén, külö-
nösen figyelemreméltó a dialektika
belső drámaisága. Egy lélek tökéle-
tes megtisztulásának mintegy lépcső-
fokai tárulnak fel előttünk, szinte
szemünk láttára épül meg a *gradus ad
Parnassum*, ez esetben a Vértanuság-
nak csak Isten rendeléséből elérhető
erkölcsi fényű szeplőtelenessége felé.
Kállay Miklós fordításának legfőbb
érdeme, hogy *hangulatilag* annyira hű,
hiszen itt csakugyan minden a han-
gulat hiánytalan megmentésén for-
dul meg; legfeljebb talán azt lehetne
felróni, hogy az egyszerűbb fordulat
hatásértéke helyett néhol a barokko-
sabb színességhez folyamodik, ilyen-
kor épp ebből a többletből támad vala-
melyes fogyatékos; az a dialektika,
amiről az imént szóltunk, az élesebb-
vonalú rajzot kívánja.

Az előadásnak viszont nemcsak a

szűk férőhely a fogyatéka, hanem sokban a szűk távlatú rendezői fel-fogás is. Túláságosan a *szavalókórus* stilustörekvései felé tölték el az egészszet, pedig jaj ennek a szép mű-nek, ha elreked a — hangszerelésben. Lehotay az érsek alakjában nemcsak pompás megjelenésével hatott, a spirituális mozzanatok megéreztetéséhez is nem egyszer őszinte, bensőséges hangjai voltak. Csak az a kár, hogy már az elindításkor túláságosan feje körül érezte a vértanu-glóriát, ezzel azután adós maradt a fokozatos felmagasztosodás rajzának lehetőségével. S végül: a darabot menthetetlen módon meg is csonkították, talán abban a hiszemben, hogy a vértanuhalállal leghatásosabb a befejezése. De a szerzőnek még ezután is van mondanivalója, semmikép sem illő, hogy a szót beléfojtották.

Liliomfi.

Szigligeti bohózatának felújítása a Nemzeti Színházban.

Hiányozhatott volna-e a színháznak ez a kilenc évtizedet átélt műsor-darabja az ünnepi játékrendről? Utóljára két éve újították fel, akkor az átdolgozó Emőd Tamás meg a rendező Vaszary János azon buzgókodott, hogy mai kabaréhatásokat szolgáljon vele, kísérőzenét is újat irattak hozzá Nádor Mihállyal. S mi lett az eredmény? A mellékdolgok mértéktelen kiszínezése, a közép-ponti mese reménytelen széthullása; az agyonsujtásozott diszruhában megfulladt a gyermek. Most azután nagy garral bejelentették, hogy visszatérnek a régi formához. S megbizonyosodott, ami bizonyításra nem is szorult, hogy: Szigligeti ma is jobban hat Szigligetiül, mint Emődül. Az új játékmester, Szilassy Gyula, akinek ez volt a bemutatkozása, a szétrobantott köveket rendre visszarakta a maguk helyére s az épkézláb bohózat

mindjárt megállta a sarat. Szerdahelyi József igénytelen, de szeretetreméltó dalait is visszæiktatták, a színészek pedig újra nem a darabhoz keré-géltek hozzáadnivalót, hanem a darabból kivonnivalót, s ez a művelet nyomban megjavította a számvetést. Együttesük nagyjában a régi maradt, az első hegedű most is Uray kezében volt, Liliomfi neki egyik legvonzóbb szerepe. Olty Magda két év óta még otthonosabbá és szabadabb lélegzetűvé lett. Somogyi Erzsi viszont éppen mintha a szabad alakítás örömét áldozná fel olykor hovatóvább a — modornak. Apáthy fürgé pincérje, Gabányi és Matány Schwarz nemzetsége most is kifogástalan, Hosszú Zoltán fogadósa pedig még izesebbé lett. Szilvay professzort legutóbb Gózonról láttuk, most Bodnár Jenőre szállt, s benne több gravitáshoz, magyarosabb zamathoz jutott. Gózon is játszik: a ripacs Szellemfit örökölte Csörtöstől. Itt jobban helyén is van, csak a *jassz*-árnyalatok felé ajánlhatnánk neki valamivel több tartózkodást: a *Liliomfi* Szellemfije nem tévesztendő össze a *Liliom* Ficsúrjával. Új volt a Gobbi Hilda vénkisasszonya, elfogadható, néhol igen jó is, de egyéniségéből valamivel több tragikai komorság cseppent az alakba, mint amennyit az a bohózati helyzetek hatásának kára nélkül meg-bír. A bohózati jellemzésnek is megvan a maga demarkációs vonala s azt túllépni nem tanácsos.

Elektra. — Úrhatnám polgár.

Sophokles tragédiájának és Molière balletkomédiájának felújítása a Nemzeti Színházban.

Paulay hagyatékából a színház műsorán egyik legmaradóbb értéknek Sophokles drámája bizonyult, Jászai Mari diadalának emléke külön szerepvarázst is biztosított neki. Pedig eleget hallani, hogy ennek a már-

ványaloknak mai modern érzékenységre nézve már a lelke is — kö: túlságosan megfekszi finom emésztésünket. S mégis mit tapasztalni? Valahányan manapi írói felfogással látták biztatónak a klasszikus hősnő újjáteremtését: száználmas alulmaradtak, Pérez Galdos csakúgy, mint Hofmannsthal. Ez utóbbinak átköltését a Nemzeti Színház is bemutatta, de csak az világlott ki, hogy ehhez a «kemény lélek»-hez semilyen divatos értelmezgetés hozzá nem férhet, pátozását bármiféle raffinált hangszerezés is legfeljebb hisztériás dadogássá erőtlensítheti.

Szentigaz, hogy tolmácsolására méltó színészi tehetség sem akad mindennap. Tökés Annáról annyit eddig is tudunk, hogy drámai ereje meghaladja a mai átlagát, most mégis meglepett, nemcsak ezzel az erővel, hanem — ami sokkal többet mond — ennek az erőnek nagy művészi biztosságú és önuralmú felhasználásával is. Mondhatunk-e szebb dicséretet a művésznőre, mint azt, hogy az egész játékidő alatt szinte életnagyságon felülinek s ugyanakkor mégis testvérien közelinek éreztük? Versmondása is példaadóan szép: híven örökődik a ritmuson. Most különben a tragédia szövege is megújhódott, Csiky fordítását a Csengery Jánosé váltotta föl, színpadilag igen használhatónak bizonyult, világossága kifogástalan, ha talán trimétreiben az eredetinek ragyogása, emelkedett szépsége fogyatéknélkül nem is tükröződik.

A többi közreműködő is egytől-egyig új volt. Szabó Margit Klytaimnestrája tekintélyes és pompásan beszélő királyné, Szörényi Éva Chrysothemise szép jelenség, csak a fiatal vér hullámverését éreztük kevésbé szelidsége mögött. Nagy Adorján a pedagógus alakjában rokonszenves megjelenésével s a kocsiverseny hatásos elmondásával tűnt ki. Timár

Orestesének akadtak ellanyhuló, néha majdnem üres pillanatai is, önkéntelenül arra gondoltunk: ez a jeles ifjú művész mennyivel érdekesebb és lelkesebb volt az *Amerikai Elektra* Orestes «utánrezgés»-ében! Egészen semmitmondó a Garamszeghy pöfeszkedő, pattogva deklamáló Aigys-thosa.

Németh Antal lelkes s a lényegét szolgáló rendezése meleg elismerést érdemel, a nők karának élénk és mégis mértéktartó szerepeltetése különösen szerencsés. Elgondolásának a játékmesterben, Both Bélában, igen megértő végrehajtója akadt. Figyelmet keltett a stílusos, hivalkodás nélkül is jól ható kísérőzene, Endre Béla szerzeménye. Már a színpadképéhez szó férhet. Ezt a nagytehetségű Jaschik Álmos tervezte, akinek egyéniségében kevés a klasszikus íz vagy éppen görögös vonás. A görög színpad nem «jellemzett», hanem schematizált. Ami ettől eltérni kíván a kor- és környezethűség irányában: poraiból megelégedett «meiningenizmus».

*

Molière egy rég nem játszott bohózatával került most a centenáris műsorra. Az *Úrhatnám polgár* legjobb időszakbeli munkája, de nem java becsvágyának terméke, alkalmi szórakozásul szánta, ezért adott benne annyi helyet a mókának s főleg a balletnek. Fő alakja azonban csakugyan halhatatlan: Jourdain úr a *sznob*-nak örök diszpéldánya. Valamikor a nagy Szigeti Józsefet bámulták benne, noha a bírálat neki is felrótta az olcsóbb fogásokat. Nehéz is itt a színésznek az önmegtartóztatás, kivált ha erős benne az ősi komédiásösztön. Gózon Gyula nem vádolható bántóbb szertelenkedéssel, bár itt-ott ő is túlbuzog. Erre különben a rendező, Németh Antal, valamennyi színészét szelíten rászabadítja, élnek is vele, ko-

mikai leleményük és ízlésük mértéke szerint. A legmoliéreibb íze Pethes Sándor inasának van, a fensőbb régióban pedig Ághy Erzsí finom karikatúrájának. Olty Magda is bírja vérmérséklettel, Szelezky Zitából viszont éppen ez hiányzik, legalább is moliérei értelemben.

A díszlet elragadó, itt Jaschik elemében érezhette magát. Lully kísérőzenéje megvesztegetően bájos. A táncrészek koreografiáját Milloss Aurél szerezte, maga is résztvett bennök a tehetséges Karina Lyával. A fordítás Hankiss János tollából való. Egészen mai, nagyon fordulatossá, ha valamiben, talán csak néhány túlságosan is útszéli szólásnak rangemelésében lehet elmarasztalni. Ezek az ő fordításának «úrhatnám polgárai».

Méla Tempefői.

Csokonai-bemutató a Független Színpad rendezésében.

Nemcsak sikerről, hanem még színpadról sem álmodhatott ennek a «keserédes» játéknak írója. Most egy lelkes rendezőművésznek, Hont Ferencnek alkalmi társulata színpadra vitte és sikerhez juttatta. A Városliget külvárosi színpadán mutatkoztak be vele, de csakhamar rákapott a legjobb igényű színházi közönségis, s a kísérletből előadásorozat lett. Két fiatal író, Benedek András meg Nagypál István vállalta a színre alkalmazást, jó dramaturgiai érzékkel s a szükséges átszabásban is nagy stílusérzékre és irodalomtörténeti tájékozottságra valló tapintattal.

Sajnos, szűkös anyagi lehetőségek áltak a vállalkozás rendelkezésére, — sebj, pótolták odaadással és sokszor meglepő rátermettséggel. Minden feladatra alkalmas színészi erő talán nem tellett, de a legfontosabb szerepek jó kezekbe kerültek. Egy rokonszenves fiatal művész, Gellért Endre játszotta Tempefőit, Csokonai maszk-

jában és Csokonai híven megértett és lelkesen szolgált szellemében. «Méla» költő volt, de belül csupa tűz, magatartásában tisztességtudó, lelkében csupa lázadó büszkeség. Hont Erzsí grófkisasszonya is bájos jelenség volt, stilizált játékán megnyerő emberi melegség sugárzott át. A többiek, ha talán makulátlan eredményig nem jutottak is el, áldozatos lelkességükért mindenesetre megérdemelnek egy barátságos kézszorítást. A Független Színpad most nem először jelentkezett nyilvánosság előtt, de ilyen szép ügyért ilyen érdemes szolgálattal még soha.

Húsvét.

Strindberg Ágost színjátéka a Pesti Színházban.

Különös alkotás ez: a keserűség és gyűlölet hitvallójának tapogatódzása a jóság, kegyelem és megigazulás megváltó ereje felé. Nagyobb az író lélektani érdekessége, mint meggyőző igazsága. Nagycsütörtöktől húsvétvasárnapig egy polgári család kálváriajárásáról mutat sívár, nyomasztó képet, ugyanazokkal az írói eszközökkel, amelyeket egyéb színműveiből olyan gyilkos és egyoldalúan igazságtalan fegyverekül őrzünk emlékezetünkben. De ezúttal a szenvedések feloldását is szomjazza, s mintegy bele is csempészi művébe, rá igen jellemzően: *kívülről*, a darab befejezéséig titkolgatva, sőt a nézőtér hiedelmét szándékosan félrevezetve. Szerencsétlen «hős»-e, egy sorsüldözött szegény magántanító, akinek családját minden terheli, amit csak Strindberg feketénlátása felhalmozhat, végül is legkínzóbb rémképében, a végzetes család főhitelezőjében találkozik az emberség, belátás és könyörületesség szellemével, s a nyomorúság vad daca és gógössége megtisztulhat a hálaérzet alázatosságában.

Amíg ez a fénysugár föltetszik, a reménytelenségnek végtelen sikáto-raiban botorkálunk s még a haragnak az az elemi szenvedélye sincs meg a darabban, mely Strindberg jobb drámaiban a nézőtérén mégiscsak végig-söpör. Csak a harmadik felvonás kap erőre, a félelmetes, de azután nyereségéből kibubózdó Lindquistnek megjelenésével. Színészileg is ez az egyetlen számottevő feladat, de ez aztán a javából. Somlay Artúr bele is feküdt szívvel-lélekkel, egész színészi fantáziájával, melyről már a multban is kiderült, hogy Strindberg stílusához olyan szerencsésen talál; most is pompásan sikerült neki az ezúttal annyira kényes «fedett» játék: kéregnek és magnak együttes és egyidejű érzetése.

Annál kevésbbé sikerült a Strind-

berg-játszás a többi vígszínházi művészeknek, szokott stílusukban maradtak, az pedig a Strindbergétől tökéletesen idegen. Csak Orsolya Erzsí művészi igazsága szegődött olykor az író nyomába, társai még ezt a nyomot sem igen lelték meg, s talán a rendező Hegedüs Tibor sem jelölte ki nekik elég világosan. Az elmeba-jos Eleonóra szerepét, mely annak idején Orska Mária különleges szakismeretének is kemény próbája volt, éppenséggel egy kezdőre bízták, a nagyon csinos, de époly tapasztalatlan Nagy Alicera, csoda-e, ha iskolai szinten maradt? Az egész előadás nem nagyon öregbítette a Vígszínház tekintélyét, kár, hogy huzamosabban nem szolgálhatta és növelhette a Somlayét.

Rédey Tivadar.

FILM.

FILMEKEN KÍVÜL — A FILMRŐL.

A szezonvég műsorra tűzött nagy filmjei sorra leperegtek, a programm kötöttsége oldódik, lejátszott filmeket újítanak fel. Kár, hogy a felújításnál legtöbbször a szerződésileg előnyös és kéznéllevő, bár silányabb daraboké a vezető szempont. Pedig milyen és mennyi különös emlékek látnánk újra a hatalmas némafilmeket is, amikhez még zongora szolgáltatja a zenét; hogy átéljük — talán nem a filmet, hanem önmagunk akkori hangulatát. És csak az újabbakról szólva: érezhetjük-e mégegyszer az *Aranyláz* keserű mélységeit; vagy láthatjuk-e Lilian Harvey meszeszerű alakját a *Bábjáték*-ban?

A legutóbb bemutatott filmeket röviden elintézhethetjük. Páratlanul nagy-szerű lehetett volna a *Hurrikán*, ha nem kísérleteznek lélektannal. Ahol mély akar lenni, ott komolytalan; de felvételeiben és képkapcsolásában igen szerencsés, ahol a primitív ember szabadságvágyát tudja megmutatni. Tarangi, aki úgy vezeti a hajót a szelek járásával, mintha egy sereg madarat irányítana, búcsúzik fiatal szerelmesétől. «Ne menj el.» «Nem akarok. De jön a szél.» Bajba kerül, börtönbe csukják. A képek gyönyörűen érzetetik: mi az, a tenger mellett rabnak lenni. Nincs mód, amit meg ne kísérelne, hogy megszökjék. Némafilmre emlékeztetőn követik egymást a képek, Tarangi pantomim-alakja éledt szoborként feszül ugrásra a szuronyos puskákkal szemben. Tiszta filmszerűséggel fokozódik a képritmus, csupa feszültség, ami elsímul a tenger hibátlanul szép fölvételeiben. Eső és hal táplálják Tarangit s a dobok hozzák és a madarak a hirt szökéséről: a Sziget válaszolt a Törvénynek. Súlytalan az európaiak szerelme, amit párhuzamként akar szembe-állítani a rendező, és kínosan hat, amiért az egész film készült, a húszperces

mütermi viharjelenet. Törekvéseiben becsületes filmnek mutatkozott, bár részleteiben nem mentes a feltűnő hibáktól a *Submarine*. Két bajtárs szeret egy leányt, nem is akarják túlságosan, a fontos : hogy legyen mese, üdíteni a vasburkolatú hajó tompa levegőjét. Hű szakszerűség jellemzi ezt a filmet, de szakszerűsége nem elnyújtott, érdekes tud maradni. Szépek a tengeralatti fölvteltek és hatásos az elsüllyedt tengeraltattjáró megmentésének feszültsége. — A németeknek nem elég a világ középpontjává tenni az embert, ezt újra és újra látni akarják, nem tudnak betelni csodájával. Az *olimpiai filmben*, Leni Riefenthal nagy munkájában tribüntornyokról, repülőgépről, föld alól látjuk fotografálva a szívet, a tüdőt, az izmot, az embert s a görög romokból fáklyával elinduló acélizmú futót. — A *Hóbertos család* hangos vidámságú óráát szerzett azoknak, akik mulattak tótágastálló ötletein, hálásan azért, hogy nem kell gondolkozniok ; az élvezet azoké volt, akik marólúg-erős swifti szatiráját megérezték.

A szezonvég hangulatában fölmentve érzem magam, hogy csupán ezekről a legutóbb bemutatott filmekről beszéljek. Inkább felgyülemlett emlékeimnek számom még a helyet, mindannak, amit aktuális filmekkel kapcsolatban elmondani nem lehetne, függetlenül és a filmeken kívül szólva a filmről. Évek óta rengeteg filmet néztem végig ; — mi az, amit kaptam tőlük, ami filmmé teszi őket, ami változatlan bennük s ami a művészetre utal?

A legelső, ami meglep : témára nem emlékszem. Kalandorfilmek frakkos gangszterekkel, kalandos filmek romantikája, vígjátékok ötletes és ötletelen bonyodalmai s a szerelmi háromszögek megúnt variációi nyüzsögnek emlékeimben anélkül, hogy valamelyik is formát öltene. A film még nem jutott el sajátos és saját témájához, ahhoz az étappe-hoz, hogy a témát önmagából szervesen alakítsa ki. Egyetlen kivétel a Chaplin-film, illetőleg Chaplin, a kinek az útja egybeesik a film első fejlődési ütemével, amikor a témától távol, csak ötletekkel élhetett ; s aki önmagát olyan teljességgel tudta belevinni a sajátos ötletanyaggal való kapcsolatába, hogy eggyé vált vele s benne született meg a film, ami a korban adva volt s akarta önmagát. Kis remekműveiben, a burleszkekben egy pillanatra sincs szünet, kiesés a ritmusból, a pergő képek kapcsolásának üdítő egymásutánjából. Alakjai, jellemzéseik stilizáltak, — a legegyszerűbb eszközökkel, hogy könnyen megjegyezhetőek legyenek. Primitíven ábrázol, mint a gyerekek. Partnerei közül akit ki akar emelni, kövérre teszi, szakállt ragaszt neki, azonnal felismerhető karakterizálással. Lélektani motívumai ezzel szemben annál fejlettebbek. — Hiszen a nevetetés művészete nem primitív művészet. Mindig valószínű elemekből indul ki, ezeket torzítja a komikumig és torzításainak is megvan a valószínűsége. Vézán és szegényen elindul a hajnalban, hogy jó útra térjen. A következő kép : belerobban egy tomboló verekedésbe, menekülésének és diadalának fokozódó komikuma a helyzetből adódik, semmi magyarázat, a képek önmagukat jelentik : a cselekményt. Chaplin nem játssza, hanem építi a filmet.

A filmjátszásról szólva, egyik művészetnek sincs olyan közeli kapcsolata a közönséggel, mint a filmnek ; s nincs művész, aki annyira távol lenne a közönségtől, mint a film művésze. A tömegben csak vizuális alakja él, valószínűsége nincs. Különös, szomorú paradoxon a művész számára : a legnagyobb közönségnek dolgozni, közönség nélkül. Légüres teret érezhet maga körül, a csókok, könnyek, szenvedélyes jelenetek senkire sem vonatkoznak. A munkának nem volna célja, elveszett, sötétben lezajló munka, a kulisszák, a rendező, a reflektor és a díszletmunkások között ; ha a hely, amelyen a

filmszínész áll, nem lenne sziget, önmaga szigete, ahol kibonthat mindent. Mert hiába akarja megfogni a közönség a színész valóságalkját, magánélete legaprólékosabb külsőségeiről is értesülve : Garbóról megtudja, hogy lapos-sarkú cipőt hord, rövid szoknyát, barna pullover-t ; hogy szórakozott, hogy napokig nem beszél ; ilyesmit megtudhat Boyerről is ; lényegeset annak kevesebbet. A színész, — Garbót, Boyert említve : a művész — hallgatag és szórakozott, nyilvánvalóan mert belső életét valami leköti ; hogy mi, azt végső eredményben mégis csak egyedül a vászonról tudjuk meg. A film művésze itt, a vizuális alakjában adja igazi valóját és nem a valóságalkjában.

Ami így, az átfogó téma nélküli filmekből megmarad : nem több, mint egy-egy szerencsés képkapcsolás, — egy ritmusfoszlány, egy öntudatlan és szép szimbolum ; — a sztárból pedig csak ott marad tiszta emlék, ahol a szerep hozzásegíti, hogy igaz emberségében nyilatkozzék meg. Akiben a szerep megtalálja önmagát, — vagy ami ugyanaz : aki önmagát találja meg a szerepben, mint Garbo, annak alakja a maga teljességében áll előttünk. A többiekéről egy-egy kép marad : nem lehet elfelejteni Harry Baur kozáktáncát a *Bulyba Tárász*-ban, Paul Munit az *Édes anyajöld*-ben, amikor a virágra lépni szándékos csizmát hártítja el. Louis Jovuet arcát látom, mikor belép az éjjeli menedékhelyre s a trabális Wallace Beery széles röhögését, csapzott haját a *Viva Villá*-ban. A letűnő férfisztárnak, Clark Gablenak meleg gesztusa egy másik ember felé, fiús és élénk mosolya szinte nyom nélkül hullottak ki ; csak arra emlékszem, ahogy cigarettázik ; de hogy cigarettázik ! senki olyan férfisan nem tud cigarettázni, mint ő. A *Broadway Melodie* ritmusa lüktet ; a tánc az esőben, a vízbeeséssel a legtisztább amerikai frissesség. A *Nagyváros* nagyjelenete, amikor a boxbajnokok fej vagy írást játszanak, hogy melyikük üsse le a gangsztert. Kedves emlékeim a trükkfilmek ; Popeye harca a rablók-kal, hogy villámok cikáznak körülötte. — S még a legostobább filmben is akad felvillanó motívum, ami örömet szerez. A *modern Ali Baba* minden nyelvet végigpróbál, hogy beszéljen a bennszülöttekkel, — egyszerre földerdül az arca, énekelni kezd. A zene nyelvén értik meg egymást.

A képek fölbukkannak és eltűnnek a semmiben, elmosódó kellemű ízt hagyva maguk után : talán csak ennyi az egész, amit kapunk tőlük, amiért moziba járunk.

Soós László.

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T.

SZENT ISTVÁN-KIÁLLÍTÁS.

A Szent István-év alkalmából a kulturális események sorát a Képzőművészeti Társulat kiállítása nyitotta meg a Múcsarnokban. A művészetek hajlékában István király emlékét idézni nemcsak azon a címen helyénvaló és kötelező, ami általánosságban adja történelmünk e legrendkívülibb alakjának jelentőségét, egyformán tartozik a nemzet minden tagjára s röviden úgy fejezhető ki, hogy az árpádi örökséget a keresztény világregnd alapjaira helyező «szentistváni tett» nélkül, a magyarság már régóta hiányzana az európai térképről. Ezen a nagy s legfőbb, küldetésszerű szerepen belül a maga idején mindenkinél messzebbre tekintő s keményebb öklű István király egyénisége és birodalomszervező műve oly sokrétű, hogy a magyar életben alig van tevékenység, amelynek ne lenne külön oka is résztvenni

a szentistváni kultuszban. Az egykor várszerű falakkal emelt, kívülről érődnek látszó s a századok viharaitól mégis elporladt bazilikák emléke arról beszél, hogy ez különösképpen áll a művészetekre. Szent István, akinek uralkodása alatt az idegenből jött térítő szerzeteseket nyomkövették a kőépítő-, képfaragó- és falfestőmesterek: magyar földön ő az európai formákkal dolgozó és keresztény lelkiségű művészetek első királyi mecénása.

A terv eleinte az volt, hogy a kiállításon csupa olyan munka vonuljon fel, amely tárgyát tekintve, történeti vagy egyházi irányban szentistváni vonatkozású. A program a mai anyag mellett a multa, régi, műemlékszerű darabokra is kiterjedt volna. A retrospektív összeállítás azonban nehézségekbe ütközött, mint a Társulat elnöke, Glattfelder püspök említi a katalógus előszavában, «méltó megvalósítását lehetetlenné tette az ország széttörtsége és a törpe sovinizmus szűkkeblősége». A kiállításon így csak a jelenkor jutott szóhoz s miután a szentistváni gondolathoz kapcsolódó munkáinkból csak néhány teremre való telt ki, a rendezőség bőven adott helyet egyéb, rendes tárlati, világi anyagnak. A benépesítés ellen nem lehetne kifogást emelni, ha a «telt ház» egyszersmind azt mutatta volna, amit sajnós, nem mutatott: a minőségnek végig komoly, előkelő, legfeljebb apró engedményektől zavart szintjét. Leszámítva a leszámítandót, a sűrke átlagoságot, a szolidnak szolid, de jelentéktelen piktúrákat, ami a jó és mégjobb tehetségekkel, figyelemreméltó, kitűnő, sőt kiváló művekkel valóban érdemes anyagot kínált a Szent István-kiállítás megrendezésére: annak viszont az elrendezés nem egészen szerencsés módon állt szolgálatára. Többféleképp lehet rendezni, de úgy bajosan, hogy valaki stílusra és értékre való tekintet nélkül teremt szomszédi viszonyt képek között.

Az állam, a katolikus püspöki kar s a Képzőművészeti Társulat is különböző díjakat tűzött ki a Szent István-tárlatra. Az idő ma mindennek inkább kedvez ugyan, mint műpártoló gesztusoknak, de kétségtelen, hogy a kompozíció újraéledése bajosan mehet végbe másként, mint mecénási alátámasztásokkal. Az első feltétel persze a megfelelő tehetség, akinél a kompozíciós forma belső mondanivalók szükséges formája, de mit ér a legnagyobb tehetség, ha ily célzatú művének az a sorsa, hogy csodaváróan a műteremekben kénytelen helyetfoglalni. Főleg akkor van szükség műpártolói közreműködésre, díjkitűzésre vagy közvetlen megbízásra, ha nem l'art pour l'art készülő kompozícióról van szó, amely ha érték, előbbutóbb könnyebben rátalál a műértő vásárlóra, hanem oly alkotásról, amely túl a festészeti öncélúságon, történeti vagy vallásos témakörben mozog. A falkép esetében a helyzet ma is az, ami mindig volt: freskó ma sem születhet másként, csak ha megrendelő jelentkezik, aki erre a célra templom, középület vagy magánpalota falait átengedi. Díszítő rendeltetés, «alkalmazottság» nélkül való, nem pontosan adott helyre szánt táblaképet azonban nem igen lehet várni a műtermekből, ha a festő, aki Szent István-képen, vagy más, hasonló epikus feladaton dolgozik, nem érzi maga mögött a szükségletet, az erkölcsi mellett az anyagi siker lehetőségét.

Mindezt azért jegyezzük meg, mert újabban nemcsak nálunk, másfelé is a festészetben mutatkozó formai, konstruktív törekvések, a nagyvonalú stíluskeresés, bizonyos élenjáró tehetségek hajlandósága, szellemisége, művészi problémaként ismét napirendre tűzte a kompozíciót. Mindenesetre a nemes és magas műfajt, amely természetesen azért nem önmagában az, hanem mindig az alkotóerő fokozatától lesz ilyenné: elmozdította arról

a közömbös pontról, ahová a múlt század végefelé jutott s jó néhány évtizeden át ottmaradt. Ennek a félretoltságnak, sőt lehanyagoltságnak többféle oka van. Kérdése sokkal összetettebb, semhogy most foglalkozhassunk vele, mert egy egész korszaknak szellemi, izlésbeli, társadalmi analizisét veti fel. Annyi bizonyos, hogy a jelenség, a műfaj egykori szerény háttérbevonulása, a természetfestés lázas éveiben egyenes detronizáltsága, nem véletlenül állt elő. Nem is erőszakosan, vagy mesterséges eszközökkel. Ami közrejátszott, ami a festészet ily irányú alakulását befolyásolta, az egyszerűen az életváltozás, a művészetfejlődés törvényszerűsége. Épp ezért meddő számonkérés volt a múltban, amikor valaki ahelyett, hogy azokat az új művészi szenzációkat igyekezett volna felmérni és bennük gyönyörködni, amelyeket kapott, tekintélyelvi alapon, régi példák idézgetésével, a festőktől egyre az eszmei tartalmú kompozíció, a történeti festés hiányát reklamáta. Kritikának pedig ma téves megítélés, amikor valaki a kompozíciós elméleti doktrina címén a festészetnek a naturalista kiindulással kezdődő egész lírai korszakát fölényesen vállonveregeti. Azt a korszakot, amely spirituális képfeladatok helyett a valóság, a természet, a hullámzó élet hétköznapjai iránt érdeklődve, egyszersmind új szépségek gazdag talaját munkálta, s legjobbjai, a maguk festőideáljait követve, ugyanúgy tökéletes művészi megoldásokat hoztak létre, mint a «kompozíciós idők» mesterei. Voltak persze (ma is vannak) «szolgai természetutánczók». Ki mondhatná azonban, hogy a kor igazi szellemét és színvonalát, mondanivalóit és értékeit ők képviselik, s nem azok a fénylő mesterek, akik például a franciáknál a barbizoniaktól Manets- és társain át Cézanne-ig terjedő vonalat jelentik, s nálunk elsősorban Szinnyi-Mersét, oeuvre-jének bizonyos részével Munkácsyt, Paál Lászlót, Ferenczyt, Rippl-Rónait.

A kiállításon a Szent István alakjára tartozó történeti, szimbolikus alkotások között a legsikerültebbek festői természetesen azok, akik nagyvonalúságra törekvő és dekoratív hangoltságú falképeken, stilizált formanyelvű vásznanon már eddig is kompozíciós feladatokkal foglalkoztak. Máról holnapra a szubjektív valóságfestéstől át lehet ugyan térni a kompozícióra, de a kiérlelt eredménynek ára van. Kétségtelen, hogy még egy dolog nem igen lehetséges: azt folytatni, újrajátszani, ami az akadémizmusban annak idején már elintéződött. Jelentőségben a Szent István-képanyag legkiemelkedőbb darabjai voltak *Aba Novák* Vilmosnak a székesfehérvári Szent István-mauzoleum és a városmajori templom számára készült freskótervei. Archaikus, középkori szerkezetű képforma keveredik ezeken a terveken teljesen mai ízű művészi raffinement-okkal, diszitő hatás rengeteg alapot összefogó erőteljességgel. *Szőnyi István* «nem alkalmazott» Szent Istvánképe finom színértékekben tartott, tiszta festőiségű kompozíció. *Molnár C. Pálnak* a budai Szent Anna-templom kupolájába szánt freskótervén, egyéni stílusát érdekesen sikerült összehangolnia a templom barokk stílusával. Ugyancsak e budai templom sikerült diszének ígérkezik *Kontuly Béla* falképe. Igen figyelemreméltó *Döbrentey Gábor* emelkedett nyugalmat árasztó, világos színekre épülő, finom vonalvezetésű kompozíciója (Gyula vezér elfogatása). *Friml Géza* freskóvázlata, a különös, eredeti képzeletű *Istókovics Kálmán* fölényes biztonsággal készült festményei, *Hollós Mattioni Eszternek* népi naivitásokat nagyvonalúságban feloldó temperaképe, *Chiovini Ferenc* falképterve, *Feszty Masa* magyar hangulatú kompozíciója («Puszták Nagyasszonya»), *Heintz Henrik*, ifj. *Czene Béla*, *Jeges Ernő*, *Udvary*

Pál, Márton Ferenc, Haranghy Jenő, Basilides Sándor, Diósy Antal művei: komoly, kitűnő értékei a Szent István-tárlatnak. A «profán» festői mondanivalókkal felvonult anyagból Bernáth Aurél, Vaszary János, Iványi-Grünwald Béla, Fényes Adolf, Vidovszky Béla, Boldizsár István, Förstner Dénes képeit emeljük ki.

A plasztikai művek között, stílusosan komponált domborművekkel, Ohman Bélának a pécsi pálosrendi templom számára készült oltára tűnt a legjelentősebbnek. Kvalitásos darabok: Lux Elek «Magyar Madonnája», Varga Oszkár bensőséges, tragikus erejű «Feszülete», Teleki Mária domborműve («Árpádházi szentek»), Pankotai Farkas Béla, Beck Ö. Fülöp, Sóváry János, Lomján Ilona, Csorba Géza, í amkó József, Hüvös László művei. Egy nagyméretű gobelin («Székesfehérvár») Pekáry István dús színeképletének, dekoratív tehetségének újabb bizonyítéka.

Dömötör István.

CHOPIN RÖNESZANSZA.

Kaden Bandrowski: Chopin élete című könyvéhez.

1938. Warszawa.

A lengyel zeneművészet és az irodalom közvetítése révén a nagy Chopin muzsikájának igazi újjászületését, népszerűségét állapíthatja meg a lengyel zenetörténet és a zenevilág egyaránt. A szabad Lengyelországban új értelmet kaptak azok az apróka mákpontocskák, amelyeket Frédéric Chopin vetített öt párhuzamosan haladó vonalra és közé, hogy szakemberek valami csodálatos hangelosztást vezessenek el a hallgató füleken át a lelkekbe.

Chopin újjászületésének, zenéje népszerűségének voltaképpen megindítójának a szabad Lengyelországban boldogan repdeső szabad lengyel lelkiséget kell tekintenünk. Ez értette meg igazán, hogy nagy fia halhatatlan követként járta be a világot, hogy a hangok erejével hirdesse ennek a népnek nagyságát, mindenekelőtt magasszínvonalú zenekultúráját.

Mi sem természetesebb, minthogy a lengyel fővárosban, a Belveder közelébe szobrot állítottak Chopinnek. Születési helyén, Zelazowa Wolában pedig megvették a magánkézben lévő, falusi csendben titkokat őrző szülői házat, hogy abban Chopin-múzeumot rendezzenek be. A lipcsei «Breitkopf és Haert» zenei kiadónál heverő kéziratokat ünnepélyes örömmel helyezték el a warszawai «Nemzeti Könyvtár»-ban, hogy mindenki hozzáférhessen ezeken keresztül Chopin művészetének igazi lelkiségéhez, ha muzsikus, és ihletet merítsen a táncoló fekete pontok láttára, ha író, vagy akár egyszerű szemlélője egy nemzet szellemi nagyságainak . . .

Henrik Opienski professzor sajtó alá rendezi Chopin leveleit, naplóját s jegyzetes kiadásban teszi az olvasó asztalára. Jaroslaw Iwaszkiewicz drámai művet ír Chopinről és George Sandhoz való érzelmeiről «A nohanti nyár» címen. A lengyelek második Chopinja: Szymanowski Károly állandóan beszél Chopin muzsikájáról, művészetéről, egyéniségéről s végül kicsi, de annál értékesebb könyvet ír róla. És Lwówban a nagy Paderewski olyan beszéddel ünnepli, hogy valóságos Chopin-lázt indított útnak, amely diadalmenetként járja be az egész országot egyre nagyobb rétegekben teremtven otthont a legnagyobb lengyel zenész művészetének.

Ilyen előzmények és ilyen Chopin-kultusz mellett nehéz feladata van bárkinek, aki a lengyelek részére könyvet ír «Chopin élete» címen. A Chopin-ismeretek gazdagsága minden lengyelben kiépítette a zenészről való véleményt s elmélyítette a róla szóló tudnivalókat, sokakat elvezetvén művészetének forrásához: lelkiségéhez, geni voltához. Egy új könyvnek új megvilágításban kell adni Chopint, de ez új megvilágításhoz szükséges a gazdag Chopin-irodalom teljes ismerete, művészetének átélése.

Kaden Bandrowski nemrégén megjelent könyve Chopin életét nem a historikus és nem a muzsikus szemével nézi és szívével érzi, hanem az író-művész merészségével nyul a tárgyhoz, hogy megmutassa mindenekelőtt: «ki volt Chopin», bemutassa szülőhelyét: «Zelazowa Wolát», szóljon életének

három nagy ciklusáról: «a gyermekkorról, ifjúkorról és férfikoráról». Életet igyekszik önteni az az «drott unalom» köré, élénk varázsolni Chopint «Wellington előtt», megkönyvékezni a «harmóniát», és rámutatni «Chopin zongoraművészetére». Ime Kaden Bandrowski új Chopin-könyvének gerince.

Azt írja Kaden Bandrowski: Lengyelország adta neki a föld ihletét, a hang magját, a hangok, amelyeket Chopin erről a földről vitt el, általános emberi érzéssé váltak már.

Kaden Bandrowski a mai Lengyelországnak mutatja meg Chopint. Új megállapításai nincsenek. Megerősíti Szymanowski állításait. Egész könyvében rámutat Chopin művészetének világviszonylatára s ezt ülteti a lengyel nemzeti életbe. Lélektani magyarázatát adja Chopin lelkiségének és mindenekelőtt arra a kérdésre keresi a megfelelő választ: honnan volt Chopinban az a belső csorba, amely annyi szomorúsággal töltötte el lelkét? Kaden Bandrowski ennek okát abban látja, hogy Chopin nem vehetett részt az 1831. évi novemberi felkelésben, mert akkor Wienben volt, amikor Warszawa elestének híre tudomására jutott. A lelkiismeretfurdalás nyugtalanította és a vád, hogy nem szolgálja eléggé hazáját.

A másik dolog, amit Kaden Bandrowski a legnagyobb egyszerűséggel old meg: Chopinnak George Sandhoz való viszonyára vonatkozik. Iwaszkiewicz «A nohanti nyár» című darabjában az elé a tény elé állít, hogy egyszerűen «szeretik egymást», hogy véletlenül felviharzó, megfejthetetlenül jelenlevő érzésről van szó, amellyel mint adottsággal számol s ebben kell s — Kaden szerint — ebben lehet csak megtalálni egymás iránti érzelmeiknek magyarázatát. Hogy ez új szempontot jelent-e Chopin életrajzának két igen érdekes pontját illetőleg? Nehéz rá válaszolni, mert Kaden Bandrowski az íróművész rutinjával és könnyedségével keresi a megoldást, nem használja fel Chopin leveleit, amelyekben igen sok útmutatót találhatott volna. A lengyel honfitárs szíve sokkal inkább ver ebben a könyvben, mint akár a mély lelkibúváré, akár a nagy zeneszakértőé. A költő ír itt a zeneköltőről, költőien rajzolva képet Chopin emberi és művészeti nagyságáról. Költő a költőről énekel ebben a könyvben, amely rámutat mindenekelőtt arra, milyennek látja Kaden Bandrowski, a lengyel író Frédéric Chopint, a lengyel muzsikust.

Ez az önvalomás nem érdektelen sem a lengyel közönségnek, sem pedig azoknak, akik Chopin magas zenekultúráján keresztül a nagy művész lelkében kamatosan jelentkező lengyel lelkiséghez keresnek utat. És ezt a lengyel lelkiséget a nagy írónak a nagy muzsikusz egyéniségén át feléjük sugárzó szellemében is szemlélhetjük.

sz. Csorba Tibor.

Az új francia Valéry-irodalom.

Paul Valéryt ma sokan Franciaország költőfejedelmének tekintik, még hozzá nem is egészen jogtalanul. Modern klasszicizmusa mindenesetre messzire felülemeli a kérészéletű izmusok képviselői fölé. Most, hogy újra megjelentek összegyűjtött költeményei (Paul Valéry: Peémes. Paris, Gallinard), a Valéry-kérdés megint az irodalmi érdeklődés homlokterébe került. Az előkelő kiállítás

könyv, amelynek nemes tipográfiája méltó a tartalomhoz, a «tisza költészet» hűvös előkelőségét árasztja. Újra viszontlátjuk a Mallarmé szellemében írt első kísérleteket, azután a szubtilis finomságokat hordozó «La jeune Parque» c. kötet darabjait és a «Charmes» felejthetetlen verseit. Ez utóbbiak már mind magukon hordják a zseni letörölhetetlen bélyegét. Valéry minden olvasás után újabb állásfoglalásra készít; nem lehet kö-

zönyösen elsiklani a sorai fölött. Remekbeszabott versei, mint a csiszolt drágakövek, mindig új és új sugarakat ontanak. És ez a sugár vakítóan csillog ugyan, de nem melegít. Valéry csodálni kell és csodálni lehet — és ez a csodálat minden olvasás után nagyobb —, de szeretni alig. Valéry fent trónol a költészet csúcán, maguk az írók is hódolattal emelik fel rá a szemüket, de hüvös előkelősége miatt senki sem juthat hozzá egészen közel.

Valéry költészetét sokan próbálták már megközelíteni. Franciaországban a Valéry-kérdésnek gazdag irodalma van, de mégis hiányzik egy olyan összefoglalás, amely pár szóval le tudná rögzíteni a nagy írástudó költészetének a lényegét. Valéryt érteni és érezni nem egyformán lehet. Igen sok igazat lehet elmondani róla s a végső forráshoz mégsem juthatni el. Most legutóbb egy nő, Emilie Noulet feszült neki a heroikus munkának, hogy Valéry költészetét méltó módon állítsa a kritika lencséje alá (Emilie Noulet: Paul Valéry. Paris, Grasset. 1938) s ha munkája teljes mértékben nem is sikerült — mint ahogyan a távlat hiánya miatt nem is sikerülhetett —, mégis sok újat mond a nagy költő megközelíthetetlen zsenijéről.

Noulet könyvének azonban van egy alaptevé hibája: bár sok figyelemreméltó részletet tartalmaz, nem hordja magán a metodikus kutatás bélyegét. Első benyomásokra pedig csak ritkán lehet építeni. Impressziói néha ösztönösen célba találnak ugyan, de óvakodik attól, hogy impresszióiból levonja a végső következtetést. Ez az elragadtatott hallgatás azután önmagában hordja a büntetést: munkája csak kritikai vízió marad. Nem mond meg mindent, amire kíváncsiak vagyunk. Valéry költészetében főleg csak az intelligenciát veszi észre, pedig ez a sokoldalú költőnek

csak egyik, bár legerősebb oldala. Ha Valéry nem írt volna mást, mint csak prózai munkákat, ez az értékelés talán így is megállná a helyét. De akkor le is egyszerűsödne az egész probléma s igen könnyű volna Valéry egyéniségét megérteni. De Valéry megírta a verseit is s ezt az ember akkor sem tudja elfelejteni, ha a prózáját olvassa, mert azon is az örök költészet szent kezesimogatása érzik, azé a költészeté, amely nemcsak Valérynak, hanem minden költő számára az összes problémák vége és kezdete. Noulet Valéry verseit csak átmenetnek tekinti a prózairás felé. Szerinte a versek Valéry övrjében a meleg nélküli napfényt képviselik. Ennél a megállapításnál azonban rögtön az a gyanú ébred az emberben, hogy a kritikus kitér a valatlás elől. A továbbiak azután még jobban megerősítik ezt a gyanút. Noulet nem érinti Valéry költészetének irracionális elemeit, amelyek pedig költői hangszerelését annyira kiteljesítették s a költő elé annyi problémát öntenek, hogy hatásuk alól nem tud soha többet szabadulni. Noulet főleg ott hibázza el a dolgát, hogy nem mutat rá Valéry verseinek nagy jelentőségére, pedig azok döntő hatással voltak prózájára is. Egy-két verséről egészen elfogadható magyarázatot nyújt ugyan, de az egészet nem éri fel. A részletek analizálásában még otthonosan mozog, de a szintézishez már nincsen elég ereje.

Noulet munkája hibái ellenére sem tekinthető kárbavesztett fáradozásnak. Sok új, eddig ismeretlen szempontra hívja fel a figyelmet s egy előjövendő újabb essai — kísérlet — számára igen jó kiindulási alap lehet. Emeli a könyv értékét Valéry «Fragments d'un poème» c. műve is, amely, mint mindig, most is új oldalról mutatja be a költőt.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Magyarok Prampolini Egyetemes Irodalomtörténetében.

Talán az egész világ irodalmában páratlanul áll Giacomo Prampolini Egyetemes irodalomtörténete, amely a torinói Unione Tipografico kiadásában jelent meg és utolsó kötetével most fejeződött be. Kiemeli ezt az öt, egyenkint több mint ezeroldalas kötetben teljes művet más hasonlók közül először az, hogy csakugyan az egész világ minden népének, régebbi és újabb kultúrájának irodalmát felöleli, másodsor, hogy az irodalmak ismertetését egészen napjainkig visszi, tehát amennyire ez ilyen összefoglaló műben csak lehetséges az egész világ irodalmáról a kezdet kezdeteitől a legutóbbi eseményekig teljes képet ad. Egy hatalmas átfogó szellem óriási tájékozottságú kultúrája van együtt ebben a kötetben. Szinte hihetetlen, hogy egyetlen embernek ilyen sokoldalú s amellet kitűnő tájékozottsága legyen, pedig Prampolini tudása és tájékozottsága ilyen határtalan s amellet amint könyvéből kiérezhető, anyaga nem kompilált, hanem ítéleteit legtöbbször a művek közvetlen ismeretéből meríti. Amellet az irodalmat mindig az egykorú kultúrlétkörbe állítja be s a művek helyes megértéséhez a többi művészet és az egész szellemiség párhuzamos keresztmetszetét is odafűzi. A tartalmi résszel egyenlő rangú, bámulatos szorgalommal és kitűnő érzéssel összegyűjtött a könyv illusztrációk anyaga is. Ez teszi Prampolini művét minden modern könyvtárban, sőt minden irodalommal behatón foglalkozó ember könyvei közt nélkülözhetetlenné.

A hatalmas mű ötödik kötete nem

régen hagyta el a sajtót. Ez a kötet a skandináv, az iberiai és ibero-amerikai irodalmakat, továbbá a szlávok és a kisebb európai népek irodalmát öleli fel. Külön fejezetben tárgyalja az amerikai, afrikai és óceániai bennszülött irodalmakat s mintegy kiegészítés képpen adja az öt kötethez az irodalomnak 1915 óta lefolyt utolsó korszakát valóban napjainkig, hiszen még 1936-os eseményeket is regisztrál.

Ebben a kötetben jutott hely a magyar irodalom történetének is. A rendelkezésére álló aránylag nem túl nagy helyen bámulatos teljességgel ad beható képet az egész magyar irodalomról. Rövid történelmi összefoglalás után, még a magyar nyelvnek minden más nyelvtől eltérő sajátosságait is megmagyarázza. Az irodalmi fejlődés vázolata során kiemeli azt a rendkívüli készséget, amellyel a magyar szellem a nyugati civilizációba mindig beilleszkedett úgy azonban, hogy eredeti sajátosságait is megőrizte. Azután sűrű idézetekkel tarkítva ismerteti irodalmunkat. Idéz már Balassa Bálint vitézi énekeiből is. Behatóbban foglalkozik Petőfi, Arany és Jókai művészetével. Nagy elismeréssel méltatja Kemény Zsigmondot és Madách Imrét. A kiegyezést követő kornak rövid áttekintése után rátér a századforduló nagy irodalmi megújulására: az Ady—Babits—Kosztolányi-trió szerepével. Herczeg, Gárdonyi, Tormay Cecil, Móricz Zsigmond, Kaffka Margit, Zilahy Lajos, Kassák Lajos, Komáromi János, Márai Sándor, Földi Mihály működésének ismertetése után szól a színműirodalomról, amelyből Molnár Ferenc, Harsányi Kálmán, Lengyel Menyhért, Szomoró Dezső,

Földes Béla, Hevesi Sándor és Kállay Miklós nevét emeli ki. Végül a legújabb lírát vázolja élén Prohászka Ottokárral. Sík Sándor, Erdélyi József, Illyés Gyula, Sárközi György és Szabó Lőrinc nevét említve. Külön foglalkozik az erdélyi és a felvidéki magyar irodalommal. Végvári Reményik Sándor, Aprili Lajos, Makkai Sándor, Kós Károly, Tamási Áron, Berde Mária, Gyallay Domokos és Mécs László műveinek ismertetésével. Még a vajdasági irodalomnak is jut egy lábjegyzet. Külföldi író munkája még ilyen részletesen, ennyire áttekintő és kitűnő tájékozottsággal nem foglalkozott a magyar irodalommal. S ugyanez áll a többi irodalmakra is.

Az Archivum Europae Centroorientalis

Szent István emlékének szentelt füzete.

Ez a több nyelven megjelenő nagyserű tudományos folyóirat ez évi 1—3-ik füzetét a Szent István jubileum alkalmából az első nagy király emlékének szentelte és csupa olyan tanulmányt közölt, amelyek ezzel szoros kapcsolatban vannak úgy azonban, hogy a külföldi tudományos világot is érdekelhetik.

A füzet bevezető tanulmányát, Szent István első magyar királynak jellemzését főképpen abból a szempontból, hogy kapcsolta be a magyarságot a kereszténységgel a nyugati kutúrába, Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás írta meg latin nyelven. Hóman Bálint Szent István király című angolnyelvű tanulmányában a politikai történelem szempontjából állítja elének az első magyar király alakját. Gombos Albin francianyelvű tanulmánya (Saint Etienne dans historiographie du moyen âge), azokat a középkori gesztákat, krónikákat, legendákat ismerteti, amelyek Szent István királlyal foglalkoznak

megállapítva, hogy 1526-ig, tehát a mohácsi vészig körülbelül 500 külföldi szerző idézi Szent István emléket. Fest Sándor angolnyelvű tanulmányban írja meg Edmond Ironside angolszász király fiainak szerepét Szent István király udvarában. Leopold Antal kanonok Szent István király képes ábrázolásaival foglalkozik olasz nyelven. Tanulmányát érdekes illusztrációk is kísérik. Ugyancsak tíz illusztráció teszi szemléletessé Schreiber Györgynek Stefan I. in der deutschen Sakralkultur című tanulmányát. Végül Kniezsa István Magyarországnak XI. századbéli népességét ismerteti ugyancsak német nyelven az egykorú néprajzi helyzetet híven feltűntető térképpel illusztrálva.

Az Archivum, amelynel szerkesztője Lukinich Imre, különlenyomatokban is kiadja tanulmányait, amelyek mint a keletközépeurópai könyvtár füzetei kerülnek sorozatba. A Szent István füzet tanulmányai is megjelentek ebben a könyvtárban is s azonkívül Révész Imre tanulmánya: A reformáció és az erdélyi románság. Révész Imre ebben a dolgozatában visszautasítja a vádat, mintha az erdélyi fejedelmek tömeges térítéssel vagy erőszakos elnyomással akarták volna az erdélyi románokat a reformációba bekényszeríteni. A dolgozat francia nyelven jelent meg.

Hungarian Folk Costum. Az Officina, amelynek számos igen szép magyar könyv kiadását köszönhetjük, gyönyörű színes képekben mutatja be most a külföldnek a legjellegzetesebb és legfestőibb magyar népviseleteket. A rajzok alföldi subás parasztot, mezőkövesdi matyóasszonyt, kalocsai fiatal menyecskét, boldogi fiatalasszonyt, dunántúli szűrös kanászt, hortobágyi csikóst, kazári fiatal menyecskét, sárközi pártás-

lányt, tardi ünneplő menyecskét, bujáci díszbe öltözött leányt, rimóci legényt és sióagárdi lányt ábrázolnak. Konecsni György készítette őket. A magyarázó szöveget, amelyet szintén ceruzarajzok illusztrálnak, Patotay Gertrud írta. A rendkívül izléses kötet angol, francia, német és olasz nyelven jelent meg.

A magyar ballet. Azok, akik Ferenzében a magyar Operaház nagy-sikerű előadásaiban gyönyörködhet-tek, egy káprázatos kiállítású színes képekkel és fényképfelvételekkel il-lusztrált kötetet kaptak, amely a magyar ballet legszebb produkcióit mutatta be. A bevezető szöveget ehhez a kis kötethez Márkus László, az Operaház igazgatója írta. Illusztrációkat adott Hubay Csárdajelenet című balletjéből, Liszt Pesti Karne-váljából, Kenessey Csizmás Jankójá-ból, a Magyar Ábrándokból, amelyet Liszt Ferenc magyar rapszodiájából alkalmazott színre Márkus László, Bertók Béla Fábó¹ farafott királyfiá-ból, Dohnányi Szent Fáklyájából s Weiner Leó Csongor és Tündérből. A színes képek ifj. Oláh Gusztáv és Fülöp Zoltán színpadképei. Közölte a kötet Harangozó Gyula balletmes-ter és a legkiválóbb táncosnők és táncosok arcképét is. A kísérő szöveg szintén öt nyelvű.

*

Az Archives Diplomatiques et Con-sulaires magyar száma. E folyóirat április-májusi 4—5-ik számát, mint különszámot egész terjedelmében Ma-gyarszágnak szentelte. Címlapján a a koronázó főtemplom, a Szenthárom-ság-szobor képét közli a magyar cí-merrel. Első oldalán Horthy Miklós kormányzó arcképe tekint ránk. Eck-hardt Tibor foglalta össze benne Ma-gyarság külső és belső politikájá-nak fejlődését. Külön cikk foglalko-zik a kormányzó életével a dunaparti

királyi palotában. A magyar kor-mányt (természetesen még a Dará-nyi-kormányt) is bemutatja a szám. Külön részt szentelve külügyi kor-mányzatunknak, Kánya Kálmán külügyminiszter, báró Aper Gábor a minisztérium helyettes vezetője, báró Villani Lajos, gróf Csáky István és dr. Szent-Istványi tanácsosok arc-képével. Azután sorra következik a magyar kulturális élet minden ágá-nak, iparnak, kereskedelemnek, föld-mívelésnek, turisztikának, az eucha-risztikus kongresszusnak s a Szent István jubileumának, a székesfővá-rosnak, népéletnek, fürdőknek, va-dászatnak, állattenyésztésnek ismer-tetése úgy, hogy a szám igazi, szép illusztrált albuma Magyarországnak s valóban alkalmas arra, hogy ide irányítsa a külföld figyelmét.

A magyar Palestrina-kórus Tallin-ban és balti államokban. A magyar zenei életnek ez a 240 tagot számláló kiváló alakulata 125 válogatott tag-jával szerepelt a balti államokban, Tallinban, Rigában és Revalban Hó-man Bálint védnöksége alatt, Vaszy Viktor, a kiváló karmester vezetésé-vel. Mint szólisták: Basilides Mária, Kováts Ilonka, Kálmán Oszkár és Laurisin Lajos szerepeltek. Az ének-karnak óriási sikere volt. Különösen ünnepelték őket Revalban, ahol az Estonia Orchester kíséretével Beethoven Missa Sollemnisét adták elő. A lapok a legnagyobb elragadtatás-sal írtak a kórus teljesítményéről, legtöbb lap közölte Vaszy Viktor arcképét. Rigában magyar és lett énekesek baráti estje keretében ma-gyar és lett hölgyek nemzeti viselet-ben jelentek meg.

Magyar képzőművészek Tallinban és Helsinkiben. A Magyar Képzőmű-vészeti Kiállítás a balti államokban tovább folytatta sikereit. Tallinban Krause konzul és dr. Haász Aladár

miniszteri tanácsos fáradoztak a kiállítás sikere érdekében. Impozáns volt a kiállítás Helsinkiben, a finn fővárosban, ahol a Múcsarnokban kapott helyet Kiösti Kalliö finn köztársasági elnök és Horthy Miklós kormányzó magas fővédnöksége, A. K. Cajänder miniszterelnök, R. Holsti külügyminiszter, M. Hannula kultuszminiszter, Onni Talas budapesti finn követ, dr. A Tulenheimo helsinki főpolgármester, Darányi Kálmán, Kánya Kálmán, Hóman Bálint miniszterek Török helsinki magyar követ és Csánky Dénes főigazgató védnöksége alatt. A magyar kormány részéről dr. Jalsoviczky Kálmán osztályfőnök és dr. Say Géza tanácsos jelentek meg a kiállítás megnyitásán. A finn lapok és folyóiratok nagy elismeréssel írnak a kiállításról s az illusztrált folyóiratok a reprodukciók egész sorával mutatják be a magyar művészek alkotásait közönségüknek.

Hory Etelka lengyel nyelvű Bem könyve.

Hory Etelkának, a kiváló írónőnek,

akinek a Napkelet közölte Bem tábornokról, a nagy szabadsághősről szóló életregényét, most jelent meg a könyve Varsóban, Bem tábornokról. Ez a mű részletesen foglalkozik Bem tábornok 1848—49-es erdélyi hadjáratával, amikor a hős vezér megszervezte az Erdélyből kiszorult honvédsereget, néhány nap alatt visszafordította a szerencsét és felszabadította Erdélyt. Bem tábornok a lengyel nemzeté, de a mi hőnök is. Ez munka így nemcsak magyar hála Bem tábornok iránt, hanem arra is kiválóan alkalmas, hogy a magyar-lengyel kultúrkapcsolatokat mégjobban fejlessze.

Magyar film-előadás Svájcban.

Bernben nagy sikerrel mutatták be a «Vadászat Magyarországon» című kultúrfilmet. A bemutatón megjelent *Motta* külügyi és *Etter* belügyi szövetségi tanácsos, *Velics* László magyar követ és *Irlet* lelkész, svájci magyar társaság elnöke.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.

ZALAI FODOR GYULA
verseskönyve:

A ZSÁKHORDÓ DALA

ELSŐ KIADÁSÁBAN ELFOGYOTT.

MÁSODIK KIADÁSA MÁR MEGJELENT
a **NAPKELET** kiadásában

A **NAPKELET** olvasói 3 pengőért
kapják, ha ezt az összeget bianco
csekkclapon előre befizetik a szerző
22.489. számú postatakarékpénztári
számlájára.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-UTCA 28.

A LEGÚJABB RENDSZERŰ SZEDŐGÉPEKKEL FELSZERELT
GRAFIKAI INTÉZET * KÖNYVKÖTÉSNET
BETŰÖNTŐDE * GALVANOPLASZTIKA
ÉS TÖMÖNTŐDE

RENDELÉSRE KÉSZIT:

KÖNYVEKET

FOLYÓIRATOKAT

ILLUSZTRÁLT KIADVÁNYOKAT, VALAMINT

A KERESKEDELEM MINDEN ÁGÁHOZ

SZÜKSÉGES NYOMTATVÁNYOKAT

**IZLÉSES KIÁLLÍTÁSBAN
MÉLTÁNYOS ÁRAKON**

500

TORMAY CECILE

Utolsó hatalmas művéből

AZ ŐSI KÜLDÖTT

című páratlan szépségű történelmi
regénytrilógiából megjelent 3 kötet

Első kötet:

A CSALLÓKÖZI HATYÚ

Második kötet:

A T U L S Ó P A R T O N

Harmadik kötet:

A F E H É R B A R Á T

Az új magyar szépirodalom egyedül
álló remeke.

Kapható minden könyvesboltban.